

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені Г.С. СКОВОРОДИ

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

МАТЕРІАЛИ

ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ:
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ»

(28 травня 2021 року)

Харків – 2021

УДК 94 (477)

*Затверджено Вченою Радою історичного факультету
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
Протокол № 9 від 26.04. 2021 року*

Українське державотворення: історичний аспект: матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Харків, 28 травня 2021 р. – Харків:ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2021. – 278 с.

Редакційна колегія:

Гончарова О. С., канд. іст. наук, доцент, зав. кафедри історії України
Луценко М. В., канд. іст. наук, доцент кафедри історії України
Єгоршина О. О., ст. лаборант кафедри історії України

Збірник складено з тез доповідей, виголошених 28 травня 2021 р. під час роботи Всеукраїнської наукової конференції «Українське державотворення: історичний аспект». Тематика статей охоплює актуальні проблеми становлення національної державності 1917-1921 рр.; сучасні історіографічні концепції української революції та нові методологічні підходи до вивчення проблем української революції; національно-культурні питання як елемент державної політики доби революції; сучасні підходи до розбудови держави.

Видання розраховане на науковців, студентів, усіх, хто цікавиться історією України.

Тексти подаються в авторській редакції. За достовірність фактів, посилань, приміток, коментарів відповідає автор (автори) публікації.

©Автори публікацій, 2021

© Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2021

ЗМІСТ

Бекецька А. О.	Майдан – бунтолігархів?.....	5
Богдашина О. М.,	М. М. Ковалевський – депутат І Державної Думи	
Кас'яненко Ю. О.	(квітень – липень 1906 р.).....	9
Бондар Н.О.	Історична еволюція концепту суверенітету.....	17
Бутова Є. М.	Здобуття Україною незалежності – одна із головних проблем державотворення.....	22
Водяницька Л. С.	Роль і значення діяльності П. Скоропадського для українського державотворення 1917 – 1921 років.....	27
Воронянський О.В.	Еволюція системи державної влади України в 2004-2019 рр. у контексті конкурентної боротьби ресурсозабезпечених бізнес-груп.....	34
Гончарова О.С.	Етнонаціональна політика більшовиків у 1917- 1921 роках та її реалізація на Харківщині.....	50
Горпинко О. С.	Робота з мемуарами під час вивчення Української революції 1917-1921 років у шкільному курсі історії України.....	60
Губарев І.	Політичні інститути: механізм формування в Україні.....	69
Гуляєва А. В.	Сутність політичних партій та їх роль у політичній системі України.....	73
Десяткова А.	Громадський студентський рух кінця 80-х-90- хроків ХХ ст. у процесі становлення української державності.....	82
Дьякова О. В.	Українське вільне козацтво.....	86
Єрмоленко Н.Г.	Державотворення та боротьба за незалежність України.....	92
Єрохова М.	Початок державотворчих процесів у незалежній Україні.....	95
Жданюк В.	Держава та державний суверенітет.....	98
Зобова А.М.	Антиглобалізм – політичний рух сучасності.....	105
Иофе В. Г.,	Идеологические метания Константина Осипова....	110
Дьякова Е. В.,	Консерватизм як ідеологія державотворення.....	125
Ковальська В.	Бахмутські сторінки біографії Володимира Сосюри (1917 – 1918 роки).....	130
Кочеткова А.С.	Суспільно-політичний устрій Української козацько-гетьманської держави Богдана Хмельницького.....	136
Лапченко А. С.		
Лисюк Н. В.	Художнє осмислення доби Української революції 1917-1921 років у поетичних творах	

	О. Олеся.....	140
Лукашина Є.В.	Проблеми державотворення в незалежній Україні.....	149
Луценко М.В.	Українська політична нація в контексті державотворення.....	156
Лютова А.В.	Монархія як форма державного правління.....	161
Ляшевська Г. І.	Гетьман П. Скоропадський та його оточення.....	163
Малініна Є. Р.	Значення ролі комунікації у політичному процесі.....	170
Малініна К. Р.	Зовнішня політика сучасної держави: основні підходи до визначення поняття.....	173
Мартинова І.С.	«Отаманщина» у спогадах сучасників.....	179
Моїсеєва Н. І.	Філософські сенси держави в епоху постмодерну.....	187
Небожина А. А.	Політична система суспільства.....	191
Ніколаєнко О.О.	Перші кроки радянської влади у справі охорони материнства й дитинства в Україні (1919-1920 рр.).....	197
Олійник О. М., Морозов С.В., Олійник М. М.	Міністри праці Української Народної Республіки (1917-1920 рр.).....	202
Омельченко Г. Ю.	Фактор національної ідентичності в державотворенні епохи модерну.....	211
Павліченко О. О.	Політична діяльність В. К. Липинського на Полтавщині у 1917 – 1918 роках.....	214
Перепелиця В.О.	Військова еліта доби визвольних змагань 1917-1921 рр.....	218
Серік О. О.	Державотворча роль науково-освітньої еліти доби Української революції 1917-1921 рр.....	225
Сизикова Н.	Політичні партії й партійні системи.....	232
Стренадко В.Р.	Політичне лідерство в сучасній Україні.....	235
Сур Ю. В.	Основні ідеології державотворення ХХ ст.....	242
Сюсюк Д.С.	Державотворча діяльність Михайла Грушевського (березень 1917 – квітень 1918 рр.).....	248
Твердохліб П. О.	Вибори в сучасній демократичній державі.....	253
Целуйко А.О.	Шляхи формування політичної еліти за доби визвольних змагань 1917-1921 років.....	261
Чернікова І.В.	Збереження пам'яток історії та культури Харківщини за часів Української Центральної Ради.....	268
Чурилова Г. В.	Суверенітет держави і національний суверенітет..	275

Бекецька А. О.,

здобувачка вищої освіти

Харківський національний технічний університет сільського
господарства імені Петра Василенка

МАЙДАН – БУНТ ОЛІГАРХІВ?

Науковий керівник:

О. В. Воронянський

кандидат історичних наук, професор

Досі залишається актуальною тема можливого «бунту олігархів» проти керівництва країни на чолі з колишнім президентом України Віктором Януковичем. Прибічники такої версії вважають, що разом з Євромайданом діяли представники великого бізнесу, вони небезсторонні в економічних зв'язках з Європою і невдоволені поведінкою «сім'ї» - групи впливу, до якої входив один із синів українського президента. Формат даної доповіді не дозволяє розглянути весь спектр політичних проблем, що виникли в Україні на початку 2014 року.

На думку прихильників версії про «бунт», позиція представників великого бізнесу визначалася двома ключовими факторами:

- зацікавленість ряду олігархів в економічних відносинах з Європою, якої українська влада, як висловилися деякі місцеві політики, «плюнула в обличчя», відмовившись підписати запланований договір про асоціацію і вільну торгівлю. Олігархи не бачать себе з Росією і відчувають образу на владу, їм цікаві світові ринки, перехід на європейські методи роботи, зрозумілі правила гри і гарантії, що не відбиратимуть активи.

- складні стосунки ряду олігархів з «сім'єю», групою впливу, близькою до президента України. Три роки тому, коли Янукович був обраний президентом, провідні фінансово-промислові групи країни, влаштувала його кандидатура.

Українське державотворення: історичний аспект

Пізніше утворилася між «сім'єю» і олігархами (в місцевих ЗМІ ці групи позначалися також як «младореформаторів» і «старі олігархи») час від часу виникали розбіжності (наприклад, при формуванні бюджету), однак зрив угоди про асоціацію, лобювати представниками великого бізнесу, кардинально змінив ситуацію.

Інформацію про те, що олігархи мають намір домагатися відставки уряду на чолі з Миколою Азаровим, поширив політолог Юрій Романенко. Можливий сценарій розвитку подій, на думку експерта, полягав в тому, що на засіданні депутатів від партії влади, організованому 16 грудня, в Києві, «ахметівці», «фірташівці» та інші (до ста чоловік) збиралися в ультимативній формі вимагали відставки Азарова. Політолог передбачав, що, якщо тільки влада не прийме радикальних дій, уряд неминуче впаде.

Описаний сценарій, правда, був реалізований лише частково. За підсумками засідання, на якому були присутні і представники уряду, депутат від Партії регіонів Ганна Герман заявила, що депутати добивалися від прем'єр-міністра «переформатування уряду на 90 відсотків». Глава парламентської фракції Олександр Єфремов був менш категоричний, відзначивши, що «персональних питань щодо відставки якихось міністрів немає». Відповідь на питання про те, чи готові депутати, близькі до олігархів, голосувати за зміну уряду, можливо, стане відомий найближчим часом: опозиція збирає підписи, щоб винести урядову тему на розгляд Верховної Ради. Також, на засіданні депутатів від правлячої партії главу уряду «нищівно розкритикували» за рівень корупції в країні, заявивши, що бізнес втомився від поборів і без грошей в суді неможливо прийняти жодного рішення. Депутати обурювалися «апетитами молодолігархів і їх зневажливим ставленням. Засідання, підтвердило версію про «переворот олігархів проти "сім'ї"».

Більш детальний аналіз протистояння олігархічних груп України, яке стало підґрунтям трансформації її політичної системи, подано в працях Олександра Воронянського. На думку останнього, саме динаміка балансу

потенціалів ресурсозабезпечених груп, яка спричиняє зміни в картельних угодах реальних політичних еліт, направляє процес інституціоналізації в політичній сфері, а через неї – і в сфері державотворення. Зокрема, в грудневій статті 2013 р., що побачила світ у закордонному виданні, О. Воронянський проаналізував процес перерозподілу влади в середовищі українського олігархату, через який президент В. Янукович намагався забезпечити лояльність ресурсозабезпечених груп. В цій статті також було показано, що сама «сім'я» (створена з різних груп умовних «донецьких» як опора влади В. Януковича) не є монолітним угрупованням, було прослідковано лінії протистояння різних груп, що її складала на той час. О. Воронянський навів дані (що були підтверджені потім в ряді джерел, в тому числі під час слідства у відношенні олігарха Дмитра Фірташа) про те, що фактичним ініціатором Майдану був голова Адміністрації Президента Сергій Львовчкін, який представляв адміністративне «крило» в групі Фірташа-Бойка-Львовчкіна.

Література:

1. Воронянський О. В. Проблема формування політичних інститутів у контексті конкурентної боротьби еліт. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології*. 2012. №. 21. С. 75-79.
2. Воронянський О. В. Політичні інститути: механізм формування в конкурентному середовищі. *Сучасне суспільство*. 2014. №. 1. С. 15-28.
3. Воронянський О. В. Масова соціальна комунікація як процес реалізації влади над суспільством. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*. 2013. №. 21. Вип. 23 (2). С. 63-68.
4. Воронянський О. В. Евристичний потенціал концепту «глибинна держава» в політологічній аналітиці. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2021. Т. 2. №. 21. С. 15-26.

5. Воронянський О. В. Неоконсервативна модель державного регулювання економічних процесів: сутність та досвід. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2016. №. 177. С. 51-60.

6. Воронянський А. Украина: «революция» от финансово-промышленных групп. *European Applied Sciences*. 2014. №2. С. 74-75.

7. Моїсєєва Н. І. Людина та сучасний комунікаційний простір. *Філософія спілкування : Філософія. Психологія. Соціальна комунікація*. 2014. № 7. С. 89-94.

8. Моїсєєва Н. І. Соціально-комунікаційна діяльність як історико-суспільна практика. Х. : ХНТУСГ, 2015. 392 с.

Богдашина О. М.,

доктор історичних наук, професор,

професор кафедри історії України

ХНПУ імені Г. С. Сковороди;

Кас'яненко Ю. О.,

вчитель історії Левківської ЗОШ І–ІІІ ст.

Ізюмської міської ради

М. М. КОВАЛЕВСЬКИЙ – ДЕПУТАТ І ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ

(квітень – липень 1906 р.)

«Положення про вибори до Державної думи» від 6 серпня 1905 р. та ряд інших важливих нормативно-правових актів часів першої російської революції (1905–1907) унормували процес виборів до Державної думи першого скликання. Скликання імператором Миколою II парламенту створювало умови для нового виду політичної діяльності.

Після багаторічної відсутності відомий у професійних колах історик, соціолог, юрист та громадський діяч Максим Максимович Ковалевський (1851–1916) у серпні 1905 р. повернувся до Росії. Як доктор російського законодавства М. М. Ковалевський прекрасно розумів всю складність і обмеженість парламентської роботи в Росії. Тому вчений вагався чи брати участь у виборах до I Державної думи. За порадою він звернувся до В. О. Ключевського. Московський історик вважав, що професійна депутатська діяльність може стати ефективним засобом позитивних перетворень в суспільстві. Свій візит до колишнього колеги по Московському університету М. М. Ковалевський описував так: «Мені хотілося дізнатися від Ключевського, чи піде уряд на розширення прав Думи. Ми проговорили години дві, і я, як тепер, пам'ятаю його заключні слова: «Проект Думи, це – гутаперчевий міхур, який можна роздувати в різні боки». Якщо так, подумав я, то наше

представництво чекає та ж доля, що і представництво інших країн. Уряд давав мало, депутати вимагали більшого і добилися переходу влади в свої руки. Адже і англійський парламентаризм почався з простого допущення уповноважених графських міст до вислуховування урядових пропозицій і поданням ні для кого не обов'язкових порад» [2, с. 352.].

Можливість бути обраним до першого представницького органу влади в Російській імперії випала М. М. Ковалевському завдяки наявності у останнього достатньої кількості землі, потрібної для участі у виборах від курії землевласників. Бажання останнього заручитися підтримкою на виборах попервах зустрічає досить прохолодну реакцію. «Хочеш лізти в петлю, іди, ми тобі перешкоджати не будемо», – згадував М. М. Ковалевський про реакцію харківських дворян на виборчі амбіції кандидата [2, с. 353].

Великий резонанс отримала М. М. Ковалевського доповідь на тему «Действительная природа Государственной Думы» на засіданні Юридичного товариства у Харкові 11 вересня 1905 р. За підрахунками департаменту поліції на лекцію було роздано від 1200 до 1500 білетів [7, арк. 324]. Частина людей прибула без запрошення, чим викликали певний безлад. Товариство зібралося строкате: «студенти, курсистки, робітники та ті, хто взагалі не мав стосунку до Юридичного товариства» [7, арк. 324]. Промова, виголошена ученим в актовому залі Харківського університету, мала критичний, однак не радикальний характер [2, с. 370].

Перебуваючи у Харкові, М. М. Ковалевський брав активну участь у передвиборних зібраннях, на яких були присутніми представники дворянства, орендатори, управителі маєтків, селяни. Про такі зібрання регулярно інформувала своїх читачів харківська газета «Южный край». У своїх виступах М. М. Ковалевський значну увагу приділяв земельному питанню, зокрема проблемі малоземелля селян та способам її подолання, темі робітничого руху, необхідності політичних реформ та перетворення з абсолютної на конституційну монархію Романових, зокрема бажаності «автономії окраїн»

тощо. Присутній на зборах журналіст від цієї газети підкреслював позитивне враження присутніх селян від промови: «захват» та «тріумф нашого шановного земляка» [8, 1906, № 8729, 14 марта, с. 4].

Найбільший інтерес у слухачів, особливо селян, викликало земельне питання. Характерно, що при розгляді проблеми малоземелля та шляхів її подолання, оратор наводив приклади з історії Слобожанщини, зокрема освоєння земель Дикого поля. М. М. Ковалевський пропонував викуп землі за прикладом викупних платежів за реформою 19 лютого 1861 р.

Одним з недостатньо врегульованих питань землекористування залишалася оренда землі, яка у Харківській губернії тривала зазвичай один, рідше – три роки. Короткі терміни призводили до виснаження земель тимчасовими власниками, які були не зацікавлені у відповідальному користуванні. Такі ділянки, на думку М. М. Ковалевського, могли поповнити викупний фонд. Цей же фонд могли поповнити і «загублені» при розмежуванні землі. Серед обділених значився і сам М. М. Ковалевський. Нестача виявилася напередодні виборів, що мало не призвело до відмови у виборах через брак необхідних 150 десятин. М. М. Ковалевський, будучи кваліфікованим юристом, успішно домогся повернення своїх земель. Ця судова тяганина та активна передвиборча діяльність зробила персону М. М. Ковалевського ще більш пізнаваною.

Перші вибори до Державної думи першого скликання у суспільстві поволі формують критерії відбору обранців. З цього приводу висловився і сам М. М. Ковалевський. «Обирайте в члени Думи людей розуму, знань і високих моральних якостей», – цитував кандидата в депутати кореспондент газети «Южный край» [8, 1906, № 8741, 26 марта, с. 3].

Загалом для М. М. Ковалевського голосування були успішними. На повітових виборах землевласників проти його кандидатури було подано лише три голоси [2, с. 354; 6, 1906, № 39, 6 апреля, с. 2]. Даючи оцінку політичним процесам у Харкові, М. М. Ковалевський згодом писав: «В Харкові я вперше

зустрівся з тією демократичною та конституційною хвилею, яка винесла на своїх плечах Думу першого скликання» [2, с. 341].

В день відкриття I Державної думи на шпальтах газети «Южный край» було розміщено групове фото учасників Державної думи від міста Харкова та Харківської губернії. Серед 10-ти харківських депутатів був і Максим Максимович Ковалевський [8, 1906, № 8771, 27 апреля, с. 1]. Крім нього на фото були зафіксовані такі депутати: М. Д. Деларю, Г. А. Фірсов, Д. І. Назаренко, М. М. [Микола Миколайович] Ковалевський, Г. М. Линтварьов, Б. Д. Діденко, Г. А. Стрельцов, Й. О. Оранський, Ф. І. Іваницький [8, 1906, № 8771, 27 апреля, с. 1]. Один депутат (професор М. А. Гредескул) через перебування в цей момент на засланні в Архангельській губернії не потрапив на вказане групове фото.

Майданчиком для позначення політичної та громадської позиції М. М. Ковалевського до, під час та по закінченні роботи I Державної думи стала щоденна газета «Страна». Вона видавалася (з перервою) в Петербурзі від 19 лютого 1906 до 13 січня 1907 рр. Фактичним редактором та автором численних публікацій був М. М. Ковалевський. Матеріалами для газетних статей М. М. Ковалевського часто слугували його виступи з парламентської трибуни [2, с. 367].

У статті «Политическая программа нового союза народного благоденствия» М. М. Ковалевський окреслює ключові позиції програми партії демократичних реформ (ПДР) [6, 1906, № 10, 2 марта, с. 5–6]. У ній звучать тези про пріоритет аграрного та робітничого питання у порядку денному ПДР. М. М. Ковалевський вірив в те, що «всякий прогрес є результатом поступального ходу історії» [6, 1906, № 10, 2 марта, с. 5–6]. Він виступав за перетворення монархії Романових з абсолютну на конституційну. Одночасно декларувалося право народів на автономію (щоправда це право визнавалося за Фінляндією та Польщею). Ця стаття пропагувала головні положення написаної

самим М. М. Ковалевським програми ПДР та дає загальне розуміння принципів діяльності М. М. Ковалевського в Державній думі.

Разом з М. М. Ковалевським до Державної Думи першого скликання потрапило четверо представників від ПДР [2, с. 367]. ПДР, за твердженням М. М. Ковалевського, відрізнялася від більшості політичних партій «несхильністю до прозелітизму, відсутністю партійної дисципліни» [6, 1906, № 5, 24 февраля, с. 2].

Ці ознаки, певною мірою, були властиві самому М. М. Ковалевському. П. М. Мілюков наголошував у спогадах на такій визначальній рисі характеру М. М. Ковалевського, як свободолюбство («не мирився з рамками суворої партійної дисципліни») [3, 1916, № 82, 24 марта, с. 2]. За оцінкою лідера партії кадетів «індивідуальний характер» політичних поглядів М. М. Ковалевського «наближає його в політичних питаннях до крайнього лівого флангу першої Державної думи, хоча в соціальних питаннях М. М. стояв ближче до правої частини керівної більшості» [3, 1916, № 82, 24 марта, с. 2]. Про певну незалежність своєї політичної позиції за часів I Державної думи у своїх спогадах наголошував і сам М. М. Ковалевський: «К.-д. відносилися до мене з осторогою, не завжди упевнені в тому, що я голосуватиму з ними в унісон. І, проте, мене обрали головою і членом багатьох комісій» [2, с. 367]. Такі коментарі свідчать про наявність позиції, яка могла не збігатися з ідеологією як власної партії, так і конституційних демократів (з фракцією останньої М. М. Ковалевський співпрацював). Втім, наявність власних, неузгоджених з іншими депутатами, поглядів М. М. Ковалевського на законотворчість лише активізувала його депутатську роботу. Загалом за 72-денне існування I Державної думи Максим Максимович 62 рази виступав з її трибуни [5, кн. 1, с. 20, 52–55, 85–90, 104, 129–131, 251–253, 293–297].

Головними питаннями, озвученими М. М. Ковалевським з парламентської трибуни протягом квітня – липня 1906 р. були: 1) запровадження справедливого викупу землі; 2) захист прав і свобод (зокрема недоторканість житла);

3) скасування смертної кари; 4) створення робітничого законодавства, зокрема унормування тривалості робочого дня і заборона експлуатації дитячої та жіночої праці [4, с. 19]. Крім того, у його виступах із трибуни парламенту звучали тези про необхідність позбавити Державну раду законодавчої функції тощо [4, с. 28]. У парламентських промовах М. М. Ковалевський часто наводив приклади з історії Росії, Англії, Франції, США тощо.

Земельне питання займало чільне місце у діяльності депутата. У статті «На двох полюсах» М. М. Ковалевський вдається до порівняння підходів українців та інших народів імперії до права власності на землю. «Я боюся, щоб польські селяни не виявили тим же шляхом своїх симпатій до нових зрівнювачів, і щоб та сама доля їх не спіткала в Малоросії, де давно вкоренилася уява про моє і чуже, і де не так давно селяни Слобідської України висловили безсумнівне уподобання приватній власності, наполягаючи перед судами про необхідність визнати, що помилково внесені до категорії казенних земель вільні заїмки, що складають їх невід'ємне надбання. Заїмщики не побажали бути казенними селянами, які отримують землю у спадкове володіння; вони вбачали для себе вигіднішим надалі вважатися приватними власниками» [6, 1906, № 60, 30 апреля, с. 2].

Однак не лише проблеми подолання малоземелля селян цікавили депутата. В перший день функціонування Думи на шпальтах газети «Страна» була розміщена стаття із промовистою назвою – «Свободы». У ній М. М. Ковалевський обґрунтовує необхідність законодавчого закріплення широкого кола громадських свобод. Там же лунає його заклик до депутатів: «Нехай же рівність у свободі буде вищим гаслом наших законодавців» [6, 1906, № 57, 27 апреля, с. 6].

З питаннями дотримання прав та свобод з певною періодичністю з парламентської трибуни виступає і сам М. М. Ковалевський. 13 червня 1906 р. він виступив на захист закритої газети «Голос» [4, с. 131]. Сам М. М. Ковалевський неодноразово відчував на собі тиск у зв'язку із виданням

газети «Страна». Зокрема, за статтю про перебування російської армії в Грузії, М. М. Ковалевського змусили підписати підписку про невиїзд зі столиці [4, с. 144].

Ця та інші статті М. М. Ковалевського засвідчували напруженість національного питання в Російській імперії. М. М. Ковалевський неодноразово звертав увагу депутатів на випадки беззаконня стосовно українців, поляків, євреїв та представників інших національностей. Зокрема він виступав на захист інгушів аулу Яндир та єврейських жертв Белостокського погрому [4, с. 109, 115; 1, с. 87].

М. М. Ковалевський очолював комітет по складанню регламенту Думи, так званого «Наказу Державної думи», а також входив до складу комісій, що розробляли Закон про особисту свободу та Закон про громадянську рівність [2, с. 367]. Закон про скасування смертної кари для політичних в'язнів не підтримала Державна рада. У цій ситуації М. М. Ковалевський організував підписання депутатами Державної думи та частиною членів Державної Ради колективної петиції на ім'я Миколи II із проханням тимчасового припинення застосування смертної кари. М. М. Ковалевський у Петергофському палаці передав петицію керуючому кабінетом його імператорської величності князю М. Д. Оболенському, але офіційної відповіді від Миколи II не отримав [2, с. 368; 4, с. 142–143].

Про розпуск I Державної думи М. М. Ковалевський дізнався у Лондоні, де брав участь у міжпарламентській конференції. Його прощальна промова завершувалася словами: «Ми повертаємося на батьківщину, щоб продовжити нашу боротьбу за свободу і за мир у світі» [1, с. 219].

Після повернення до Петербургу М. М. Ковалевський відмовився підписувати Виборзьку відозву від 9 липня 1906 р., яка закликала до непокори владі. Свою відмову М. М. Ковалевський пояснював тим, що інше рішення позбавило б його перед власним сумлінням права вважати себе доктором з державознавства: «Ніхто з фахівців цієї науки не може допустити заклику до

підданих до неплатежу податків і до відмови нести військову повинність» [2, С. 373]

Пізніше М. М. Ковалевський так оцінить значення I Державної думи: «Вона не дала нам жодного важливого законодавчого заходу, але вона визначила програму діяльності російських законодавців на ряд поколінь» [1, с. 89]. Не зважаючи на короткий термін існування (27 квітня – 8 липня 1906 р.), перший парламент закріпив перетворення абсолютної монархії на конституційну, остаточне оформлення багатопартійної системи тощо. У створенні реформаторських законопроектів є значна заслуга М. М. Ковалевського.

Література:

1. К 10-летию 1-й Государственной думы. 27 апреля 1906 – 27 апреля 1916: сб. ст. Петроград, 1916. 226 с.
2. Ковалевский М. М. Моя жизнь : Воспоминания. М. : РОССПЭН, 2005. 781 с.
3. Милюков П. Памяти учителя. Речь. 1916. № 82. 24 марта. С. 2.
4. Партия демократических реформ : речи членов партии в первой Гос. думе. Санкт-Петербург : Рус. скоропечатня, 1907. IV, 188 с.
5. Собрание речей гг. депутатов Государственной Думы I и II созыва. СПб., 1908. Кн. 1–3.
6. Страна. Петербург, 1906.
7. ЦДАК. Ф. 304. Оп. 1. Спр. 77.
8. Южный край. Харьков, 1906–1907.

Бондар Н.О.,

канд. іст. наук, доцент

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПТУ СУВЕРЕНІТЕТУ

Поняття «суверенітет» (від давньофранцузького «soveranite», що у свою чергу походить від латинського «suprematis», або «suprema potestas» – «вища влада») набуло актуальності в добу пізнього середньовіччя, в період, коли феодална держава переживала перехід від децентралізованої феодалної роздробленості до централізованої абсолютної монархії [4]. Класова диференціація феодалного суспільства, яка базувалася на володінні землею, поєднувалася з поділом на стани та ранги, що відрізнялися обсягом законодавчо закріплених прав (привілеїв) і обов'язків. При цьому саме поняття «держава» у середньовічній Європі існувало не у сучасному розумінні політичної організації населення окремої країни, а як визначення територіального володіння особи, правлячого роду чи громади [6]. Звідси й політична влада була прерогативою лише власника даної території.

Концепція суверенітету замінила собою більш раннє поняття сюзеренітету – феодалного верховенства власника-розпорядника земельних територій над своїми васалами-утримувачами земельних наділів без права втручання у справи їхнього володіння за умови виконання васального договору. Як і право сюзеренітету, право суверенітету початково виступало характеристикою не держави, а самої особи правителя – государя. Згідно норм феодалного права держава вважалася власністю монарха чи монархічної династії майже до кінця XVIII ст. [9]. Однак з розвитком централізованої держави деперсоніфікація державної влади, відокремлення процесу здійснення влади від власності на неї сприяла розвитку поглядів на державну владу як на абстрактний інститут, що

асоціюється не з конкретною особою, а із державою [5]. Саме з цього часу суверенітет правителя в теоретичних концепціях поступається місцем суверенітету держави.

З розвитком буржуазних відносин і витісненням із масової суспільної свідомості ідеї сакральності влади правителя ідеями Реформації відбулося подальше становлення концепту суверенітету – він переноситься з особи монарха на нову спільноту, яка не існувала в корпоративному становому суспільстві феодального суспільства – націю як сукупність політично повноправних громадян [3].

Концепція національного суверенітету мала довести не лише право нації на верховну владу, але й сам факт існування нації як політичної спільноти. Нагадаємо, що в період активної розробки цієї концепції європейське суспільство було одночасно як постфеодальним (тобто розділеним на окремі стани та корпорації з різними правами та обов'язками, членство в яких було зафіксоване нормами не лише писаного, але й звичаєвого права), так і ранньокапіталістичним (тобто розділеним на власників та не власників засобів накопичення капіталу, що давало першим можливість отримувати прибуток за рахунок привласнення результатів праці других). Враховуючи розвиток ринкових відносин, реальний доступ до вирішального впливу на прийняття державних рішень в Європі ще з раннього Відродження залежав не скільки від соціального походження особи, стільки від обсягу капіталу, яким ця особа реально розпоряджалася (що й спричинило революційний злам феодальних політичних інститутів) [1]. Тому ліквідація феодальних привілеїв не могла ліквідувати нерівності соціальних груп у можливості доступу до влади навіть на рівні місцевих громад. Однак у цілому класики ліберальної демократії виходили з постулату про рівність всіх членів суспільства. Ігнорування фактичної нерівності в рамках ліберальної теорії ввійшло у протиріччя з реальною політичною практикою вже у перший період існування буржуазних республік кінця XVIII-початку XIX століть. Введення майнового цензу для

користування громадянськими правами та квот на участь у виборчому процесі для представників різних соціальних груп ознаменувало виключення зі складу нації як носія суверенітету фактичної більшості цієї нації [2].

Відповідно, функція відправлення політичної влади закріплюється за політичною елітою – вождями нації [7]. Такий підхід дозволив обґрунтувати реальне відчуження у основної маси нації права на доступ до прийняття політичних рішень без зламу ідеологічного конструкту національного суверенітету (фактично обмеживши останній правом на самовизначення). У цьому плані і цензова демократія, і тоталітарна держава концептуально розглядалися як раціоналізовані форми народовладдя [10].

У ХХ столітті уявлення про національний суверенітет зазнали помітних змін. Зі швидким розвитком транспорту і комунікацій розмиваються традиційні відмінності між внутрішнім і зовнішнім світом, кордони держави – основа і символ жорсткої концепції суверенітету – стають все більш прозорими. Внаслідок чого найважливіші внутрішні проблеми національної держави – економіка, екологія, продовольство, демографія – набули міжнародного значення. Все це відбилося і на теоріях суверенітету.

Концепт суверенітету пройшов довгий шлях розвитку, еволюювавши від вузького і досить примітивного за своїм змістом поняття, спрямованого на обґрунтування верховної влади монарха на певній території в умовах боротьби з феодалною роздробленістю і католицькою церквою, на змістовну категорію політичної науки, а також міжнародного права. З появою понять національного та народного суверенітету концепт суверенітету перестав бути державоцентричним і наповнився більш демократичним змістом як у внутрішньому (захист прав народу, а не тільки правителів), так і зовнішньому (забезпечення рівноправності всіх держав у сфері міжнародних відносин) планах.

Що стосується сучасного етапу розвитку цього концепту, то, незважаючи на ряд розбіжностей, практично всі представники основних парадигм

політичної теорії вважають суверенітет однією з основних категорій сучасних міжнародних відносин, яка має характер основоположної норми [8]. Дослідники розглядають феномен суверенітету в контексті взаємодії акторів у міжнародному середовищі, а також через призму колективних, системних загроз безпеки. Практично всі дослідники згодні з тим, що інститут суверенітету зазнає в процесі історичного розвитку трансформації, однак при цьому зберігає своє основне значення, незважаючи на триваючі дискусії про його сенс і подальший розвиток. Спроби ж ряду напрямків політичної теорії заперечувати цінність концепту національного суверенітету для підтримки цілісності системи міжнародних відносин (і навіть оголосити про його шкідливий характер в епоху глобалізації) загрожують підірвати принципи і норми міжнародного права, що склалися на сьогодні.

Література:

1. Воронянський О. В. Проблема типології теорій формування націй у зарубіжній науковій літературі. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2010. №. 912. С. 69–73.
2. Воронянський О. В. Роль національного суверенітету в легітимації державної влади. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. № 2. С. 216–221.
3. Воронянський О. В. и др. Національний суверенітет: український вимір в контексті світової політичної думки. Харків: «Міськдрук» ХНТУСГ імені Петра Василенка; ХНУБА, 2017. 284 с.
4. Гапотій В. Д. Теоретичні та практичні аспекти суверенітету народу, нації та держави : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01; Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005 17 с.

5. Зайончковський Ю. В., Осіпов О. М. Механізм формування політичних інститутів у науковій літературі. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2018. Т. 2. №. 14. С. 71–79.

6. Калініченко В. В., Воронянський О. В., Калініченко В. В. Історія України: від найдавніших часів до сьогодення. Навчальний посібник. Харків: Оберіг, 2016. 440 с.

7. Лейпхарт, А. Демократия в многосоставных обществах: сравнительное исследование. Москва : Аспект Пресс, 1997. 287 с.

8. Моїсєєва Н. І. Соціально-комунікаційна діяльність як історико-суспільна практика. Х. : ХНТУСГ, 2015. 392 с.

9. Моїсєєва Н. І., Омельченко Г. Ю. Комунікаційна діяльність в структурі соціально-комунікаційного знання. 2017.

10. Voronianskyi O. V. Національний суверенітет: політологічний аспект. Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки. 2017. №. 2. С. 13–16.

Бутова Є. М. ,

здобувачка вищої освіти

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

ЗДОБУТТЯ УКРАЇНОЮ НЕЗАЛЕЖНОСТІ – ОДНА ІЗ ГОЛОВНИХ ПРОБЛЕМ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Науковий керівник:

О. В. Воронянський

кандидат історичних наук, професор

Нашій Батьківщині довелося подолати багато перешкод на шляху до самостійності, тому після розпаду Радянського Союзу було досить важко звикнути до думки, що Україна – Незалежна держава.

Процес державотворення був досить тривалим і тому для зручності його розділили на два основні періоди.

Першим був етап формування держави і права України: розпочинається він появою перших державних утворень на території сучасної України у Північному Причорномор'ї і Приазов'ї, а закінчується перед Лютневою революцією. У межах цього етапу історії чітко виділяється такий цикл подій: перші державні утворення і право на території Північного Причорномор'я і Приазов'я (середина I тис. до н.е. – V ст. н.е.); становлення і розвиток держави, права Київської Русі (VI – початок XII ст.); держава і право феодально-роздробленої Русі (XII-XIV ст.); суспільно-політичний лад і право в українських землях під владою іноземних загарбників (кінець XIV – перша половина XVII ст.); формування Української національної держави та її розвиток у період народно-визвольної війни 1648-1654 рр., а також автономія України у складі Росії у другій половині XVII ст.; суспільно-політичний лад і

Українське державотворення: історичний аспект

право України в період обмеження її автономії (перша половина XVIII ст.); кінцева ліквідація автономного устрою України (друга половина XVIII ст.); суспільно-політичний лад і право України у складі Російської імперії (перша половина XIX ст.); суспільно-політичний лад і право України в період проведення в Росії буржуазних реформ (друга половина XIX ст.); суспільно-політичний лад і право України на початку XX ст. (до лютого 1917 р.).

Другий, не менш значущий, період в історії державотворення України містить такі головні події: суспільно-політичний лад України після перемоги Лютневої демократичної революції (лютий-жовтень 1917 р.); українська національна державність (листопад 1917-1920 рр.); утворення Української радянської республіки, держава і право УСРР в роки громадянської війни і воєнної інтервенції; держава і право України в умовах нової економічної політики (1921 – початок 1929 рр.); держава і право України в період тоталітарного режиму (1929-1941 рр.); держава і право України в роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.); держава і право України у перші повоєнні роки (1945 – середина 1950-х рр.); держава і право України в період десталінізації (друга половина 1950-х - перша половина 1960-х рр.); держава і право України у «Брежнєвський період» неосталінізму (середина 1960-х – середина 1980-х рр.); держава і право України в період «перебудови» (1985-1991 рр.). Другий етап закінчується сьогоднішнім, – створенням незалежної Української держави.

Коли розпочалися вільні часи наш народ вже був готовий до труднощів, які випадають на долю тих, хто бажає створити надійну державу. Однак, в майбутньому нам випало зіштовхнутися із справжніми проблемами, на вирішення яких було витрачено багато не тільки часу, а й ресурсів.

Українську державу очікувало багато нелегких завдань таких, як: побудова держави і формування в ній надійного політичного устрою; складний перехід до ринкової економіки; і одне з найважчих завдань – пошук свого власного місця, серед могутніх держав світу.

Українське державотворення: історичний аспект

Досягнувши незалежність, українці розпочали активну діяльність по створенню своєї демократичної правової держави:

- 16 липня 1990 р. була прийнята «Декларація про державний суверенітет України»;
- 24 серпня 1991 р. «Акт проголошення незалежності України»;
- 8 жовтня 1991 р. прийняли Закон «Про громадянство України»;
- 6 грудня 1991 р. після присяги першої групи військових на вірність українській державі, цю дату стали вважати днем заснування Збройних сил України.

На перших президентських виборах 1 грудня 1991 року впевнену перемогу здобув Леонід Кравчук. За часи його правління в країні розпочалася спочатку інфляція, а потім гіперінфляція і стрімке падіння доходів населення. Незабаром розпочався конфлікт між парламентом та президентом, який закінчився достроковими виборами нового президента. Цю посаду очолив Леонід Кучма. Після довгої боротьби з парламентом, він зумів проштовхнути власний проект Конституції. Основний Закон прийняли 28 червня 1996 року. За новою Конституцією, Україна ставала президентсько-парламентською республікою.

Леонід Кучма розпочав рішучі економічні реформи. Насамперед, лібералізували ціни та валютний курс. У 1996 році ввели національну валюту – гривню. Однак, найважливішим заходом стала масштабна приватизація – держава позбувалася не тільки власних підприємств, але й землі. В листопаді 1994 року президент видав указ, за яким більше мільйона осіб отримали земельні паї.

Завдяки вдалим реформам Леоніда Кучму переобрали на другий строк, але це стало фатальною помилкою, через те, що він намагався повністю підкорити собі парламент.

Деякий час цілісності нашої держави нічого не загрожувало, поки в листопаді 2013 року Віктор Янукович, тодішній президент, не відмовився

підписати Угодо про асоціацію з Європейським Союзом. Таке рішення викликало обурення у певної частини громадян і вони розпочали акцію протесту на Майдані Незалежності ввечері 21 листопада. Віктор Янукович спробував придушити виступ і 30 листопада правоохоронці жорстоко розігнали демонстрантів, більшість з яких була студентами. Але результати виявилися протилежними до очікуваних. Невеликий студентський Євромайдан переріс у масовий протестний рух, відомий як Революція Гідності.

Росія вирішила скористатися внутрішньою нестабільністю в Україні і розпочала агресію проти неї. Наприкінці лютого 2014 року біля парламенту та уряду Криму з'являються «зелені чоловічки» — військові без розпізнавальних знаків. Вони блокували українські військові частини та розпочали підготовку до окупації півострова. На такий жест Україна відповіла антитерористичною операцією.

Гарячу фазу протистояння спробували призупинити підписанням «Мінських угод» у вересні 2014 та лютому 2015 року. Ці угоди сприяли тому, що конфлікт перейшов у «холодну фазу», однак він і досі залишається не розв'язаним.

Література:

1. Воронянський О. В. Проблема формування політичних інститутів у контексті конкурентної боротьби еліт. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія: Питання політології*. 2012. №. 21. С. 75-79.

2. Воронянський О. В. Політичні інститути: механізм формування в конкурентному середовищі. *Сучасне суспільство*. 2014. №. 1. С. 15-28.

3. Воронянський О. В. и др. Національний суверенітет: український вимір в контексті світової політичної думки. Харків: «Міськдрук» ХНТУСГ імені Петра Василенка; ХНУБА, 2017. 284 с.

4. Воронянський А. В. История Украины. Харьков : «Парус», 2005. 554 с.

5. Воронянський О. Національна еліта сучасної України: проблема визначення. *Українознавчий альманах*. 2012. №. 8. С. 205-207.

6. Калініченко В. В., Воронянський О. В., Калініченко В. В. Історія України: від найдавніших часів до сьогодення. Навчальний посібник. Харків: Оберіг, 2016. 440 с.

8. Voronianskyi O. V. Національна ідея в політико-комунікативному дискурсі: постановка проблеми. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*. 2016. №. 1. С. 24-28.

9. Voronyanskyi O. Суверенітет: проблема суб'єктності. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*. 2018. №. 3. С. 15-19.

Водяницька Л. С.,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,

Історичний факультет ХНПУ ім. Г.С. Сковороди

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ П. СКОРОПАДСЬКОГО ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ 1917 – 1921 РОКІВ

Науковий керівник:

Гончарова О.С.

канд. іст. наук, доцент, доцент кафедри історії України

Сучасність доводить, що роль особистості в історії надзвичайно велика. Особа може впливати на перебіг історичних подій, зумовити їх прискорення чи уповільнення. З огляду на це значної уваги заслуговує діяльність та життя відомого політика гетьмана Павла Скоропадського. Після здобуття Україною справжньої незалежності і державного суверенітету ми нарешті маємо змогу по-новому подивитися на постать Павла Петровича Скоропадського – останнього українського гетьмана. Він належить до тих дійових осіб історії, навколо яких завжди точилися нескінченні дискусії, створювалися міфи і легенди. Актуальність вивчення його постаті полягає у тому, що під час свого правління він зробив надзвичайно важливий внесок до скарбниці українського державотворення та духовності. Зміни, які він виконав у галузі науки та освіти гідні поваги та належної уваги. Тож слід ретельно розглянути визначну постать Павла Скоропадського, оцінити його діяльність за тими результатами, до яких вона призвела. Окрім того необхідно зрозуміти, як формувалась ця особистість, як оточення впливало на її розвиток, куди були спрямовані її прагнення та надії.

Початок життя Павла Скоропадського був типовим для життєвого шляху російського аристократа. Народився син Петра Івановича Скоропадського та Марії Андріївни Миклашевської у травні 1873-го у Вісбадені, на німецьких

мінеральних водах. Дитячі роки провів у родинному маєтку Тростянці, що на Полтавщині. Десятирічного майбутнього генерала батьки привезли до Москви, де він пройшов домашній курс навчання, а після передчасної смерті батька вступив до Пажеського корпусу. Цей закритий учбовий заклад, доступний лише для дітей вищих кіл аристократії, давав курс знань не тільки за середню школу, а й вищу освіту. Навчання військовій справі та наукам поєднувалось із придворною службою. Маленький Павло у мундирі з поперечними галунами, білих брюках та касці з білим султаном часто був присутній при дворі царя Олександра III [4, с. 116].

Військова кар'єра складалася вдало – молодий гвардієць отримувач чергові звання. Але настає 1904 рік, а з ним і російсько-японська війна на Далекому Сході. Велика відстань відділяє Петербург від Маньчжурії, тому жодна з частин гарнізону столиці не брала участі у війні. Молодий честолюбний офіцер Павло Скоропадський не зміг утриматися так далеко від театру бойових дій і переводиться до Забайкальського козачого війська. Як командир 5-ої сотні Читинського козачого полку він бере участь у боях з японцями і отримує за хоробрість золоту зброю.

Після повернення до столиці Скоропадського призначають флігель-ад'ютантом царя, однак на цьому посту, який вимагав не хоробрості, а зовсім інших якостей, протримався недовго. Згодом він одержує чин полковника і стає командиром 20-го Фінляндського драгунського полку. Офіцери потім згадували його як пряму і чесну людину, що користувалася загальною любов'ю своїх товаришів. Командує потім лейб-гвардії кінним полком; з 1912 р. – генерал-майор пошту Його Величності. На початку 1-ї світової війни був удостоєний Георгіївського хреста IV ступеня. Невдовзі отримує чин генерал-лейтенанта і призначається командиром гвардійської кінної бригади, заступником командира гвардійського кінного, а згодом 8-го армійського корпусів. Усі, хто знав П. Скоропадського на фронті, характеризують його як надзвичайно хороброго й авторитетного воєначальника [3, с. 93].

Слід зазначити, що жодних точок зіткнення з українським рухом у цей період життя Скоропадського поки що дослідникам виявити не вдалося. Зрозуміло, що він не був і не міг бути «свідомим українцем» у тогочасному розумінні цього слова, однак констатувати, що Скоропадський виділявся серед інтернаціоналізованої петербурзької аристократії глибоким уявленням про своє українське коріння, безсумнівно, можна [5, с. 37].

Вороже ставлення П. Скоропадського до соціалістичних ідей призвело до упередженого ставлення до діяльності Центральної ради. Він на той час не займав ніякої політичної позиції, а обмежував свою діяльність лише турботою про боєздатність свого військового підрозділу [2, с. 133]. Після захоплення міста Києва більшовиками, він мусив переховуватись у знайомих. Через місяць до Києва вступили німецькі війська, а з ними повернулася й Центральна Рада. Однак у безкінечних суперечках про націоналізацію землі та при анархії місцевих «отаманів» потонули всі державотворчі наміри 1917 р. Безлад, який панував у країні, викликав негативне ставлення до Центральної Ради її союзників – німців та австрійців, котрі сподівалися, що цей уряд забезпечуватиме їх продовольством, тому й підтримували його. Зростало незадоволення і селянських мас. За обставин, що склалися, громадськість почала схилитися до встановлення сильної влади. Навколо цієї ідеї гуртувались і деякі політичні організації, зокрема «Українська народна громада» (в якій було багато офіцерів корпусу Скоропадського), Українська демократично-хліборобська партія (до неї входили такі видатні політичні діячі самостійницького напрямку, як брати В. та С. Шемети, М. Міхновський, В. Липинський), а також впливовий поміщицький «Союз земельних власників» [3, с. 111].

29 квітня 1918 року П. П. Скоропадський, гідний представник гетьманського роду, сміливий генерал, взяв владу в Україні, владу, що фактично упала з рук Центральної Ради та її Ради Міністрів, де провідну роль відігравали українські есери. Більшість партій та верств населення відмовили їм

у підтримці, тому переворот пройшов майже без пострілів та крові [4, с. 153]. 29 квітня 1918 р. делегати з'їзду хліборобів проголосили Україну Гетьманською державою на чолі з Павлом Скоропадським. Того самого дня в Софіївському соборі єпископ Никодим миропомазав гетьмана, а на Софіївському майдані відслужено молебен. Переворот відбувся майже безкровно, лише в сутичці із січовими стрільцями загинуло троє вірних гетьманові офіцерів.

В умовах конспірації гетьманці не могли підшукати кандидата на посаду голови кабінету міністрів. Ним було призначено М. Устимовича - близьку до гетьмана, але мало відому в українських колах людину. Він не зумів підібрати собі міністрів, бо деякі діячі, насамперед з партії соціалістів-федералістів, відмовилися прийняти його пропозицію. Не вдалося зробити цього й наступному голові уряду – професорові історії та права М. Василенку [6, с. 341]. Як із прикрістю писала пізніше Л. Старицька-Черняхівська, соціалісти-федералісти «побоялися забруднити свою соціалістичну чистоту», їм не вистачило патріотизму піднятися над своїми партійними амбіціями й об'єднатися в ім'я української державності. Від соціалістів-федералістів погодився увійти до кабінету М. Василенка лише Д. Дорошенко – представник давнього старшинського роду, нащадок брата гетьмана Петра Дорошенка. Він став міністром закордонних справ. Показовим є те, що і наступний голова гетьманського уряду Ф. Лизогуб також походив із старовинного українського роду [5, с. 42].

Гетьманська держава здобула широке міжнародне визнання, встановивши дипломатичні зв'язки з Німеччиною яку гетьман навіть встиг відвідати з офіційним візитом), Австро-Угорщиною, Болгарією, Туреччиною, Данією, Персією, Грецією, Норвегією, Швецією, Італією, Швейцарією, Ватіканом, а загалом де-факто із 30 державами. На жаль, Антанта, орієнтуючись на відновлення «єдиної і неділимої» Росії, не визнала Гетьманську державу.

За той час Україна досягла значних успіхів у галузі науки, освіти та культури, хоч гетьман П. Скоропадський був професійним військовим. Його

універсалом створюється Українська Академія наук (що існує й досі; першим її президентом став В. Вернадський); заснуються два державні українські університети – в Києві та Кам'янці-Подільському, 150 українських гімназій, Національний архів. Національна бібліотека та інші навчальні й культурні заклади [4, с. 118].

Усе ще потребувало вирішення земельне питання. 29 квітня 1918 р. гетьман скасував закони Центральної Ради про конфіскацію великих маєтків, але план їхнього викупу та розподілу між селянами було ухвалено лише в листопаді (його так і не вдалося виконати). Невизначеність становища селян та поміщиків викликала невдоволення з обох боків. Крім того, до своїх маєтків поверталися російські поміщики, відбираючи у селян землю з допомогою збройних загонів гетьмана.

Не встиг П. Скоропадський здійснити цікавий план відновлення козацтва як основи української армії, яку фактично також не було сформовано. Водночас через залежність гетьманської влади від Німеччини та Австро-Угорщини туди вивозилася величезна кількість українського зерна, м'яса та цукру. Врешті, невирішеність аграрного питання разом з поразкою держав центрального блоку призвели до краху Гетьманату.

Сім з половиною місяців Української держави переважна більшість спостерігачів оцінює як період соціального і громадського спокою. Зовнішньою запорукою цього була, безперечно, окупаційна австро-німецька армія, що припинила стан громадянської війни і вторгнення на Україну російських військ. Але це можна пояснити також і внутрішньою політикою гетьмана [3, с. 177]. У силу своїх уявлень і міркувань Павло Скоропадський намагався дати Україні спокій, з'єднати соціально-творчі елементи, вивести її на міжнародну арену. Але в умовах жорстокої класової битви, що охопила не тільки територію колишньої Російської імперії, а й більшість європейських країн, острівець ладу і безтурботності, навіть якщо б його і створили, був приречений.

Листопадові революції 1918 року в Австро-Угорщині та Німеччині ліквідували зовнішню запоруку стабільності гетьманської влади. Цим скористалися російські більшовики, які через свою мирну делегацію у Києві сліdkували за ситуацією в Україні, та національно-соціалістичні партії, що підняли повстання проти П. Скоропадського. З іншого боку, представники Англії, Франції, США та Італії обіцяли допомогу тільки за умови проголошення курсу на федерацію з білою Росією, який врешті-решт, так як і новий російський кабінет С.М. Гербеля, виявився самовбивчим для гетьмана. За допомогою політичних демаршів та воєнних дій майже всі національні сили, що сконсолідувалися, примусили його зректися гетьманства [5, с. 45]. За свідченнями очевидців, обставини цього були дуже трагічними. Коли делегація українських діячів висловила свої вимоги до гетьмана, він тільки й вимовив: «Це ж виходить отреченіє! Але що ж скаже історія?». Член делегації М. Славинський у запалі відповів: «Павле Петровичу! Історія вже сказала про вас усе, і більше вона вже про вас нічого не скаже! ..» [1, с. 204]. Однак всупереч подібним заявам і сподіванням історична місія гетьмана, тепер вже колишнього, 14 грудня 1918 року не скінчилася. Наявність екс-гетьмана та сильних хліборобсько-державницьких тенденцій викликала до життя в 1920 році в еміграції український монархічний рух. Павло Петрович став для нього прапором національно-державного будівництва.

Таким чином, можна стверджувати, що з позицій україноцентризму державотворча роль та значущість діяльності П. Скоропадського в добу Гетьманату 1918 р. є очевидними, попри недоліки й прорахунки та незважаючи на дуже складний час і конче короткий термін правління Павла Петровича. До головних здобутків уряду П. Скоропадського можна віднести: становлення та розвиток освіти, науки, культури; розвиток законотворчості Української держави; формування інституту державної служби; розбудову мережі дипломатичних представництв; створення судової системи; розбудову державних фінансових інститутів.

Література:

1. Велика історія України: Передм. д-ра П.Крипякевича зладив М.Голубець; У 2-х томах. К.: Глобус, 1993. Том II. 400 с.
2. Гончарова О.С., Матета О. А. Політична еліта України: лекційний курс і практикум: Навчальний посібник. Харків: Антиква, 2018. 234 с.
3. Реєнт О. П., Коляда І. А. Усі гетьмани України. Х.: Фоліо, 2007. 415 с.
4. Савченко В. А. Павло Скоропадський: останній гетьман України. Х.: Фоліо, 2008. 380 с.
5. Скоропадський П. Спомини./ Передмова Г. В. Папакіна. К.: Україна, 1992. 112с.
6. Субтельний О. Україна: історія./ Пер. з англ. Ю.І.Шевчука; вст. ст., С.В. Кульчицького. К.: Либідь, 1991. 512 с.

Воронянський О.В.,

канд. іст. наук, професор

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

ЕВОЛЮЦІЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ В 2004-2019 РР. У КОНТЕКСТІ КОНКУРЕНТНОЇ БОРОТЬБИ РЕСУРСОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ БІЗНЕС-ГРУП

Несприятлива зовнішньополітична кон'юнктура першої половини 2000-х років (викликана, в першу чергу, прагненням США встановити контроль за газотранспортною системою України через заміну її непоступливого Президента) закрила перед Л. Кучмою перспективу політичної діяльності. Експансія донецького угруповання, що консолідовано просувало діючого прем'єр-міністра В. Януковича на посаду Президента, викликала спротив з боку ряду сильних бізнес-угруповань металургійної, енергетичної та банківської галузей. Хоча даний конфлікт не набув відкритого характеру, він різко порушив стабільність системи. Ситуацією скористалися відтиснуті на периферію бізнес-групи у всіх регіонах України крім Донбасу, що об'єдналися навколо В. Ющенка і Ю. Тимошенко. Останні позиціонувалися як опозиція режимові Кучми та експансії «донецьких».

Результатом відкритого політичного конфлікту, який охопив найпотужніші бізнес-угруповання та очолювану Л. Кучмою вертикаль державної влади, стала політична реформа, започаткована Законом «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року, який передбачав парламентську модель формування уряду. У результаті зміни політичної системи можливості розподілу ренти через президентський пост суттєво обмежилися. Це й ознаменувало організаційне оформлення третього етапу формування системи державної влади, яка надавала найпотужнішим бізнес-групам можливість

вирішувати проблеми розподілу ресурсів через Верховну Раду, а не через конкуренцію за доступ до Президента.

Однією зі складових реформи була зміна виборчої системи. Прийнятий 25 березня 2004 року парламентом Закон «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» передбачав вибори Верховної Ради та місцевих рад (за виключенням селищних та сільських) виключно на пропорційних засадах [1]. Переваги, що їх могли отримати в результаті такої реформи виборчої системи опозиційні сили, здавалися очевидними. По-перше, контроль діючого Президента над парламентською більшістю на протязі двох останніх скликань підтримувався значною мірою за рахунок переформатування парламенту шляхом залучення до пропрезидентських фракцій депутатів-мажоритарників. По-друге, партійне представництво повинно було забезпечити неможливість переходів депутата з однієї фракції в іншу. Таким чином мала бути ліквідована можливість адміністративного чи фінансового впливу Президента на членів існуючих фракцій з метою їх переведення до складу пропрезидентського парламентського представництва.

Пропорційна система мала забезпечити формування постійних парламентських фракцій та політично структурованої парламентської більшості. Також вона мала сприяти зростанню ваги політичних партій та політичному структуруванню суспільства. Введення пропорційної системи мало відповідати світовим тенденціям, зменшити вплив адміністративного ресурсу на виборах, посилити політичну відповідальність партій. До того ж пропорційна система закритих списків в єдиному окрузі мала стимулювати формування загальнонаціональних партій, що в свою чергу зменшувало небезпеку регіоналізації політичних сил та загрозу розколу країни [2].

Сутність виборчої реформи полягала в переході від змішаної виборчої системи до партійно-пропорційної, що тягло за собою створення сталого політичного представництва в парламенті. Це, у свою чергу, створювало

підстави для переходу від президентської моделі формування уряду до парламентської. Відтак вертикаль виконавчої влади мала бути виведена з-під влади Президента і перейти під контроль тих бізнес-угруповань, які спромоглися б отримати достатньо депутатських мандатів для входження в коаліцію парламентської більшості.

У грудні 2004 року Законом «Про внесення змін і доповнень до Конституції України» позиція Президента як домінуючого суб'єкта прийняття державно-владних рішень була ліквідована. Натомість було створено нову конституційну модель влади, яка дозволяла фінансово-промисловим групам боротися за ресурси безпосередньо через своє представництво у парламенті та місцевих радах. Формування депутатського корпусу мало здійснюватися виключно через партії та громадські об'єднання, які всі в тій чи іншій мірі були підконтрольні цим групам. Таким чином, уряд як вищий орган виконавчої влади, підпорядковані йому відомства, а також обласні адміністрації були розподілені між основними угрупованнями бізнес-еліти. Моноцентрична модель виконавчої влади змінилася на поліцентричну, в якій реальними центрами прийняття владних рішень стали не органи державної влади, а бізнес-еліти. З 1.01.2006 року вступили в дію доповнення до Конституції України від 8.12.2004 року які суттєво обмежили повноваження президента і посилили повноваження прем'єр-міністра. Прем'єр фактично став ключовим гравцем в політичній системі. Перерозподіл повноважень посилює суперництво між президентом і прем'єром, а також між Кабінетом Міністрів і Парламентом.

Парламентські вибори 2006 року вже відбувалися за суто пропорційною системою виборчою системою із закритими списками в єдиному загальнонаціональному окрузі. У результаті цих змін право формувати виборчі списки закріпилося за досить вузьким колом керівництва суб'єктів виборчих процесів (політичних партій та їх блоків), що створило ще більш сприятливі умови для входження до парламенту представників бізнесу. Так, за даними ЦВК, у 2006 році до Верховної Ради України балотувалося 2223 підприємці,

363 працівники підприємств та 88 представників фінансових установ, що разом становило більше ніж 45% від усіх кандидатів [3].

Заміна президентсько-парламентської форми правління в Україні на парламентсько-президентську, яка відбулася внаслідок політичної реформи 2004 року, сприяла ще більш активному делегуванню представників бізнес-угруповань до парламенту та органів місцевого самоврядування. Масове входження представників великого бізнесу у владу в результаті «помаранчевої революції» було відзначене багатьма експертними групами, які аналізували тенденції політичного життя в Україні.

Після збільшення ролі парламенту у владній системі та запровадженні закритих партійних списків при його формуванні, замість адекватного представництва волевиявлення виборців, їхніх політичних поглядів та соціально-економічних інтересів країна отримала у Верховній Раді України V та VI скликань потужне «представництво великих фінансово-політичних груп на чолі з харизматичними лідерами» [4].

Експерти відмічають, що спільною рисою депутатів від бізнесу стало їх входження до парламентських комітетів, які опікуються питаннями бюджету, податкової політики, фінансів і банківської діяльності, промислової і регуляторної політики, паливно-енергетичного комплексу. Саме в цих комітетах представники великого бізнесу отримали можливість легально відстоювати свої бізнес-інтереси та активно впливати на розробку та ухвалення рішень, як парламентом, так і Урядом.

Теоретично в умовах парламентської моделі формування уряду Кабінет Міністрів мав утілювати в життя позицію парламентської більшості. Але насправді через постійні торги між бізнес-угрупованнями та окремими депутатами в парламенті стійкої більшості сформувати не вдалося, незважаючи на її формальне існування. До того ж загострилася боротьба між позбавленим частини владних повноважень Президентом та главою уряду незалежно від того, хто обіймав цю посаду – Юлія Тимошенко або Віктор Янукович. При

цьому значно загострилася та набула нового рівню конкурентна боротьба бізнес-груп за доступ до ресурсів, а перманентна криза влади на тлі подальшого падіння рівня виробництва заважала конвертації зусиль у реальні дивіденди.

Після перемоги «помаранчевої революції» бізнес-угруповання, що керували її ходом, розподілили між собою владні повноваження в державі шляхом розділу найважливіших органів державної влади й управління. Однак боротьба за перерозподіл власності й ресурсів між ними привела до ряду голосних політичних скандалів. У вересні 2005 році корупційні скандали у вищих ешелонах влади привели до відставки прем'єр-міністра Ю. Тимошенко.

Найбільш помітною подією з перерозподілу власності стала реприватизація та повторна приватизація комбінату «Криворіжсталь». Минулого року цей комбінат приватизував консорціум, до якого входили зять Л. Кучми В. Пінчук та Р. Ахметов. Іноземні компанії пропонували до півтора мільярда доларів, але «Криворіжсталь» продали за 800 мільйонів. В. Ющенко і Ю. Тимошенко під час Помаранчевої революції на Майдані і в ЗМІ заявляли, що «Криворіжсталь» украдено у держави, тому що вартість комбінату є суттєво більшою тієї суми, яку заплатили за нього на аукціоні Пінчук з Ахметовим. Експерти стверджували, що приватизація комбінату була непрозорою, коли внаслідок штучних перешкод він був приватизований за набагато меншу суму, ніж ту, яку Україна могла отримати внаслідок чесно проведеного конкурсу.

Печерський районний суд Києва спочатку визнав приватизацію законною, але 17 лютого 2005 р. скасував власне рішення. «Криворіжсталь» було повернено у державну власність. Соціалісти і комуністи зажадали надання «Криворіжсталі» статусу приватизаційної недоторканості, аби увесь прибуток від продажу виробленого на комбінаті металу йшов до Державного бюджету.

В. Пінчук та Р. Ахметов, які, програвши суди в Україні, подали скаргу у Міжнародний європейський суд, та їхні друзі і соратники теж виступили проти повторної приватизації «Криворіжсталі», принаймні, до отримання міжнародного судового рішення по їх скарзі. Але конкурс на повторну

приватизацію «Криворіжсталі» Фондом держмайна, очоленим соціалісткою В. Семенюк, було оголошено ще за прем'єрства Юлії Тимошенко з подальшою підтримкою уже прем'єром Ю. Єхануровим.

У цьому конкурсі Л. Пінчук і Р. Ахметов брати участь відмовились, але взяв участь їх вітчизняний конкурент – «Індустріальний союз Донбасу», який боровся з зареєстрованим у Нідерландах консорціумом Mittal Steel до відмітки у 24 мільярди гривень і зійшов з дистанції, коли аукціонна ціна «Криворіжсталі» виросла ще на 200 мільйонів гривень, тобто досягла відмітки 24,2 мільярда гривень. Саме за таку ціну було продано «Криворіжсталь» власнику Mittal Steel індусу Лакшмі Міталу, який з власністю в 25 мільярдів доларів США посідав третє місце у світовому таблиці найбагатших людей планети [5].

Відсутність голосів в парламенті для затвердження кандидатури лояльного до себе нового прем'єра змусила Президента В. Ющенка до взаємодії з донецьким бізнес-угрупованням, що опинилося в опозиції після його перемоги. Поразка президентської партії влади – «Наша Україна-Народна Самооборона» на виборах 2006 року та нездатність В. Ющенка забезпечити угоду свого бізнес-оточення з угрупованням І. Коломойського-Г. Боголюбова унеможливила створення коаліції парламентської більшості без участі фракції Партії Регіонів, що представляла інтереси донецького бізнес-угруповання. Уряд очолив лідер регіоналів В. Янукович, що одразу призвело до нового етапу президентсько-урядової боротьби за повноваження. Президенту, спираючись вже на відставлену Ю. Тимошенко, вдалося домогтися розпуску парламенту та позачергових виборів, за результатами яких вже було сформовано уряд «помаранчевого» політичного формату. Але взаємодія продовжувалася недовго, поступившись місцем новому конфлікту. Нова більшість виявилася нестійкою, що призвело до зменшення ролі парламенту та периферійних бізнес-груп, що намагалися проводити через нього свої інтереси.

Разом із тим, периферійні бізнес-групи, що були допущені до представництва своїх інтересів у парламенті в результаті підтримки Ю. Тимошенко та В. Ющенка, не змогли реалізувати набуті ними інституційні можливості участі у розподілі ренти від використання контрольованих через державний механізм ресурсів. Так, В. Ющенко з самого початку надав контроль над розподілом ренти представникам найбільш потужних бізнес-груп із свого оточення, а з січня 2006 року, із вступом в дію основного обсягу Закону про зміни до Конституції практично втратив більшість інституційних важелів впливу на цей процес. Керівництво ж фракції БЮТ у парламенті просто зажадало від всіх своїх депутатів передати картки для голосування. Таким чином, переважна більшість периферійних бізнес-груп не отримала можливості реалізувати отримані ними інституційні повноваження для доступу до розподілу ресурсів.

Уже незабаром після парламентських виборів 2006 року стали виникати конфлікти між керівництвом опозиційних фракцій – «Наша Україна» і БЮТ та бізнесменами, включеними в їхні списки за фінансування виборчої кампанії, але згодом позбавленими права самостійно голосувати в парламенті. Виконавча влада опинилася в руках коаліції, що гуртувалася навколо Партії Регіонів, тому на сприяння в бізнесі їм також важко було розраховувати. По мірі загострення відносин між правлячою коаліцією й опозиційними фракціями, опозиційні депутати від бізнесу почали схилитися до співробітництва з парламентською більшістю. У березні 2007 року проурядова коаліція почала активно розширюватися за рахунок депутатів опозиційних фракцій. При продовженні цього процесу парламентська коаліція могла б одержати конституційну більшість, що дозволило б їй переборювати президентське вето й вносити зміни в Конституцію. Цей процес викликав занепокоєння у фінансово-промислових груп, що гуртувалися навколо Президента.

У цій ситуації бізнес-оточення Ющенко й Тимошенко спільно виступило проти групи Р. Ахметова. 2 квітня 2007 року Президент підписав указ «Про

дострокове припинення повноважень Верховної Ради» і призначив позачергові вибори народних депутатів на 27 травня. Верховна Рада відмовилася визнати законність цього указу, а уряд – виділяти кошти на проведення дострокових виборів. 25 квітня В. Ющенко підписав новий указ про розпуск Верховної Ради, перенісши дострокові вибори на кінець червня. У ніч із 26 на 27 травня в результаті тривалих переговорів була досягнута тристороння домовленість між Президентом, прем'єр-міністром В. Януковичем і Ю. Тимошенко як «лідером опозиції», на підставі якої 5 червня 2007 року був виданий третій президентський указ про позачергові вибори Верховної Ради України.

30 вересня 2007 року в Україні пройшли позачергові парламентські вибори. У результаті у Верховну раду ввійшли Партія регіонів, що набрала 34,37% голосів, Блок Юлії Тимошенко (30,71%), Блок «Наша Україна – Народна Самооборона» (14,15%), Комуністична партія України (5,39 %) і Блок Литвина. БЮТ і НУНС 29 листопада створили коаліцію парламентської більшості (228 мандатів з 450), і 18 грудня обрали прем'єр-міністром Ю. Тимошенко.

Таким чином, в умовах значного скорочення суспільних ресурсів їх розподіл на окремі сфери інтересів не дозволяв найвпливовішим бізнес-угрупованням підтримувати звичні для них темпи відчуження цих ресурсів на свою користь. Тому така модель влади виявилася нестійкою. Вже через декілька місяців після її встановлення розгорнулася політична криза, викликана зіткненням інтересів різних бізнес-груп. У рамках поліцентричної моделі вона не знайшла свого вирішення. У результаті виникло ситуативне об'єднання периферійних бізнес-груп, які були фактично відтиснуті від процесу владного перерозподілу найбільш значимих ресурсів, навколо найбільш впливової групи на чолі з Р. Ахметовим. Це привело до часткової реставрації моноцентричної системи виконавчої влади, центральним елементом якої став інститут глави уряду. Периферійні бізнес-групи були поставлені під політичний контроль

монополістів і таким чином видалені з поля конкурентної боротьби за владу як її окремі суб'єкти.

Після заміни уряду В. Януковича урядом Ю. Тимошенко ця система не зазнала суттєвих змін. У той же час необхідність роздачі державних ресурсів найвпливовішим бізнес-групам в обмін на їх лояльне ставлення до глави уряду потребувала нових джерел забезпечення такої політики. Тому було відновлено практику кредитних займів від Міжнародного валютного фонду, основна частина яких переходила до олігархічних груп через рефінансування Національним банком України підконтрольним їм банків. Однак розгортання другої хвилі світової фінансової кризи в 2009 році поставило під загрозу доступ експортерів української сировини до ряду традиційних для них зовнішніх ринків збуту, що поставило значну частину вітчизняних бізнес-груп перед перспективою різкого зниження капіталізації їхніх активів. У свою чергу, це спровокувало посилення прагнення домінуючої групи на чолі з главою уряду до різкого прискорення темпів нарощування власної ресурсної бази за рахунок зменшення роздачі підконтрольних уряду ресурсів іншим групам. Утримання моделі «ресурси в обмін на лояльність» стало занадто затратним. Необхідність придушення спротиву найвпливовіших бізнес-груп зменшенню ресурсних надходжень від уряду викликала до життя посилення централізації виконавчої влади і нівелювання парламентського контролю за її діяльністю, щоб мінімізувати затрати на боротьбу з представниками цих груп у законодавчому органі.

Так, уряд Ю. Тимошенко продовжував утримувати владу незважаючи на те, що через вихід бізнес-еліт із укладеної при його формуванні картельної угоди парламентська коаліція давно перестала існувати. З іншого боку, відсутність підтримки уряду Ю. Тимошенко з боку найвпливовіших бізнес-груп надала можливість В. Януковичу після перемоги на президентських виборах 2010 року не лише усунути цей уряд без перевиборів парламенту, але й повернути підпорядкування всієї виконавчої влади інституту Президента.

Українське державотворення: історичний аспект

Таке підпорядкування було здійснене через визнання Конституційним Судом невідповідності конституційним положенням процедури прийняття змін до Конституції від 08.12.2004 року. Після цього з 30.09.2010 року в Україні було відновлено дію старих положень Конституції 1996 року, відповідно до яких Президент повернув собі контроль над державною виконавчою владою. Крім того, 07.10.2010 року відбулося прийняття нової редакції закону про Кабінет Міністрів, що закріпило домінуючий статус Президента в системі органів державної влади і поставило Кабінет Міністрів в майже повну залежність від глави держави. Так, Кабмін, хоча і визнаний вищим органом у системі органів виконавчої влади, знову став відповідальний перед Президентом України та підконтрольний і підзвітний Верховній Раді. Президент повернув собі право призначати прем'єр-міністра (за згодою парламентської більшості) і за його поданням членів уряду, а також відправляти уряд у відставку. Разом із цим законом через парламент було проведено зміни ще до 32 законів, щоб привести їх у відповідність до рішення Конституційного Суду про скасування політичної реформи 2004 року. 10.12.2010 року було прийнято Указ Президента «Про оптимізацію системи центральних органів влади», за яким глава держави отримав право призначати керівників центральних органів виконавчої влади та їх заступників. Як відзначають деякі дослідники, це навіть перевищило обсяг президентських повноважень за часів Л. Кучми.

Крім того, через скорочення загального обсягу ресурсів у країні угруповання, яке склалося навколо В. Януковича, вимушене було порушити картельну угоду з обласними мережами владно-бізнесових зв'язків і вдертися до чужих сфер впливу. На адміністративні посади в ряд областей та великих міст були призначені особи, пов'язані з цим угрупованням. Під їх впливом відбувалося досить жорстке переформатування усталених владно-бізнесових відносин в ряді регіонів [6].

Наступним логічним кроком у напрямі зміцнення вертикалі влади та посилення контролю над урядом та парламентом стало повернення до змішаної системи виборів у парламент, яка є інституційною підставою для президентської моделі формування уряду. У результаті парламентських виборів 2012 року опозиційні сили прогнозовано перемогли за партійними списками, а партія влади змогла сформувати пропрезидентську більшість за рахунок переможців на мажоритарних округах. Навколо Президента сформувалася нова потужна неформальна бізнес-група, яку журналісти та політики умовно назвали «Сім'єю». Вона склалася з молодих державних чиновників, що отримали значні повноваження, та бізнесменів, що лише нещодавно з'явилися серед найбагатших українських підприємців. До цієї групи зараховували тогочасного першого віце-прем'єр-міністра Сергія Арбузова, міністра доходів та зборів Олександра Клименка, голову МВС Віталія Захарченка, молодого «олігарха» Сергія Курченка та інших осіб, яких пов'язували зі старшим сином Президента В. Януковича Олександром [7]. Ця група посіла особливе місце, відтісняючи від влади інші, наближені до неї групи Ахметова – Колесникова, братів Ключєвих, Д. Фірташа-Ю. Бойка-С. Львовчкіна та ін. З одного боку цей пул був зацікавлений у збереженні діючої влади, з другого – внутрішнє суперництво могло штовхнути частину провладних бізнес-груп на пошук альтернативного політичного проекту, якщо існуюча система владних відносин та розподілу впливу перестане задовольняти її інтереси. Ці обставини в результаті призвели до суттєвої дестабілізації ситуації та найгострішої політичної кризи в Україні наприкінці 2013 – на початку 2014 року.

Однак утворення цієї групи різко скоротило частку суспільних ресурсів, на відчуження яких на свою користь розраховували всі інші угруповання.

Проте нової централізації виконавчої влади в країні вже не відбулося, оскільки діючий на той час Президент вимушений був рахуватися з силою найвпливовіших бізнес-груп як реальних центрів прийняття владних рішень. Тому механізм виконавчої влади як джерело владної ренти знову був

розподілений між декількома найбільш впливовими угрупованнями, які перебували у стані гострої конкурентної боротьби за доступ до державних ресурсів в умовах затяжної економічної кризи. Так, група Р. Ахметова-С. Тарути отримала контроль над транспортною галуззю, група Д. Фірташа-Ю. Бойка-С. Львовочкіна — сферу енергетики та користування надрами (при цьому обидві групи отримали представництво у виконавчій владі на рівні віцепрем'єрів, а С. Львовочкін, крім того, отримав посаду глави президентської адміністрації). Група І. Коломойського-Г. Боголюбова зберегла за собою домінуюче положення у приватній банківській сфері та в авіаційних перевезеннях [8].

Президент не міг приймати самостійні від впливу цих угруповань політичні дії без створення власної фінансово-промислової групи, яка й формувалася швидкими темпами за рахунок ренти від прийняття владних рішень Президентом та його довіреними особами в органах та установах державної влади.

На початку 2014 року у результаті позаінституційного відсторонення від центрів прийняття державних рішень фінансово-промислової групи, тісно пов'язаної з В. Януковичем, нестійка рівновага картельної міжелітної угоди знову була порушена. Цим миттєво скористалися зовнішні сили для входу у внутрішньополітичний та економічний простір України. У результаті виникла загроза відсторонення ряду вітчизняних еліт від контролю за виділеними їм за результатами попередніх домовленостей сегментами державного механізму і, відповідно, втрати значної частини активів.

Тому великий бізнес перейшов до безпосереднього управління найбільш економічно значимими регіонами. Група І. Коломойського-Г. Боголюбова взяла під контроль Дніпропетровську, Запорізьку, Одеську та Харківську області, а також ряд районів Донецької, Луганської та Полтавської областей. Група Р. Ахметова-С. Тарути – частину районів Донецької області, група О. Єфремова – частину районів Луганської області. Останні дві групи за допомогою

зовнішніх сил навіть проголосили на контрольованих ними територіях створення незалежних від центральної влади державних утворень.

В умовах суттєвого послаблення державного механізму розширили сферу свого впливу на місцеві органи державної влади та органи місцевого самоврядування регіональні еліти інших областей. Група П. Порошенка-І. Кононенка, яка заволоділа постами Президента та спікера парламенту, виявилась заблокованою в прийнятті внутрішньополітичних рішень соціально-економічного блоку зовнішньополітичними суб'єктами через інститут глави уряду (тогочасний прем'єр-міністр Арсеній Яценюк – ставленик транснаціональних корпорацій – до того ж вступив у спілку з групою Р. Ахметова-С. Тарути).

Нова розстановка сил серед мереж владно-бізнесових зв'язків викликала до життя рух до укладення нової картельної угоди еліт на основі територіальної децентралізації державної влади. Однак така угода не була втілена в життя, оскільки адміністративний ресурс груп І. Коломойського-Г. Боголюбова, Д. Фірташа-Ю. Бойка-С. Львовчкіна та О. Єфремова було підірвано за посередництвом зовнішніх суб'єктів, а група Р. Ахметова-С. Тарути, яка понесла тяжкі втрати від боротьби з конкурентами, погодилася на визнання домінуючої ролі президентської мережі владно-бізнесових зв'язків. У результаті Президент зміг просунути через парламент на посаду глави уряду пов'язаного із ним Володимира Гройсмана. Втім, постійний тиск на Президента з боку конкуруючих угруповань дозволив прем'єру досить швидко зайняти власну нішу в міжелітній картельній угоді за рахунок власних домовленостей із учасниками конкурентної боротьби. Фактично позиція домінуючого суб'єкта влади хоча й закріпилася за президентською мережею, але не стала стабільною і значною мірою підкріплялася фактором зовнішньої загрози. Крім того, входження у внутрішньополітичний простір України конкуруючих зовнішніх суб'єктів, які ставлять за мету розподіл між собою економічних активів на

територіальних засадах, суттєво послабило можливості реалізації вітчизняними бізнес-групами власних інтересів.

У цілому в описуваний період еволюція інститутів влади, що надавали можливість реалізації національного суверенітету в Україні відбувалася під впливом відсутності повного переважання ресурсів у домінуючого актора, що постійно відтворювало ситуацію, при якій взаємна боротьба ресурсозабезпечених угруповань, які конкурували за доступ до владних позицій, потребувала від них надвисоких затрат на фоні постійної загрози з боку зовнішніх конкурентів. При цьому затрати на боротьбу покривалися не за рахунок розширення ресурсної бази суспільства, а шляхом посилення експропріації елітами суспільних фондів розвитку (насамперед, державного бюджету та бюджетів великих міст, а також Пенсійного фонду, Фонду держмайна та ін.). В результаті обсяг цих фондів постійно скорочувався, що унеможливило не лише подальший розвиток інфраструктури суспільства, але й підтримання її на існуючому рівні. Разом із занепадом інфраструктури постійно зменшується обсяг ресурсів, що їх правляча еліта може експропріювати на свою користь. Тому загострення боротьби між різними сегментами національної еліти набуло системного характеру. А брак додаткових ресурсів для цієї боротьби спонукало контреліти до залучення широких верств нації для захисту власних інтересів шляхом позаінституційного впливу на центри прийняття державно-владних рішень, включаючи силовий сценарій зміни влади. Мобілізація нації на участь в політичній боротьбі відбувається із використанням як національно-орієнтованої, так і проєвропейської ідеології. Однак активізація політичної свідомості значної частини громадян вже двічі – в 2004-2005 та в 2013-2014 роках виводила цю боротьбу за рамки внутрішньоелітного протистояння. Потреба всіх сегментів національної політичної еліти утримати пільговий доступ до центрів прийняття державно-владних рішень, що дозволяє отримати контроль над перерозподілом суспільних ресурсів, кожного разу після періоду підвищеної політичної

активності нації стимулює серію «картельних угод». Ці угоди вичерпувалися в силу обмежень, заданих політичними інститутами (обмеження термінів перебування Президента при владі і конкурентні вибори), в результаті чого конфлікти еліт генерували нові інституційні компроміси на основі перерозподілу владних повноважень між основними ресурсозабезпеченими угрупованнями. Таким чином, нормативно-правові засади реалізації національного суверенітету формувалися під впливом боротьби за владу між суб'єктами політичної конкуренції (включаючи активні у політичному відношенні в певний період маси громадян) та адаптувалися до змін балансу сил між ними.

Література:

1. Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 6 квіт. 2004 р. № 1667-IV. *Відомості Верховної Ради*. 2004. № 30–31. С. 382.
2. Романюк А. Избирательные системы посткоммунистических стран: проблема рациональности в контексте демократического транзита. – Украинский центр политического менеджмента. URL: <<http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=74&c=1751>>
3. За даними інформаційно-аналітичної системи «Вибори народних депутатів України». Центральної Виборчої комісії. URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/W6P001>
4. Сиротюк Ю. Верховна Рада України VI скликання: проблеми функціонування парламентаризму в Україні. URL: http://www.deputat.org.ua/vr_analit_452.htm
5. Мокін Б. Друге дихання, або з чужої пісні слова не викинеш. Вінниця : УНІВЕРСУМ, 2006. 488 с.

6. Єрмолаєв А. Проблеми та перспективи децентралізації влади в Україні / А. Єрмолаєв, Ю. Надтока, С. Денисенко [та ін.]. Київ : Ін-т стратегічних досліджень. 2015. 24 с.

7. История одной Семьи. *Корреспондент.net*. URL: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1497612>)

8. Воронянский А. В. Украина: «революция» от финансово-промышленных групп. *European Applied Sciences*. 2014. № 2. С. 74–75.

9. Зайончковський Ю. В., Осіпов О. М. Механізм формування політичних інститутів у науковій літературі. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2018. Т. 2. №. 14. С. 71–79.

11. Моїсєєва Н. І. Соціально-комунікаційна діяльність як історико-суспільна практика. Х. : ХНТУСГ, 2015. 392 с.

12. Моїсєєва Н. І., Омельченко Г. Ю. Комунікаційна діяльність в структурі соціально-комунікаційного знання. 2017.

Гончарова О.С.,

канд. іст. наук, доцент кафедри історії України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С.Сковороди

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА БІЛЬШОВИКІВ У 1917-1921 РОКАХ ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ НА ХАРКІВЩИНІ

Україна – держава з поліетнічним та полікультурним складом населенням. З огляду на це, головним завданням державної етнополітики є поєднання інтересів титульної нації й іноетнічного населення. Конструктивно розв'язати сучасні міжнаціональні проблеми, спрогнозувати і змоделювати їхній розвиток у майбутньому неможливо без критичного осмислення й узагальнення історичного досвіду впровадження державної політики в цій сфері. Зокрема, велике значення може мати політико-правовий досвід вирішення національних проблем у період Української революції 1917-1921 рр. Творення власної національної держави, що відповідало споконвічним прагненням українського народу, гостро поставило питання про залучення до цього процесу етнічних меншин. Це змусило політичні сили, які вели боротьбу за владу в Україні, в тому числі й більшовиків, запропонувати власні моделі регулювання етнічних процесів. Перетворення міста Харкова в стратегічний пункт поширення більшовиками радянського варіанту державності в Україні, робить доцільним вивчення проблеми на локальному рівні.

З часів проголошення незалежності України національні змагання 1917-1921 рр. стали об'єктом всебічного наукового дослідження. Досить детально вивчені зовнішня і внутрішня політика українських урядів, соціальна і культурна сфера, військове будівництво, шкільна справа тощо. Не позбавлені уваги дослідників і етнополітичні процеси. Вагомий внесок у висвітлення проблеми зробили науковці Інституту політичних і етнонаціональних

досліджень НАН України. З огляду на досліджувану в статті проблему, особливої уваги заслуговує, підготовлена ними, колективна монографія «Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект» [12]. Національна політика більшовиків розглядається у наукових розвідках О. Наймана [11], Л. Рябошапка [19], В. Устименка [22]. Окремі аспекти реалізації етнонаціональної політики більшовиків на Харківщині розкриваються у роботі «Харьков многонациональный» [23]. Не зважаючи на досить ґрунтовне дослідження проблеми, поза увагою вчених залишаються практичні кроки більшовиків по реалізації етнонаціональної політики, що доцільніше за все розглянути на прикладі певного регіону, зокрема Харківщини.

До початку жовтневої революції більшовики керувалися марксистською ідеєю побудови держави на основі диктатури пролетаріату. Кінцевою ж метою визначалась побудова комунізму у всьому світі. Тож домінуючими були інтереси робітничого класу, єдині й однакові для пролетаріату всіх націй. Це ставило в основу національної політики ідеологією інтернаціоналізму та нехтування етнонаціональних цілей та інтересів народів, що населяли колишню Російську імперію. Завоювавши владу в Росії та поставивши за мету поширення в Україні радянської моделі державності більшовики вирішили використати на свою користь рухи етнонаціональних груп як допоміжну силу. Для досягнення цієї мети починають продукуватись законодавчі акти в яких декларується лояльне ставлення до національних меншин та захист їх прав. Зокрема, у Декларації народів Росії, яку Раднарком оголосив 15 листопада 1917 р. гарантувався вільний розвиток національних меншостей і етнографічних груп, які населяють територію Росії [7, с. 34]. Однак, основним лейтмотивом всіх документів залишалась пріоритетність класових цінностей над національними. Це досить добре демонструє прийнята I Всеукраїнським з'їздом рад, що проходив у Харкові 11-12 грудня 1917 р., резолюція «Про самовизначення України». У ній, зокрема, зазначалося: «З'їзд буде вести боротьбу за

самовизначення України в інтересах робітників та селян, за їх домінування, за усунення будь-яких національних обмежень, будь-якої національної ворожнечі й ненависті, за Українську робітничо-селянську республіку, засновану на тісній солідарності трудящих мас України, незалежно від їх національної приналежності, з трудящими масами всієї Росії» [9, с. 52].

Під час першого утвердження радянської влади більшовики намагалися, ймовірно на противагу широкомасштабним діям Центральної Ради в галузі регулювання міжнаціональних відносин, запровадити свої заходи. Наприклад, до таких можна віднести утворення Народного секретаріату міжнаціональних справ. Проте широкої діяльності він не провадив. Це можна пояснити короткою тривалістю перебування більшовиків при владі в Україні та нехтуванням ними інтересів національних меншин, позиція яких у тогочасній військово-політичній ситуації навряд чи змогли вплинути на неї. Як слушно зазначає В. Устименко: «Вони не становили вагомого фактору для більшовицької влади, а все, що не являло собою його і не давало миттєвого результату, в умовах боротьби за владу, відходило на другий план і здебільшого залишалось поза увагою» [22, с. 290].

Недопущення пригнічення національних меншин або обмеження їхньої рівноправності, при збереженні пріоритетності класових інтересів, містить й Конституція УСРР (1919 р.). В ній проголошувалося, «що УСРР, визнаючи рівні права за трудящими незалежно від їх расової та національної приналежності, оголошує встановлення чи допущення будь-яких привілеїв або переваг на цій підставі, а також яке б то не було гноблення національних меншин або обмеження їх рівноправності такими, що суперечать основним законам Республіки» [8, с. 175-176]. Однак, як і раніше, не було створено ні відповідних урядових установ, які б спеціально опікувалися національними меншинами і сприяли втіленню їх прав в життя, ні законодавче закріплених форм правосуб'єктності іноетнічного населення.

Робота з національними меншинами у першій половині 1919 р. провадилась фактично стихійно. На місцях створювались окремі національні комісаріати. Так, при Харківському губвиконкомі з січня 1919 р. діяв комісаріат у єврейських та польських справах [22, с. 292]. Він складався з ряду відділів: соціального забезпечення, культосвітнього та еміграційно-статистичного. Проте робота його була малоефективна через нехтування з боку державно-партійних органів прав національних меншин та відсутність координуючого державного органу. Проте створення всеукраїнського комісаріату національних справ як гаранта захисту інтересів трудящих різних національностей більшовицьким керівництвом не планувалося, а будь які пропозиції щодо його організації блокувались. Ця позиція пояснювалась тим, що діяльність комісаріату національних справ лише дублювала б роботу інших комісаріатів – освіти, соціального забезпечення, внутрішніх справ тощо, і їх паралельне функціонування створювало б зайві складнощі в управлінні та неправомірні витрати державних коштів. З огляду на це Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет пропонував ліквідувати вже існуючі національні комісаріати [4]. Частково це відповідало дійсному стану справ. Тож усередині 1919 р. вони припинили своє існування [12, с. 92].

Після остаточного утворення радянської влади в Україні найбільш активно робота серед національних меншин велась по партійній лінії, шляхом створення національних секцій при ЦК КП(б)У та її губернських та повітових організаціях. Порядок їх створення та діяльності визначався циркулярним листом ЦК КП(б)У від 28 січня 1920 р. «До всіх парткомів КП(б)У», згідно з яким в місцевостях з більш-менш значним відсотком населення інших національностей, крім російської і української, дозволялося при губкомах партії створювати національні секції на чолі з бюро [12, с. 94]. До їх завдань було віднесено прийом до партії, мобілізація в діючу армію, залучення до радянського будівництва представників етнічних меншин, а також проведення агітаційно-пропагандистської діяльності мовами некорінних національних

груп. Вони сприяли розвитку національних шкіл, клубів, різних культурно-просвітніх установ.

Навесні 1920 р. партійне керівництво вносить корективи у функціонування національних секцій. Квітневий пленум ЦК КП(б)У прийняв рішення про розпуск бюро національних секцій при губкомах і ЦК КП(б)У й організацію натомість національних відділів агітації і пропаганди. В інструкції ЦК КП(б)У на ці відділи покладалась такі обов'язки: «а) слідкувати за партійною роботою серед робітників даної національності; б) складати й доповідати комітету про необхідні заходи агітаційного та організаційного характеру з метою посилення роботи серед трудящих мас даної національності; в) турбуватися про видання листівок, брошур, відозв та іншої агітаційної літератури на даній мові; г) брати на себе ініціативу по організації агітаційних мітингів, лекцій та ін. серед робітників даної національності» [6, с. 111-112]. Ніякої самостійності відділи не мали, так як всі заплановані заходи мали пройти затвердження губернського комітету партії або відповідного відділу секретаріату.

У Харківській губернії як складові частини відділу агітації та пропаганди діяли секції: єврейська (Файнер, Фунс, Ліберман) [16, арк. 9]; латишська (Лідак, Нельше, Пуппа); польська (Вальденберг, Тьедор, Шпак) [15, арк. 1]; корейська (Цой, Лі-Сіmun) [18, арк. 16]; литовська [10, с. 9]. Крім цього, при Харківському відділі агітації та пропаганди був відповідальний організатор роботи серед естонців [13, с. 15]. Велика кількість секцій пояснюється строкатим національним складом партійних організацій. Так, серед членів КП(б)У по Харківській губернії в 1920 році українці становили лише 19,7%, а національні меншини: росіяни – 58,7%, євреї – 12,4%, інші – 9,2% [5, с. 25]. Проте, створені у 1920-1921 рр. секції були малочисельними та по суті виконували ті ж завдання, що й секції ЦК. Основними формами їх роботи були: проведення лекцій, вистав, бесід, мітингів-концертів, організованих у клубах, на фабриках та заводах. На них запрошувались як члени партії так і безпартійні особи

відповідних національностей. Секції розповсюджували літературу, періодичні видання, брошури більшовицького змісту.

Всупереч деклараціям про всебічне сприяння різним формам громадських організацій, більшовицький режим відразу повів боротьбу з дійсно національними громадськими об'єднаннями. Об'єктом боротьби партійно-радянського апарату в цей період були сіоністські організації, що мали значне поширення серед харківських євреїв. Це Бунд, Єврейська соціал-демократична робітничка партія Поалей Ціон з їх молодіжними осередками – Євкомолом, Югенд Поалей Ціон, «Гехолуц», головною метою якої була підготовка молоді до еміграції в Палестину, спортивне товариство «Макабі» [11, с. 141-142, 149, 151-152]. Діяльність усіх цих організацій була заборонена, вони діяли нелегально, проводячи активну роботу серед єврейського населення міста. А 57 членів єврейської комуністичної партії Комфарбанд, що утворилась після розколу Бунду й перебувала на близьких ідейно-політичних позиціях з більшовиками, було включено до КП(б)У [2, арк. 83]. Аналогічних утисків зазнали і громадські організації інших національних груп Харківщини.

Тривало очищення національного середовища від й інших «контрреволюційних та буржуазних» організацій. Яскравим прикладом цього може слугувати закриття єврейської общини та інших громадських організацій цієї національності. Ліквідаційна комісія, створена 12 лютого 1920 року відділом управління Губернського революційного комітету у складі Френкеля, Сударського, Мительмана [14, арк. 1], 25 лютого припинила діяльність єврейської общини, майно якої було передано зацікавленим радянським установам: Міськздорову, Міськпродвідділу, єврейській секції Наросвіти, Губробсобезвідділу [17, арк. 3-3(зв)]. Біла заборонена діяльність єврейських клубів «Герцеля» (10 березня), «Калколо» (10 березня), «Гадор-Гацоір» (9 квітня), «Пирхея Гадор гацоір» (9 квітня), «Гадор-Гациор» (9 квітня). За висновком комісії ці клуби були «... буржуазні, національно-шовіністичні організації, що розповсюджують ідеї, які йдуть в розріз з інтересами

робітничого класу» [20, арк. 64]. Так, наприклад, клубу «Герцелія» було інкриміновано намагання сприяти національному, а не класовому розвитку єврейських трудящих. Обмеження вимог при прийомі до клубу лише віком, а не соціальним станом, на думку членів ліквідкому підтверджувало буржуазний характер клубу [3, арк. 17]. Були закриті єврейська дешева їдальня, богадільня, гуртожиток біженців, амбулаторія, товариство допомоги хворим з числа неімущих євреїв «Езрас Хойлім», початкове училище, дитячий садок, бібліотека та музей, які існували за кошти общини. Ліквідовувалось єврейське товариство допомоги біднякам хлібом «Лехем Евенем», яка, як зазначалося у документах комісії «мало на меті шляхом подачок утримати й розширити свій вплив на єврейських бідняків» [23, с. 109].

На противагу ліквідованим установам більшовики починають створювати нові, які мали б сприяти утвердженню їх влади на теренах України. Зокрема це стосується заходів у освітній сфері. Зокрема, у 1918-1921 рр. було зроблено перші кроки у розбудові мережі закладів освіти мовами національних меншин. Поштовхом до їх створення став наказ народного секретаря освіти Української Радянської республіки про відкриття на Україні шкіл всіх національностей від 15 лютого 1918 р. В ньому зазначалося, що «... всі національності мають однакові права. Державна мова касується, кожен має право користуватися тією мовою, яка йому миліша. Усі школи, чи українські, чи російські, чи єврейські повинні одкриватися і продовжувати своє святе діло народної освіти під контролем та керівництвом місцевих рад робітничих, селянських та солдатських депутатів» [9, с. 63]. У місті Харкові було відкрито 4 єврейських школи, в яких на кінець 1920 року навчалось 460 дітей і працювали 42 особи педагогічного персоналу [21, арк. 102], 5 польських із загальним числом учнів 217 осіб, 1 вірменська на 80 учнів [1, арк. 59].

Таким чином, з перших спроб поширення на території України радянської форми державності більшовицьке керівництво змушене було визнати вагому роль національного фактору. Зокрема, рівність всіх громадян України

незалежно від національної ознаки була проголошена Конституцією УСРР 1919 р. Однак це було лише декларацією. Тривала боротьба за встановлення радянської влади відсували питання про становище національних меншин в Україні на чи не останнє місце. Прагнення деяких національних меншин до створення національних урядових органів відхилялися радянською владою. Робота з національними меншинами провадилась здебільшого національними секціями в деяких народних комісаріатах та секціями при комітетах КП(б)У. Аналіз практичних кроків їх роботи на Харківщині демонструє, що вони носили епізодичний, неузгоджений характер. Найбільш результативними виявились кроки щодо налагодження освітніх закладів у яких діти відповідної національності мали змогу отримати освіту рідною мовою.

Література:

1. В армянскую секцию Губнаробраза отчет о 63-й школе. 28 сентября 1921 г. // ДАХО, ф. Р-820, оп. 1, спр. 158., арк. 59.
2. В оргинструкторский отдел Губкома. Доклад о слиянии Бунда с Харьковской организацией КПУ // ДАХО, ф. 1, оп. 1, спр. 655., арк. 83.
3. Заявление правления еврейского народного клуба «Герцлия» // ДАХО, ф. Р-202, оп. 2, спр. 12., арк. 17.
4. Известия ВУЦИК. 1919. 1 апреля.
5. Итоги партийной работы на Украине за 1923 г. Харьков: Пролетарий, 1924. 310 с.
6. Інструкція ЦК КП(б)У про національні відділи агітації й пропаганди при губкомах партії 15 квітня 1920 р. *Український історичний журнал*. 1990. № 6. С. 111-112.
7. Історія Радянської Конституції в декретах і постановах радянського уряду. 1917-1936. К.: Радянське будівництво і право, 1937. 382 с.
8. Історія української Конституції / Упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. К.: Право, 1997. 464 с.

9. Культурне будівництво в Українській РСР 1917-1927: Збірник документів і матеріалів. К.: Наукова думка, 1979. 665 с.
10. Литсекция. *Известия Центрального Комитета Коммунистической Партии (большевиков) Украины*. 1921. № 1. С. 9.
11. Найман О.Я. Еврейські партії та об'єднання на Україні 1917-1925. К.: НАН України, 1998. 198 с.
12. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект / М. І. Панчук, В. А. Войналович, О. Галенко, М. Генік, Т. Горбань, О. Жерноклєєв, Ю. Зінченко, О. Калакура, В. Котигоренко; ред.: І. Ф. Курас; Ін-т політ. і етнонац. дослідж. НАН України. К., 2000. 358 с.
13. Отчет ЦК КП(б)У с декабря 1920 г. по декабрь 1921 г. VI Всеукраинской партконференции. *Известия Центрального Комитета Коммунистической Партии (большевиков) Украины*. 1921. № 9. С. 1-26.
14. Постановление подотдела управления Харьковского Губревкома. 12 февраля 1920 г. // ДАХО, ф. Р-202, оп. 2, спр. 12., арк. 1.
15. Протокол № 2 заседания секретарей Нацменьшинств при Агитпропе Губисполкома. 16.02. 1921 г. // ДАХО, ф. 1, оп. 1, спр. 654., арк. 1.
16. Протокол заседания Губбюро Евсекции 29.08.1921 г. // ДАХО, ф. 1, оп. 1, спр. 654., арк. 9
17. Протокол Междуведомственного совещания при ликвидационной комиссии по еврейским делам при отделе управления Харьковского Губревкома от 25 февраля 1920 г. // ДАХО, ф. Р-202, оп. 2, спр. 12., арк. 3-3(зв).
18. Протокол общего собрания корейской секции при Харьковском губкоме 25 июня 1921 г. // ДАХО, ф. 1, оп. 1, спр. 654., арк. 16.
19. Рябошапка Л. Правове становище національних меншин в Україні (1917-2000). Львів: Львівський національний ун-тет ім. І. Франка, 2001. 482 с.
20. Сводка № 63 информ-инструкторского подотдела управления Харьковского губисполкома на 31 июля 1920 года // ДАХО, ф. Р-203, оп. 1, спр 89., арк. 64.

21. Сводка еврейских учреждений Харьковского Губбюро по просвещению. Январь 1921 г. // ДАХО, ф. Р-820, оп. 1, спр. 156., арк. 102.
22. Устименко В. Етніонаціональна політика партії більшовиків у 1917-1920 роках. *Студії і історії Української революції 1917-1921 років: на пошану Руслана Яковича Пирого. Збірник наукових праць / Гол. редкол. В. Ф. Верстюк.* К.: Інститут історії України НАН України, 2011. С. 284-307.
23. Харьков многонациональный / Кол. Авт. В. М. Духопельников, Л. И. Лойко, С. И. Посохов, Т. В. Арзуманова, Ю. А. Беликов, В. Д. Берлин, И. Г. Мухина. – Х.: Восточно региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2004. – 256 с.

Горпинко О. С.

учитель історії Харківської гімназії № 65

РОБОТА З МЕМУАРАМИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Період з березня 1917 р. по березень 1921 р. посідає особливе місце у новітній історії України. Це насичений важливими політичними і соціально-економічними подіями і водночас драматичний, вкрай суперечливий час. У ході революції 1917- 1921 рр. український народ створив власну державу і декілька років підтримував її існування. Його героїчна боротьба стала прикладом і дала досвід наступним поколінням українців. Без неї було б неможливим проголошення державної незалежності в 1991 р. Тож не дивно, що у шкільному курсі історії України відводиться багато часу на вивчення означеного періоду. Сучасні підходи до уроків історії націлюють на формування в процесі навчання компетентності: критично оцінювати інформацію; розрізняти в соціальній та історико-культурній інформації факти й ідеї, відповідним чином аналізувати й повідомляти відповідні відомості; самовизначатися в дискусійних питаннях історії й сучасності, аргументувати свою точку зору, виявляючи повагу до інших поглядів і оцінок; використовувати знання в спілкуванні з людьми іншої культури, національної й релігійної належності на принципах гуманізму, толерантності, діалогу тощо. Одним з засобів досягнення цього є систематична робота з історичними джерелами. Важливою, невід'ємною складовою джерельної бази для дослідників подій Української революції 1917-1921 рр. є численні мемуарні свідчення учасників та свідків тих бурхливих років. Їх використання на уроці історії допоможе сформувати досить точне розуміння подій, що тоді відбувались.

Протягом останніх десятиліть, все більше зростає інтерес науковців до дослідження Української революції 1917-1921 рр. Не залишили вони поза увагою й питань джерельної бази для її вивчення. Інформаційний потенціал спогадів при дослідженні означеного періоду розглядали в своїх роботах І. Морозова [11], В. Пархоменко [12], Р. Пиріг [13] та ін. В останні десятиліття чітко простежується тенденція до використання мемуарної літератури на уроках в загальноосвітній школі. Зокрема, про це йдеться мова в розвідках П. Мороза [10], О. Пометун, Н. Гупана, В. Власова [14]. Однак, спеціального дослідження щодо їх залучення в освітній процес на уроках історії до цього часу не здійснено.

Мемуари – це свідчення учасників або очевидців будь-яких історичних подій, що складаються на основі особистих вражень. Їх особливістю є документальність, яка ґрунтується на тому, що автор був свідком описуваних подій. Мемуари – закріплення життєвого досвіду людини; розповідь про свою епоху, її найбільш пам'ятні епізоди; про людей, з якими довелося автору спілкуватися. Безумовно мемуари носять суб'єктивний характер, оскільки несуть на собі відбиток особистості автора. Навіть якщо в спогадах робиться акцент на якійсь події, в них все одно зберігається більш-менш ясний образ самого автора на тлі цієї події [10, с. 36]. Вони містять особисті оцінки подій і дій історичних постатей. Крім усього вищесказаного, мемуарна література володіє ще однією важливою відмінністю, вона несе в собі мотиви, цілі діяльності окремо взятої людини, його особисті переживання. Тому варто відносити ці твори до групи найбільш складних, багатогранних текстів, які не можуть бути замінені ні документальними джерелами, ні історичними та літературними творами.

Найчастіше спогади створюються через тривалий проміжок часу і містять ретроспективний, упереджений погляд на викладені події. Пам'ять мемуариста вибіркова, вона зберігає істотне і забуває все незначне для самого автора. Беручи до уваги ці фактори необхідно враховувати коло інтересів автора (подія,

його роль в ній, історичні особистості), тому що він може навмисно спотворювати ситуацію, намагаючись виправдати свої дії, надати їм найбільше значення, піднести себе у вигідному світлі, перебільшити роль свого покровителя і т.п. Тож, використовуючи мемуари на уроках історії, учитель має наголосити, що даний тип джерел поступається в достовірності текстам документів, тому при роботі з мемуарами потрібна додаткова перевірка фактів наведених у них. Один з ефективних методів перевірки повноти та достовірності мемуарів – це їх зіставлення з документальними свідченнями чи іншими подібними джерелами. Залучення учнів до такої роботи сприятиме критичному мисленню, формуванню власної думки, здатності доводити свою точку зору.

З підбором уривків для уроків під час вивчення Української революції 1917-1921 рр. не виникає ніяких проблем, тому що спектр мемуарної літератури дуже широкий. Переважна більшість провідних діячів Української революції залишили спогади та синтетичні праці історико-мемуарного характеру. До цього їх спонукала потреба осмислити причини невдач державотворчих проектів, пояснити свої позиції, дати оцінку іншим політичним силам і постатям, врешті здійснити історичну фіксацію подій, учасниками яких вони були.

Однією з робіт, яка заслуговує на увагу й використання при вивченні подій 1917-1921 рр. на уроках історії є праця одного з лідерів Української революції Володимира Винниченка «Відродження нації» [3]. Вперше вона була опублікована у Відні в 1920 році. На Батьківщині вона побачила світ у 1990 р. у вигляді репринту. У трьох томах мемуарно-публіцистичного твору, широко використавши документи та матеріали преси, автор подає виклад матеріалу в хронологічній послідовності, робить спробу періодизації революційних подій та державотворчого процесу в Україні. Поряд з цим державні інституції, провідні політичні діячі подаються ним через призму власного, нерідко надто

суб'єктивного бачення. Зокрема, негативні оцінки отримують такі постаті, як С. Петлюра та П. Скоропадський.

Широко використовуються дослідниками для характеристики суспільно-політичних процесів періоду Української революції «Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920)» історика та політичного і державного діяча Дмитра Дорошенка. Вони вперше побачили світ у Львові в 1923 р., та перевидані у Києві у 2007 р. [5]. Робота написана не лише на основі власних спогадів видатного державного діяча та історика, але й із залученням документального матеріалу. Органічне поєднання в особі Д. Дорошенка державного діяча, історика і мемуариста надає його мемуарам високої достовірності.

Значну інформаційну цінність несуть спогади Михайла Грушевського який у березні 1917 – квітні 1918 року обіймав посаду голови Української Центральної Ради. Вони були вперше опубліковані вже після смерті автора у 1988-1992 рр. істориком Сергієм Білоконем у журналі «Київ» [4]. У них є не лише відомості про самого Грушевського, а й важливі для усвідомлення ходу української революції тези та купа цікавих фактів про різні знакові події березня 1917 – квітня 1918 року. Їх використання на уроках історії допоможе зрозуміти концептуальні засади Української революції, відстоювання членами Центральної ради автономістсько-федералістських принципів у боротьбі з Тимчасовим урядом, причини та обставини проголошення державної самостійності.

Не менш цікаву й корисну інформацію подано у мемуарах «Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр.» Павла Христюка, написані ним у 1919-1922 рр. у Кам'янці-Подільському та Відні [17]. Він був членом Української Центральної Ради, генеральним писарем в уряді Володимира Винниченка та міністром внутрішніх справ (згодом – держсекретарем) в уряді Всеволода Голубовича. «Замітки...» дають досить детальне і вичерпне уявлення про те, що ж відбувалось в часи УНР. Автор із сумом констатує, що попри яскраву декларативну діяльність (Універсали,

постанови з'їздів, циркуляри тощо), практично не було нічого зроблено, щоб втілити у життя всі ті декларації.

Спогади Ісаака Мазепи «Україна в огні й бурі революції 1917-1921» вперше були видані в 1942-1943 рр. у Празі, та перевидані у Києві у 2003 році [9]. Секретар ЦК УСДРП, міністр внутрішніх справ, міністр закордонних справ, голова Ради міністрів Української Народної Республіки у своїй роботі наводить багатий та змістовний фактичний матеріал про перебіг революційних подій в Україні. Хоча сам Мазепа називав свою роботу спогадами, це радше синтетичне видання, що поєднало в собі дослідження, документи та мемуари. На її сторінках ми можемо знайти цитовані автором універсали Центральної Ради, декларації Директорії УНР, ухвали Національної Ради ЗУНР, документи міждержавних відносин, листування тощо.

Під час вивчення на уроках історії періоду з квітня по грудень 1918 року досить корисними будуть спогади гетьмана України П. Скоропадського. Вони написані упродовж першої половини 1919 р., тобто по «гарячих» слідах подій. Однак перше повне наукове видання спогадів гетьмана в Україні було здійснене лише у 1995 р. [15]. Це цілком типова для цього жанру праця. Спогади П. Скоропадського – не тільки важливе джерело фактологічної інформації, але й відображення його світоглядних, політичних та ментальних засад. Вони передають особистісне сприйняття побудови Української Держави на консервативно-ліберальних засадах, подають характеристики основних діячів Гетьманату.

Серед провідних західноукраїнських діячів найбільш розлогі спогади залишив Л. Цегельський [16]. Їх автор – видатний український політик, активний учасник створення ЗУНР і її перший міністр внутрішніх справ, а після Акту Злуки – заступник міністра зовнішніх справ УНР. Поряд з фактами політичного життя ЗУНР він подає досить цікаві спостереження про події в Наддніпрянській Україні, зокрема в добу Гетьманату та початку діяльності Директорії УНР. К. Левицький у «Великому зриві» на основі особистих спогадів та окремих

документальних джерел висвітлив події березня-листопада 1918 р., а також докладно охарактеризував підготовчу роботу, здійснену напередодні українського збройного повстання, що увійшло в історію під назвою «Листопадовий зрив» [8]. Перебігу Листопадового зриву присвячена ще одна цінна та об'ємна військово-історична праця «Листопадові дні 1918 р.» [7]. Її автор Олекса Кузьма – журналіст, сотник УГА, учасник листопадових боїв, довголітній співробітник часопису «Діло» (впродовж 1902–1938 рр. з перервами на час Першої світової війни), редактор офіційного органу УНДО «Свобода». У книзі автор на підставі власних спостережень і документів об'єктивно висвітлив безпосередню підготовку і хід Першолистопадового повстання, день за днем простежує воєнні дії між українською і польською сторонами, подає характеристику українського командування, зокрема Дмитра Вітовського, Григорія Коссака, Гната Семеніва.

Під час роботи з мемуарними джерелами на уроках історії щоб мати об'єктивні уявлення про хід Української революції 1917-1921 рр. слід представити різноманітні точки зору на події. Тож доцільним є запропонувати учням більшовицький погляд на події в Україні. На відміну від діячів української революції, які опинилися в еміграції, провідні керівники КП(б)У мали можливість друкувати свої мемуари на сторінках журналу «Літопис революції». За 1922-1935 рр. було опубліковано 168 спогадів про перебіг подій в Україні у 1917-1921 рр. [12, с. 148]. Зокрема, тут були оприлюднені спогади В. Затонського, що отримали назву «Із спогадів про українську революцію» [6]. Вони охоплюють досить широкий спектр важливих подій в Україні доби революції та громадянської війни. Колишній член Центральної Ради подає своє бачення боротьби в цьому органі у жовтнево-листопадові дні 1917 р., акцентує увагу на діяльності київських та харківських більшовиків, наводить цікавий фактичний матеріал. Значне місце відведено розкриттю ролі В. Леніна в справі утворення КП(б)У, відновлення в Україні радянської влади, ставлення до інших партій. Упродовж 1924-1933 рр. було видано чотиритомну фундаментальну

працю відомого більшовицького діяча В. Антонова-Овсієнка «Записки о гражданской войне», що носить мемуарний характер [1]. Значна частина матеріалів присвячена подіям на Україні. Незважаючи на партійно-класовий підхід, однобічність оцінок сил протилежного табору, «Записки...» містять багатий фактологічний матеріал, досить точну хронологію подій, добре персофіковані. Сильною стороною праці є використання документів, карт, схем. Інша відома діячка більшовицької партії Є. Бош також залишила досить детальні спогади «Год борьбы: борьба за власть на Украине с апреля 1917 до немецкой оккупации» [2]. Основний фактичний матеріал присвячений більшовизації російської армії та боротьбі проти Центральної Ради.

Отже, мемуарна література – специфічний жанр та дуже специфічне історичне джерело. Мемуаристам властиво прикрашування одних подій та осіб та замовчування або забування інших. Втім, ці «мінуси» спогадів водночас є й їх «плюсами», бо ми дізнаємось про ставлення мемуаристів до своїх друзів чи противників та можемо отримати уявлення, як жили та діяли ті чи ті діячі. Тож, мемуарну літературу на уроках історії використовувати можна і потрібно, це створює візуальне і емоційне сприйняття досліджуваних подій і епохи. Однак при цьому потрібно бути дуже уважним при відборі матеріалу через оцінки, що даються автором, з огляду на суб'єктивний характер джерел. Використання на уроках історії України мемуарної літератури є дуже корисним засобом, що дозволяє найкращим чином досягти поставлених в ході викладацької діяльності навчальних цілей і завдань. Це допомагає розширити кругозір учнів по темі, що вивчається та засвоїти прийоми і навички критичного мислення, бачити і оцінювати різні точки зору на події, що відбулися.

Література:

1. Антонов-Овсеенко В. А. Записки о гражданской войне: в 4 т. М.; Л.: Высший военный редакционный совет. 1924. Т. 1. 271 с.; 1928. Т. 2. 297 с.; 1932. Т. 3. 350 с.; 1933. Т. 4. 343 с.

2. Бош Е. Б. Год борьбы: борьба за власть на Украине с апреля 1917 г. до немецкой оккупации. К.: Политиздат Украины., 1990. 272 с.
3. Винниченко В. Відродження нації: Історія української революції, марець 1917 р. – грудень 1919 р. : [В 3 ч.]. К.; Відень, 1920. Ч. 1. 348 с.; Ч. 2. 328 с.; Ч. 3. 535 с.
4. Грушевський М. Спомини: Ч. II / Публ. С. І. Білоконя. Київ. 1989. № 8. С. 103-154; № 9. С. 108-149; № 10. С. 122-158; № 11. С. 113-155.
5. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920). К.: Темпора, 2007. 632 с.
6. Затонський В. П. Із спогадів про українську революцію. *Літопис революції*. 1929. № 4. С. 139-170; № 5-6. С. 115-141; 1930. № 5. С. 140-172.
7. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р.: з ілюстраціями і шкіцами. Нью-Йорк: «Червона калина», 1960. 467 с. URL: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3650/file.pdf> (дата звернення: 5.04.2021)
8. Левицький К. Великий зрив. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2013. 128 с.
9. Мазепа І. Україна в огні і бурі революції 1917-1921. К.: Темпора, 2003. 608 с.
10. Мороз П. В. Дослідницька діяльність учнів в процесі навчання історії України: методичний посібник. К.: Педагогічна думка, 2012. 128 с.
11. Морозова І. Відлуння визвольних змагань у західноукраїнських та українських еміграційних виданнях першої половини 1930-х рр.: документи і спогади учасників. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2017. Вип. 9. С. 198-215.
12. Пархоменко В. А. Мемуарні свідчення про події 1917-1921 рр. в радянській Україні: до загальної характеристики. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2014. 3 (37). С. 148-153.
13. Пиріг Р.Я. джерела з історії Української революції 1917 – 1921 рр.: матеріали особового походження. *Архіви України*. 2011. № 6(276). С. 83-102.

14. Пометун О., Гупан Н., Власов В. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: методичний посібник. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 208 с.
15. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. Київ; Філадельфія, 1995. 493 с.
16. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр. Нью-Йорк : Вид-во Чарторійських, 1969. Т. 1. 151 с.; [Відень]: [б.в.], 1921. Т. 2. 204 с.; 1921. Т. 3. 159 с.; 1922. Т. 4. С. 192 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000819> (дата звернення: 5.04.2021)
17. Цегельський Л. Від легенд до правди: спомини про події в Україні, зв'язані з першим листопадом 1918р. Нью-Йорк; Філадельфія: Булава 1960. 313 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002802> (дата звернення: 5.04.2021)

Губарев І.,

здобувач вищої освіти

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ: МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ

Науковий керівник:

О. В. Воронянський

кандидат історичних наук, професор

Політичні інститути – політичні установи з організаційною структурою, цілеспрямованими виконавчими структурами та апаратом. Політичні інститути – спосіб організації політичного життя суспільства, що втілює ті або інші політичні норми, обумовлені конкретно-історичною ситуацією, вимогами політичного життя.

Політичні інститути – це, по суті, певні політичні установи, що визначають спільність людей, які мають особливі повноваження і виконують спеціальні функції в політичному житті суспільства (військові комітети, комісії), певну діяльність (президентське правління).

Специфіка політичних інститутів, у порівнянні з багатьма явищами політичного життя, полягає в тому, що вони майже завжди узаконені і діяльність їх регламентована відповідними законами, рішеннями й іншими юридичними актами.

Кожний із політичних інститутів здійснює певний вид політичної діяльності і включає соціальну спільність, шар, групу, спеціалізовану на її виконанні; політичні норми, регулюючі відносини всередині політичної системи суспільства і між ними, а також між політичними і непо-літичними інститутами; матеріальні засоби, необхідні для досягнення поставленої мети.

Українське державотворення: історичний аспект

Політичні інститути забезпечують відтворення, стабільність і регулювання політичної діяльності в суспільстві, збереження ідентичності політичної спільності, незважаючи на зміну її складу, посилюють соціальні зв'язки і внутрішню групову згуртованість, здійснюють контроль за політичною поведінкою своїх членів, заохочуючи бажане і припиняючи відхилення від норм поведінки.

У будь-якому випадку політичні інститути виступають невід'ємними елементами політичної системи суспільства, важливими суб'єктами політики та носіями політичного процесу, що впорядковують політичну організацію суспільства, забезпечуючи її стабільне та тривале функціонування. Політичні інститути творять матеріальну основу політичної системи, виконуючи певні функції для досягнення загальносуспільних цілей. Інститути здійснюють перманентний вплив на політичне життя суспільства та особу, будучи водночас об'єктом впливу інших суб'єктів політики.

Інститути політичного лідерства є найбільш активними акторами сучасного політичного процесу в Україні. Існує і діє інститут президентства. Є інститути урядового і парламентського володарювання, а також регіональні лідерські інститути. Враховуючи національну історичну ментальність, яка віками була націлена на визначну особистість, сучасні політичні лідери усіляких рівнів та спрямованості мали б шанс успішно й ефективно керувати суспільством. Але цього не сталося.

Владні структури набули певної субординації й підпорядкованості. Хоча в самій системі функціонування владних інститутів багато невизначеності і недосконалості, що сприяє застосуванню авторитарних методів державного управління з наявними порушеннями Конституції та інших законів України.

В Україні утвердились недемократичні методи здійснення влади, переважають неформальні та неінституціоналізовані методи політичної гри. Політична система постійно функціонує в умовах нестабільності та кризи. Як наслідок утверджуються такі риси політичної культури в умовах гібридного

режиму як атрофованість здатності людини до громадянської діяльності внаслідок тривалої апатії до суспільно-політичних процесів за комуністичного режиму, мінімальну схильність до особистої відповідальності та ініціативи, вороже ставлення до підприємницької діяльності та збільшення обсягів приватної власності, відсутність переконаності в ідеалах та цінностях ліберальної демократії. Політичні інститути виявляються неефективними. Це перешкоджає формуванню цінності самовираження.

Формування уявлення про цілі та перспективи політичного розвитку, створення довготермінових стратегічних планів політичних трансформацій допоможуть перевести демократизацію із суто спонтанного розвитку в суспільно регульоване русло. Формування у членів суспільства здатності до супротиву обмеженню політичної свободи. Суттєву роль у цьому процесі відіграє наявність публічних обговорень, дискусій, можливостей висловлення думок та їх вплив на перебіг політичних подій.

Отже, політичні інститути, будучи невід'ємним елементом політичної системи суспільства, специфічною формою організації владної діяльності та сталим засобом впорядкування політичних відносин, виступають, очевидно, важливими суб'єктами політичного процесу, незамінними гарантами стабільного та тривалого функціонування політичної організації суспільства. Українська багатопартійність все більше завойовує позиції серед населення республіки. Це сприяє радикальній партизації Верховної Ради України, Уряду та багатьох урядових установ, органів місцевого самоврядування та регіонального управління.

Література:

1. Байме К. Політичні теорії сучасності. К.: Стилос, 2008. 396 с.
2. Воронянський О. В. Проблема формування політичних інститутів у контексті конкурентної боротьби еліт. *Вісник Харківського національного*

університету імені ВН Каразіна. Серія: Питання політології. 2012. №. 21. С. 75-79.

3. Воронянський О. В. Політичні інститути: механізм формування в конкурентному середовищі. *Сучасне суспільство*. 2014. №. 1. С. 15-28.

4. Воронянський О. В. и др. Національний суверенітет: український вимір в контексті світової політичної думки. Харків: «Міськдрук», ХНТУСГ імені Петра Василенка; ХНУБА, 2017. 284 с.

5. Воронянський О. Національна еліта сучасної України: проблема визначення. *Українознавчий альманах*. 2012. №. 8. С. 205-207.

6. Воронянський О. В. «Національні інтереси» як категорія політичної науки. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2011. №. 10.

7. Козьма В. В. Політичні інститути сучасної представницької демократії. URL: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/282> (Дата звернення 15.04.2021)

8. Моїсєєва Н. І. Людина та сучасний комунікаційний простір. *Філософія спілкування : Філософія. Психологія. Соціальна комунікація*. 2014. № 7. С. 89-94.

9. Моїсєєва Н. І. Соціально-комунікаційна діяльність як історико-суспільна практика. Х. : ХНТУСГ, 2015. 392 с.

10. Моїсєєва, Н. І. Становлення системної методології досліджень соціальної комунікації. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 4. С. 38-41. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/vkr_2015_4_16.pdf. (Дата звернення 10.04.2021)

11. . Моїсєєва, Н. І. Цільова компонента соціальнокомунікаційної діяльності. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2014. № 1. С. 66. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/bdi_2014_1_13.pdf. (Дата звернення 10.04.2021)

Гуляєва А. В.,

здобувачка вищої освіти

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

СУТНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА ЇХ РОЛЬ

У ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Науковий керівник:

О. В. Воронянський

кандидат історичних наук, професор

Аналіз сучасних досліджень у партології (галузі знання про партії) дозволяє виділити три основні ознаки, що притаманні політичній партії як політико-правовому інституту.

Перше, політична партія - це суспільне об'єднання, головною метою участі якого в політичному процесі є здобуття і здійснення (чи участь у здійсненні) державної влади в рамках конституції і діючого законодавства. Це головна кваліфікаційна ознака політичної партії, що виражає саму її сутність і відрізняє від всіх інших видів суспільних об'єднань неполітичного характеру (різного роду союзів, асоціацій, клубів, фондів і т.д.).

Друге, політична партія – це організація, що об'єднує індивідів на основі спільності політичних поглядів, що знаходять своє втілення в програмі, яка намічає основні напрямки політики держави та добровільності об'єднання у організаційну структуру.

Третє, політична партія – це об'єднання, що діє на постійній основі та має формалізовану організаційну структуру. Вона визначається законодавством більшості країн і відрізняє політичні партії від політичних рухів, тимчасових і

вужьких по своєму складу об'єднань, що також можуть брати участь у політичному житті.

Розглянуті ознаки політичної партії, що знаходять своє закріплення в законодавстві різних країн, дозволяють сформулювати її загальне політологічне визначення: політична партія – це політичне об'єднання, що створене з метою здобуття та здійснення державної влади, яке виражає інтереси певних соціальних груп або сил, діє на постійній основі та має відповідну політичну програму. У більшості країн світу статус і діяльність партій регулюються спеціальними законами чи конституційними нормами Згідно з Конституцією України (ст. 36), громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення та захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, що беруть участь у виборах.

Конституція України визначає (ст. 37), що утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються.

Якщо підсумовувати положення законодавства країн світу, то можна виділити наступні права і межі свободи соціальної діяльності політичних партій:

А) політичні права і свободи: право брати участь у формуванні і діяльності державних органів; свобода агітації та пропаганди своєї ідеології і програми; свобода поширення інформації про партійну діяльність; свобода організації масових заходів (з'їздів, мітингів, зборів, демонстрацій); право вільного доступу до засобів масової інформації і право засновувати свої засоби інформації

Українське державотворення: історичний аспект

(видавництва, радіо і телестанції, друковані органи); право створювати з іншими політичними партіями різного роду коаліції і блоки (виборчі, парламентські й урядові); право встановлювати міжнародні зв'язки із закордонними політичними партіями і їх міжнародними об'єднаннями;

Б) майнові права: право власності як звичайної юридичної особи; право займатися дозволеною законом підприємницькою діяльністю; право одержувати від державних органів і приватних осіб матеріальну і фінансову підтримку у різних формах, які не суперечать законодавству (пряме і непряме державне фінансування, надання різного роду податкових пільг і привілеїв). Нагадаємо, однак, що часто з приводу фінансування передвиборчої діяльності партій виникають гучні скандали – кампанія «Гроші у обмін на посади» у Великій Британії навесні 2007 року звинувачує лейбористів у підкупі посадовців. Наприкінці цього ж року новий Прем'єр Британії визнав це порушення і зробив заяву щодо повернення грошей з фонду партії. Ми спеціально обминаємо проблему фінансування політичних партій України у новітній час, бо встановити істину у навчально-науковому виданні нам видається практично неможливим.

В) ідеологічні, моральні права: право розробляти ідеологічні засади діяльності та відстоювати свої партійні цінності, позиції, переконання. У цьому відношенні заборона на парламентських виборах Росії утворювати між-партійні блоки, на наш погляд, є порушенням партійних свобод.

Сучасні політичні партії характеризуються складною структурою, якою вони і відрізняються від неоформлених політичних рухів.

В структурі партій можна виокремити такі важливі елементи:

- Керівні органи – центральні комітети, лідери партії, партійний апарат, ідеологи партії.
- Місцеві осередки з рядових членів партії.
- Політична платформа, навколо якої об'єднуються рядові члени партії.

Українське державотворення: історичний аспект

- Статут та організаційні засади діяльності.
- Фінансові, контрольні органи партії.

Соціальна база, на яку розрахована діяльність партії, а крім того – «партійний електорат», «меценати», тобто особи причетні до підтримки функціонування партій.

Тепер є можливість виділити найважливіші ознаки політичних партій:

- певна тривалість існування в часі цієї організації – від місяців до сотень років;
 - розробка чіткої політичної лінії поведінки, яка впливає з програмних засад;
 - метою політично-організаційної діяльності є досягнення, утримання або повалення (прагнення) влади;
 - чітко сформульована політична програма дій на певний період.
- Політичні партії виконують дуже важливі, можна сказати, незамінні функції у політичному житті.

Функції, які виконують політичні партії в політичній системі суспільства, дають цілісне уявлення про генезу політичних партій, їх тип, суспільне призначення. Функції політичної партії – це завдання, які вона виконує в політичному житті суспільства. При цьому слід розрізняти функції партій, які закладені в певних нормативних актах, що регулюють діяльність політичних партій, і фактичні функції, які вони реально виконують.

Політичні партії в своїй багатогранній діяльності виконують значну кількість функцій, через визначення яких і вдається зрозуміти місце та роль політичних партій в сучасному політичному житті. Загалом їх можна умовно розділити на три великі групи - соціальні, державно-публічні та організаційні функції.

Соціальні функції визначають, що політичні партії значною мірою пов'язані з соціальною структурою суспільства, прагнуть до завоювання голосів виборців, котрі дозволяють їм увійти до складу парламенту і взяти участь в

формуванні уряду. Державно-публічні функції пов'язані з місцем партії у парламентсько-урядових взаєминах. Організаційні функції партія реалізує в ході своєї діяльності, як різновид соціально-політичної організації, що дозволяє їй приймати, виключати членів партії, кооптувати нових членів у центральні органи, проводити з'їзди, конференції

Зупинимося детальніше на характеристиці лише окремих, найважливіших функцій політичних партій.

Однією з найбільш пріоритетних є функція формування політичних цілей та програм. Основним завданням, що ставлять перед собою всі політичні партії, є формування політичних поглядів не лише своїх членів, а якомога більшої кількості населення, яке партія хоче привернути до числа своїх прихильників. В разі вдалої роботи у цьому напрямку партії зміцнюють соціальну базу та збільшують свій електорат. В такий спосіб партія намагається сформувати готовність до діяльності населення, усіх своїх членів відповідно до партійної ідеології та партійних директив. Ця функція політичної партії безпосередньо пов'язана з її пропагандистською функцією.

Іншою основною функцією політичних партій є функція артикуляції та інтеграції соціальних інтересів. В ході своєї діяльності кожна партія намагається виявляти та формувати зміст інтересів тієї соціальної групи, на яку вона зорієнтована найбільше – це і є основою процесу артикуляції дещо невиразного соціального інтересу. Формування групової свідомості та усвідомлення своїх соціальних інтересів є суттю даної функції масових політичних партій.

Функцію політичних партій щодо інтеграції інтересів представляють прагнення репрезентації загального у інтересах окремих соціальних груп. В сучасній політології вважається, що завданням партії є поєднання інтересів різних груп і створення на цій основі певного суспільного компромісу. Кожна партія, здійснюючи інтеграційну діяльність, намагається об'єднати особливі інтереси окремих особистостей і груп навколо загальних інтересів, спільних для

них проблем. Політичні цілі є тією найбільш загальною площиною, яка дозволяє знайти загальне порозуміння, шляхи взаємної інтеграції. Факт існування багатопартійності вказує на, що інтеграційні можливості окремих політичних партій не можуть бути всеохоплюючими. Широкі коаліції партій у парламентах деяких європейських країн стають можливими завдячуючи інтеграції інтересів.

Важливою функцією політичних партій є функція політичної ідентифікації. Партії виступають джерелом політичної ідентичності (само визнання) громадян. Вони дають їм можливість ідентифікувати свою політичну орієнтацію, визначити власні позиції у масі різнорідних політичних цінностей. Більшовистська партія в Росії вважала, що вона допомогла пролетарям осмислити свою історичну місію, стала зброєю у боротьбі за визволення

Спільною для усіх партій є функція мобілізації мас. Політичні партії є тим інструментом, який мобілізує населення та забезпечує його електоральну активність. Цей процес спрямовується і контролюється лідерами партій. Через «свої» партії політичні лідери поширюють особистий вплив на людей практично всієї країни. Крім виборів, політичні партії можуть служити знаряддям мобілізації людей для подолання кризи, підтримки чи протидії існуючому режиму. В Україні останнього часу партії здебільшого мобілізують людей на галасливі мітинги та збориська, тобто на деструктивні дії.

Виборча функція, як першочергова у низці завдань, представляє собою певну сукупність різноманітних форм діяльності політичної партії, яка здійснюється з різною інтенсивністю. Ця функція відіграє надзвичайно важливу роль в системі влади кожної демократичної держави. В рамках даної функції відбувається виховання, підготовка, селекція політичної еліти, яка згодом управляє державою. Навколо цієї сторони діяльності політичних партій точиться гостра політична боротьба і тому вона для партії має винятково важливе значення.

Загалом можна зазначити, що чим більше політична партія набирає рис виборчої, тим менш прозорою в ній стає номінація кандидатів. Критика способу формування списків у партіях України (з натяком на «продаж» місць у партійному списку) виглядає правдивою.

В масових партіях, навпаки, виступає чітка тенденція до врегулювання цієї процедури статутними нормами і рідше за допомогою правових засобів.

В сучасних умовах, особливо в Україні, все більше зростає роль функції зв'язку політичних партій, тобто забезпечення політичним лідерам ефективного каналу впливу на інших людей, що є важливим фактором політики. Саме політичні партії є тими інституціями, які постійно зв'язують лідерів із достатньо великою групою рядових громадян. Працює канал комунікації, який дає можливість контролювати діяльність як політичних лідерів, так і маси громадян.

Як форма контролю над лідерами, партія є важливим інструментом політики в усіх видах держав. Дана функція проявляється і в державах з непарламентськими формами правління. В окремих країнах, особливо з тоталітарним режимом, пильний партійний контроль встановлюється над діяльністю державних структур, де обійняти вищі посади можуть лише члени правлячої партії.

Функція керівництва, як базова функція будь-якої партії, може бути реалізована нею в подвійному сенсі. В буквальному розумінні вона означає, що партія самостійно чи в коаліції з іншими партіями, здійснює керівництво державою шляхом формування державних органів. В іншому розумінні під партійним керівництвом розуміється опосередкований вплив партій на органи, що приймають рішення. Можна вести мову про партійний контроль над урядом, а не про пряме керівництво ним. Досить часто в подібній ситуації перебувають партії, які програли на виборах і трансформуються в опозицію.

В демократичній політичній системі процес управління розуміють як конкурентну боротьбу різних політичних партій (сил), з яких одна забезпечує

керівництво державою, а інша – критикує і контролює органи влади. Функція керівництва є невіддільною від функції опозиції – контролю та критики. Опозиційні партії впливають на рішення, котрі приймаються політичним керівництвом, намагаються уточнити ці рішення, вплинути на їх зміст чи принаймні на спосіб їх виконання.

Література:

1. Воронянський О. В. «Національні інтереси» як категорія політичної науки. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2011. №. 10.
2. Воронянський О. Національна еліта сучасної України: проблема визначення. *Українознавчий альманах*. 2012. №. 8. С. 205-207.
3. Воронянський О. В. Концепт національного суверенітету як принцип реалізації політичних прав нації. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2011. №. 9.
4. Воронянський О. В. Роль національного суверенітету в легітимації державної влади. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. №. 2. С. 216-221.
5. Воронянський О. В. Політичні інститути: механізм формування в конкурентному середовищі. *Сучасне суспільство*. 2014. №. 1. С. 15-28.
6. Воронянський О. В. и др. Національний суверенітет: український вимір в контексті світової політичної думки. Харків: «Міськдрук», ХНТУСГ імені Петра Василенка; ХНУБА, 2017. 284 с.
7. Воронянський О. В. Проблема формування політичних інститутів у контексті конкурентної боротьби еліт. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна*. Серія: Питання політології. 2012. №. 21. С. 75-79.

8. Зайончковський Ю. В., Осіпов О. М. Неокорпоративізм в умовах глобалізації: досвід Західної Європи. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2019. Т. 2. №. 16. С. 98-107.
8. Моїсєєва Н. І. Людина та сучасний комунікаційний простір. *Філософія спілкування : Філософія. Психологія. Соціальна комунікація*. 2014. № 7. С. 89-94.
9. Моїсєєва Н. І. Соціально-комунікаційна діяльність як історико-суспільна практика. Х. : ХНТУСГ, 2015. 392 с.
10. Моїсєєва, Н. І. Становлення системної методології досліджень соціальної комунікації. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 4. С. 38-41. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/vkr_2015_4_16.pdf. (Дата звернення 10.04.2021)

Десяткова А.,

здобувачка вищої освіти

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

ГРОМАДСЬКИЙ СТУДЕНТСЬКИЙ РУХ КІНЦЯ 80-Х-90-Х РОКІВ XX СТ. У ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Науковий керівник:

Н. О. Бондар

кандидат історичних наук, доцент

Студентська молодь завжди була в авангарді соціальних перетворень і політичних рухів, а нерідко ставала їх рушійною силою. Більшість членів громадських молодіжних організацій - студенти; значний відсоток громадських організацій опікується розв'язанням суто студентських проблем.

Наприкінці 80-х років XX ст. студентська молодь виступила як активна і впливова сила на громадсько-політичній арені. Важливу роль у цьому відіграв Всесоюзний студентський форум, який відбувся у 1989 р. У дискусійних центрах розглядали важливі проблеми: «Перебудова вищої і середньої спеціальної освіти, організація навчального процесу», «Соціально-побутовий стан студентів», «Профспілки в навчальних закладах». Рішення форуму щодо створення студентських організацій та об'єднань поклало край монопольному праву комсомолу бути єдиною молодіжною організацією і висловлювати інтереси студентства. Комсомольські осередки багатьох ВНЗ намагалися перебудувати свою роботу, але вже не могли повернути собі лідерство серед студентської молоді, втрачаючи її довіру. У 1990-1991 рр. у багатьох ВНЗ було сформовано самостійні студентські організації: Українську студентську спілку (УСС), Спілку українських студентів, Студентське братство, Український фонд

Українське державотворення: історичний аспект

студентів та ін. У той період Україною прокотилася хвиля студентських страйків, відбулося студентське голодування 2-17 жовтня 1990 року в Києві, організоване і проведене УСС та Львівським студентським братством. Ця подія пізніше отримала назву «оксамитова революція», або «революція на граніті», і стала кульмінацією студентського руху в Україні. Підтримати голодуючих на площі Жовтневої Революції (нині Майдан Незалежності) приїжджали студенти з багатьох міст України. Акція перетворилася на організований масовий студентський рух. Студенти вимагали відставки Голови Ради Міністрів В. Масола, проведення виборів, на багатопартійній основі навесні 1991 року, прийняття постанови Верховної Ради про націоналізацію майна КПРС і ВЛКСМ в Україні, відмови від підписання нового союзного договору, повернення в Україну всіх громадян УРСР, які проходили строкову службу в армії за її межами, проведення референдуму про довіру Верховній Раді. Унаслідок двотижневого голодування всі вимоги студентів, крім референдуму, було виконано.

За незалежності України пріоритетною функцією студентського руху стала соціальна: розв'язання соціально-економічних проблем студентства, захист їхніх прав та інтересів. Час від часу студентство виявляло і високу політичну активність (особливо під час виборів). Зокрема, опозиційний рух 2001 р. «Україна без Кучми» розпочинався як студентський. Його активними учасниками стали 2,5 тис. осіб, переважно студенти та викладачі, які впродовж грудня – січня організували наметові містечка та низку акцій. У березні було створено Всеукраїнський громадянський комітет опору «За правду!», в якому об'єдналися студенти Києва, Львова, Харкова, інших міст. Завершилось усе втручанням міліції і масовими арештами 9 березня 2001 року.

2004 р. позначений значною активізацією студентського руху. Зокрема, майже півроку тривало протистояння сумських студентів і адміністрації ВНЗ з приводу об'єднання трьох сумських вищих навчальних закладів, яке завершилось пішим походом студентів до Києва та відміною Указу Президента

України «Про створення Сумського національного університету». Активна громадянська позиція молоді виявилася і під час «помаранчевої революції».

У сучасному студентському русі функціонують кілька типів об'єднань:

- профспілки. їх першочерговими завданнями є розв'язання соціальних проблем студентства, захист інтересів молодих людей перед державою та адміністрацією ВНЗ (Перша українська студентська профспілка ПОСТУП, профспілка студентів «Пряма дія», Асоціація студентських профспілкових організацій України);

- органи студентського самоврядування. Створюються і функціонують з метою забезпечення виконання студентами своїх обов'язків і захисту їхніх прав, сприяння гармонійному розвитку особистості студента, формуванню в нього навичок майбутнього організатора, керівника. Вищим органом студентського самоврядування є загальні збори (конференція). Виконавчий орган студентського самоврядування може мати різноманітні форми: студентська спілка, сенат, парламент, старостат, студентська навчальна (наукова) частина, студентський деканат, рада тощо;

- фахові студентські організації та об'єднання за інтересами. Організації такого типу поширені в межах окремих ВНЗ та факультетів (наприклад, асоціації студентів-юристів, історичні студентські товариства тощо);

- громадські студентські організації. Цей тип об'єднань репрезентує насамперед громадсько-політичну ініціативу студентства та обстоює його права.

Отже, сучасні молодіжні організації постали на ґрунті активного громадського студентського руху кінця 80-х-90-х років ХХ ст., що стимулював пробудження національної свідомості.

Література:

1. Бондар Н. О., Осіпов О. М. Соціально-ціннісна концепція інженерної діяльності. *Гуманітарний часопис*. 2018. №. 3. С. 86-94.

2. Воронянський О. В. Політичні інститути: механізм формування в конкурентному середовищі. *Сучасне суспільство*. 2014. №. 1. С. 15-28.
3. Воронянський О. В. и др. Національний суверенітет: український вимір в контексті світової політичної думки. Харків: «Міськдрук», ХНТУСГ імені Петра Василенка; ХНУБА, 2017. 284 с.
4. Данченко І. О. Структурно-функціональна модель формування соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів. *Міжнародний науковий журнал Науковий огляд*. 2017. Т. 8. №. 40.
5. Калініченко В.В., Воронянський О. В., Калініченко В.В. Історія України: від найдавніших часів до сьогодення. Харків: Оберіг, 2016. 440 с.
6. Моїсєєва Н. І. Соціально-комунікаційна діяльність як історико-суспільна практика. Х. : ХНТУСГ, 2015. 392 с.
7. Моїсєєва Н. І., Омельченко Г. Ю. Комунікаційна діяльність в структурі соціально-комунікаційного знання. 2017.

Дьякова О. В.,

канд. іст. наук, доцент кафедри історії України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С.Сковороди

УКРАЇНСЬКЕ ВІЛЬНЕ КОЗАЦТВО

Історична пам'ять українського народу в своєму житті зберігає таке явище як козацтво. І в періоди боротьби за незалежність українці об'єднуються в козацькі загони, які становлять одну із важливих рушійних сил у цій битві. І одним із таких важливих етапів національно-визвольної боротьби в Україні є революція 1917-1921 р. Розпочавшись у Петрограді, вона незабаром охопила всю Російську імперію, а в національних регіонах країни ще й набула національно-визвольного характеру. В березні 1917 року в Києві національно свідомі політичні діячі сформували власний орган влади – Українську Центральну Раду, наділивши її широкими повноваженнями. У цей же час на периферії стихійно створюються численні воєнізовані загони, серед яких виділяється Українське Вільне Козацтво. Тож, метою даної статті являється висвітлення становлення Вільного Козацтва в Україні у 1917 – 1918 рр.

Ця проблема у вітчизняній історіографії тільки починає розроблятися. До проголошення в Україні незалежності історію Вільного козацтва досліджували українські історики в еміграції. Одним із перших вчених, який зайнявся цією темою, став А. Жук. У радянській історіографії Українське Вільне козацтво зображувалось як негативне явище, бо його репрезентанти виступали проти встановлення влади більшовиків. Після проголошення Україною незалежності історики розпочали активно вивчати заборонені у радянський час теми. Тому історія козацтва ХХ ст. стала однією з актуальних у вітчизняній історіографії. У контексті даної теми важливе значення мають публікації В. М. Лободаєва, В. Ф. Солдатенка, Н.М. Барановскої та інших науковців.

Вільне козацтво стало організовуватися у березні 1917 року під впливом революційних подій, що відбувалися у Російській імперії. Ініціатором його створення було селянство, яке воліло захиститися перш за все від криміналітету, який широко розповсюдився та активно діяв у державі.

Зародився вільнокозацький рух у с. Гусаково Звенигородського повіту Київської губернії під керівництвом Смоктія, Ковтуненка і Пищаленка [4, с. 378]. Незабаром він охопив усі волості Звенигородщини, а восени козацькі загони були зорганізовані у більшості регіонів України (за підрахунками П. Захарченка Вільне Козацтво за час свого існування нараховувало до 60 тисяч чоловік [3, с. 1]).

Створюючи козацтво, його керівники розуміли необхідність надання йому організованого характеру. Для цього в середині квітня 1917 року вони провели у Звенигородки з'їзд, на якому прийняли рішення про формування загонів за адміністративною ознакою. Передбачалось, що мешканці одного села будуть створювати сотні (чисельністю від 35 до 700 чол.), сотні однієї волості об'єднуюватимуться в курінь, курені формуватимуть полк, а полки, відповідно, створювати кіш.

Козаками могли бути тільки добровольці не молодше 18 років. На чолі Вільного Козацтва повинна була стояти виборна Рада козацької старшини. У сотенну або курінну старшину входило по п'ять чоловік: сотник (курінний), писар, скарбник, хорунжий і бібліотекар. Кожна сотня мала свій прапор, канцелярію і бібліотеку [4, с. 378-379]. На думку історика В. М. Лободаєва, така структура нагадувала військово-територіальне правління часів Богдана Хмельницького [6, с. 10].

У рішеннях цього з'їзду також говорилося про захист інтересів саме України [4, с. 378].

Для матеріальної підтримки воєнізованих загонів населення платило грошові внески. Також приймалися пожертвування від прибічників козацтва.

Так, наприклад, євреї Звенигородського повіту передали козакам 9 тис. крб. з надією отримати від них захист від погромів [3, с. 1].

На початку свого існування Центральна Рада віднеслась до Вільного Козацтва з недовірою. Справа в тому, що козацтво не мало конкретної політичної платформи і не піддавалось агітаційній пропаганді. Тільки у серпні 1917 року Центральна Рада змогла налагодити і розпочати співробітництво з командуванням Вільного Козацтва, намагаючись використати його для охорони правопорядку на місцях. Для цього в Українському Генеральному військовому комітеті (УГВК) була введена посада завідувача з питань формування Вільного Козацтва.

На Першому Всеукраїнському з'їзді Вільного Козацтва, що відбувся 3-6 жовтня 1917 року, представником від Центральної Ради був інструктор УГВК І. Полтавець-Остриця [5, с. 1]. Делегати з'їзду виказали підтримку не тільки Центральній Раді, а й Тимчасовому уряду. На з'їзді була прийнята «Інструкція щодо формування Вільного Козацтва на Україні» та обрана Генеральна Козацька Рада як вищий орган керівництва рухом.

Згідно «Інструкції...» відбулася реорганізація структури козацтва. Вона стала такою: сотня (формувалась у селі або місті) – курінь (складали сотні волості) – полк (організовувався із куренів волості) – кіш (об'єднував полки губернії). Сотня поділялась на більш дрібні підрозділи – чоти; чоти поділялись на десятки, а останні – на зони (чисельністю 4-6 козаків) [5, с. 2].

Вищим органом управління була Генеральна Рада, яка вирішувала всі питання діяльності та життя козаків. Склад Ради обирався на Всеукраїнському козацькому з'їзді [5, с. 2]. До складу першої Генеральної Козацької Ради увійшли: П. Скоропадський – отаман всього Вільного Козацтва, В. Кочубей – генеральний писар, І. Полтавець-Остриця – наказний отаман, Тонковід – генеральний обозний, Левицький – генеральний суддя, Луценко, Гризло і Шаповал – генеральні хорунжі, Шомовський, Шендрик і Кищанський – генеральні осавули [4, с. 380].

Тут слід відзначити, що П. Скоропадський і В. Кочубей не мали ніякого відношення до Вольного козацтва і були обрані заочно. Сучасні дослідники вважають, що на таке рішення вплинула їх належність до козацько-старшинських родів. Самі учасники подій стверджують, що П. Скоропадський був дуже здивований, дізнавшись про своє обрання отаманом, і все ж не пішов на співробітництво з Вільним Козацтвом.

Негативною була реакція Генерального секретаріату (створеного у червні 1917 року Першим Універсалом Центральної Ради і у цей час бувшого представником Тимчасового уряду в Україні). Її генеральний секретар В. Винниченко назвав Генеральну Козацьку Раду «державою у державі». Тому в Генеральному Секретаріаті почалась розробка спеціального «Уставу "Вольного Козацтва" на Україні», який був затверджений 13 листопада 1917 року [1].

Відповідно до Уставу у кожному населеному пункті міг знаходитися лише один загін Вільного Козацтва (піший, кінний або пожежної дружини), завданнями якого було: боротьба з дезертирством, охорона правопорядку, захист населених від насилля та грабежу. Також козаки повинні були займатися вихованням місцевого населених [1]. По суті, Вільне Козацтво перетворилося на безкоштовних помічників місцевих правоохоронних органів.

Після проголошення у грудні 1917 року радянської влади в Україні між більшовиками та Центральною Радою (яка проголосила III Універсалом створення Української Народної Республіки (УНР)) починається боротьба за владу.

Дізнавшись про прихід до влади більшовиків, Вільне Козацтво виступає на боці Центральної Ради. Але в цей час їх загони, не дивлячись на свою багаточисельність, з військової точки зору були дуже слабкими. Причинами цього слід вважати, по-перше, розпорошеність загонів і, по-друге, небажання козаків відходити далеко від своїх домівок. Тим не менш у грудні 1917 – січні 1918 рр. зафіксовані збройні сутички вільнокозачих загонів із

червоногвардійськими частинами у Харківській, Київській, Полтавській, Катеринославській та інших губерніях. У самому Києві Робітничий полк Вільного Козацтва під командуванням М. Ковенка приймав участь у придушенні повстання робочих на заводі «Арсенал» 16-22 січня 1918 року, які бажали допомогти більшовикам захопити владу у місті. Після евакуації Центральної Ради та її прибічників із Києва залишки цього полку приєдналися до Гайдамацького кошу С. Петлюри. У цей час у боротьбі з більшовиками відзначилися козацькі загони Звенигородського кошу (чисельністю 20 тисяч чоловік) під командуванням Ю. Тютюнника [2].

Після проголошення незалежності Четвертим Універсалом у січні 1918 року Центральна Рада за допомогою австро-німецьких військ установила свою владу в Україні. У січні уряд УНР прийняв рішення про створення Реєстрового Вільного Козацтва [2]. По суті це було перетворення загонів Вільного Козацтва в місцеві формування самооборони.

Перш за все їм доводилось захищати поміщицькі землеволодіння від селянських погромів. Для цього козаки спочатку взаємодіяли з німецькими та австрійськими окупаційними військами. Але згодом козаки, бачачи як окупанти самовільно втручаються у внутрішні справи їх країни, перестали з ними співпрацювати, а незабаром взагалі почали збирати сили для боротьби з ними.

Тому під тиском німецького командування Центральна Рада розпочала реорганізацію Вільного Козацтва. 23 березня 1918 року Рада Народних Міністрів УНР видала універсал про припинення формування Реєстрового Вільного Козацтва, а 5 квітня Військове Міністерство опублікувало наказ про ліквідацію воєнізованих козацьких загонів.

Таким чином Українське Вільне Козацтво перестало існувати.

У той же час ідея створення козацьких загонів в Україні не зникла. 29 квітня 1918 року, прийшовши до влади, П. Скоропадський проводить військову реформу. Одним із її заходів було створення напіввійськового стану – козацтва (за зразком кубанських, донських, терських та інших козацьких загонів

минулого) [4, с. 430]. Натомість це формування припинило своє існування незадовго до падіння влади П. Скоропадського – у листопаді 1918 року.

Паралельно з українськими владами Українське Червоне Козацтво було сформовано більшовиками у складі Червоної Армії. Але на відміну від Українського Вільного Козацтва, яке формувалось стихійно, за ініціативою саме народних мас, цей рух вже утворювався за розпорядженням радянського уряду.

Таким чином, у роки революції 1917 – 1921 рр. українське населення зорганізувалося у загони Вільного Козацтва, згадавши свій минулий досвід самозахисту: спершу для охорони правопорядку на місцях, а пізніше – і для захисту національних інтересів. Але підпорядкування його органам влади Української Центральної Ради призвело до ліквідації цього руху.

Література:

1. Вільне козацтво // Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: <http://ua.wikipedia.org>.
2. Грива А. Козацтво від витоків до сьогодення (історичні періоди). Київ, 2006. URL: <http://www.makozatstvo.org.ua/index.php?list=12>.
3. Захарченко П. Вільне козацтво у 1917 – 1918 рр. *Історія України*. 1998. № 21. С. 1-2.
4. Крип'якевич І., Гнатович Б. та ін. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / Упорядник Б. З. Яхимович. Львів, 1992. 712 с.
5. Мусієнко В., Лободаєв В. Генеральна Рада Вільного Козацтва: становлення, політична позиція, діяльність (жовтень 1917-квітень 1918 р.). *Історія України*. 2000. № 3. С. 1–4.
6. Лободаєв В. М. Українське Вільне Козацтво (1917 – 1918 рр.): Автореф. ... канд. іст. наук. Київ, 2001. 16 с.

Єрмоленко Н.Г.,
здобувач вищої освіти
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка

ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА БОРОТЬБА ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

Науковий керівник:

Н. О. Бондар

кандидат історичних наук, доцент

Україна має тисячолітню традицію державності – Русь, Галицько-Волинське князівство, Велике князівство Литовське, Козацька держава, державні утворення ХХ століття. Вона не була безперервною: під впливом зовнішніх (завоювання) та внутрішніх (міжусобиці) чинників українські території не раз потрапляли під владу держав-завойовниць, люди ставали їх підданими та об'єктами політики денаціоналізації. Під час Української революції 1917-1921 років українцям вдалося відновити державу. Вона кілька разів змінювала назву і форму: Українська Народна Республіка (1917-1918), Українська Держава (Гетьманат, 1918), знову

Українська Народна Республіка (доба Директорії, 1918-1921), Західноукраїнська Народна Республіка (1918-1919). Становлення держави відбувалося одночасно зі спробами стримати зовнішню агресію з боку Росії та Польщі. Українська Народна Республіка у цій боротьбі зазнала поразки, а українські політики, що представляли державу, продовжили діяльність у формі еміграційних урядів.

Західні землі України розділили між сусідніми країнами – Польщею, Румунією, Чехословаччиною, куди вони ввійшли як інтегральні частини, без

Українське державотворення: історичний аспект

жодних особливих статусів. Нарешті земель УНР через збройну агресію більшовицької Росії було встановлено комуністичний (більшовицький) режим.

Імпульс державотворення та національного відродження, який дала Українська революція, був такий потужний, що російські більшовики змушені були з цим рахуватися. Для утримання влади протягом 1920-х років запровадили політику українізації, наслідком якої став підйом національної культури, часткове залучення українців до керівних органів. Створення Української Соціалістичної Радянської Республіки було вимушеною поступкою російської комуністичної влади українському національному рухові. УСРР мала деякі формальні ознаки держави (кордони, органи влади, символіку), проте не було головної – суверенітету. Відтак вона ніколи не була незалежною, ані у вимірі внутрішньої, ані тим паче зовнішньої політики.

Український визвольний рух розвивався у формах збройної (1920-1950-ті) та ненасильницької (1960-1980-ті) боротьби. У кінці 1980-х цей рух разом із національно-демократичними революціями у Східній Європі відіграв важливу роль у падінні комуністичних режимів, а в Україні призвів до відновлення незалежності.

16 липня 1990 року Верховна рада УРСР під тиском демократичної опозиції та масових вуличних демонстрацій ухвалила Декларацію про державний суверенітет України, а 24 серпня 1991 року було прийнято Акт проголошення незалежності України.

Остаточне утвердження України як незалежної держави відбулося 1 грудня 1991 року, коли понад 90 відсотків громадян підтримали цей вибір на Всеукраїнському референдумі.

Результати цього референдуму заклали початок міжнародного визнання України іншими країнами. Після цього формальні ознаки державності, які мала УРСР, такі як кордони, обмежена участь у міжнародних відносинах (членство в ООН та інших міжнародних організаціях, укладання міжнародних договорів), наповнилися реальним змістом.

Українське державотворення: історичний аспект

З 2014-го, через 23 роки після проголошення незалежності, українці знову зі зброєю в руках захищають власну свободу та територіальну цілісність держави.

Література:

1. Воронянський О. В. и др. Національний суверенітет: український вимір в контексті світової політичної думки. Харків: «Міськдрук», ХНТУСГ імені Петра Василенка; ХНУБА, 2017. 284 с.

2. Калініченко В. В., Воронянський О. В., Калініченко В. В. Історія України: від найдавніших часів до сьогодення. Харків: Оберіг, 2016. 440 с.

Єрохова М.,

здобувачка вищої освіти

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

ПОЧАТОК ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Науковий керівник:

Н. О. Бондар

кандидат історичних наук, доцент

Державотворчі процеси в умовах незалежності полягали у створенні та розвитку головних інститутів української влади, їхньому законодавчому забезпеченні. Самостійна Україна мала визначитися з національними інтересами та вийти на міжнародну арену.

Початок державотворчих процесів пов'язують з прийняттям Декларації про державний суверенітет (16.07.1990), у якій проголошено про повноту влади УРСР, а сама республіка «здійснює захист і охорону національної державності українського народу».

Через рік, на фоні розпаду Радянського Союзу, Україна остаточно проголошує про незалежність (24.08.1991). З того часу державотворення перебуває в руках суспільства та Верховної Ради – обраного українськими громадянами парламенту.

До кінця 1991 року народні депутати приймають низку стрижневих актів: про зміну назви УРСР на «Україна», про українське громадянство, про державний кордон, про формування збройних сил України тощо.

На початку 1992 року відбулося затвердження державної символіки України, а саме: синьо-жовтий прапор та герб у формі тризуба, а також

Українське державотворення: історичний аспект

Державний гімн на музику М. Вербицького (текст на основі слів П. Чубинського Верховна Рада затвердила 6.03.2003 р.).

Насправді державотворчі процеси потребували значно глибоких і ширших структурних перетворень, ніж заходи по облаштуванні атрибутів держави (символіка, кордони, оборона тощо). Україна мала позбутися адміністративного та ідеологічного спадку попередньої доби. Тому перед громадськістю постала необхідність:

- демонтувати радянську у політичну систему та сформувати правовий демократичний державний устрій на базі трьох гілок влади (законодавчої, виконавчої, судової);
- створити ринкову економіку замість централізованого планового господарства;
- упорядкувати адміністративно-територіальний устрій;
- розв'язати національні питання, гарантувати вільний розвиток усім народам України, зокрема забезпечити повернення кримських татар на історичну батьківщину;
- налагодити добросусідські відносини з іншими країнами, стати рівноправним членом світового співтовариства.

Одним із найскладніших процесів стало прийняття Конституції. Конституційний процес затягнувся до 1996 року. Цей основний закон вважається одним із кращих. Однак його ефективність, як і результативність більшості інших українських законодавчих актів залежить від механізму їхнього виконання державними органами. Тому весь час незалежності простежується характерна тенденція: на папері закони бездоганні, на ділі – жахливі. Через це державотворчі процеси тривають досі.

Література:

Українське державотворення: історичний аспект

1. Воронянський О. В. и др. Національний суверенітет: український вимір в контексті світової політичної думки. Харків: «Міськдрук», ХНТУСГ імені Петра Василенка; ХНУБА, 2017. 284 с.

2. Воронянський О. В. Еволюція системи державної влади в сучасній Україні в контексті концепції патронально-клієнтарних відносин. *Державне будівництво*. 2012. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_1_6. (Дата звернення 10.04.2021)

3. Воронянський О. В. Становлення системи державної влади в Україні як результат боротьби груп інтересів. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія: Питання політології*. 2011. №. 18. С. 128-134.

4.. Воронянський О. В. Формування владних відносин в Україні в контексті еволюції системи перерозподілу власності. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: *Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2011. №. 7.

5. Калініченко В. В., Воронянський О. В., Калініченко В. В. Історія України: від найдавніших часів до сьогодення. Харків: Оберіг, 2016. 440 с.

6. Моїсєєва Н. І. Соціально-комунікаційна діяльність як історико-суспільна практика. Х. : ХНТУСГ, 2015. 392 с.

Жданюк В.,

здобувачка вищої освіти

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

ДЕРЖАВА ТА ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ

Науковий керівник:

О. В. Воронянський

кандидат історичних наук, професор

Держава – це суверенна політико – територіальна організація суспільства, що володіє владою, яка здійснюється державним апаратом на основі юридичних норм, що забезпечують захист і узгодження суспільних, групових, індивідуальних інтересів. На сьогоднішній день є декілька визначень поняття держави, які відбивають такі його аспекти:

- держава як організація політичної влади;
- держава як апарат влади;

• держава як політична організація всього суспільства. Кожний із зазначених аспектів заслуговує на увагу. Дійсно, розуміння держави як організації політичної влади підкреслює, що серед інших суб'єктів політичної системи вона виділяється особливими якостями, є офіційною формою організації влади, причому одноособовою організацією політичної влади, яка управляє усім суспільством. Водночас політична влада – одна із ознак держави. Тому недоцільно зводити до неї поняття держави.

Із зовнішнього боку держава виступає як механізм здійснення влади і управління суспільством, як апарат влади. Розгляд держави через безпосереднє втілення політичної влади в апараті, системі органів – також не розкриває повністю її поняття. У разі такого розгляду не враховується діяльність системи

органів місцевого самоврядування та інших. Держава є особливою політичною реальністю. Розкриваючи зміст поняття держави, слід підвести її під таке родові поняття, як політична організація. Якщо державу до середини ХІХ ст. можна визначати як політичну організацію панівного класу, то пізніше, й особливо сучасна, держава – це політична організація всього суспільства. Держава стає не просто владою, що спи рається на примус, а цілісною організацією суспільства, яка виражає і охороняє індивідуальні, групові і суспільні інтереси, забезпечує організованість у країні на підґрунті економічних і духовних чинників, реалізує головне, що надає людям цивілізація, – народовладдя, економічну свободу, свободу автономної особи. Визначити загальне поняття держави, яке б відбивало всі без винятку ознаки і властивості, характерні для кожного з її періодів у минулому, дійсному і майбутньому, неможливо. Водночас будь-яка держава має набір таких універсальних ознак, що ви являються на всіх етапах її розвитку. Такими ознаками є територія, населення, влада.

Держава – суверенна політико-територіальна організація суспільства, що володіє владою, яка здійснюється державним апаратом на основі юридичних норм, що забезпечують захист і узгодження суспільних, групових, індивідуальних інтересів зі спіранням, у разі потреби, на легальний примус.

Держава – єдина політична організація, яка:

1) охоплює усе населення країни в просторових межах. Територія - матеріальна основа існування держави. Сама територія не породжує держави. Вона лише створює простір, у межах якого держава простирає свою владу на населення, що мешкає тут. Територіальна ознака породжує громадянство – юридичний зв'язок особи з даною державою, який виражається у взаємних правах і обов'язках. Громадянин держави набуває як обов'язок підкорятися державно-владним велінням, так і право на заступництво і захист держави;

2) має спеціальний апарат управління – систему державних органів, що складаються з особливого розряду осіб, професіоналів з управління;

3) має у своєму розпорядженні апарат легального примусу:

збройні сили, установи і заклади примусового характеру (армія, поліція, тюремні і виправно-трудова установи);

4) в особі компетентних органів видає загальнообов'язкові юридичні норми, забезпечує їх реалізацію, тобто держава організує громадське життя на правових засадах, виступаючи, таким чином, як арбітр, що узгоджує індивідуальні, групові і суспільні інтереси. Вона забезпечує і захищає права своїх громадян, а також інших людей, що перебувають на її території. Без права, законодавства держава не в змозі ефективно керувати суспільством, забезпечувати здійснення прийнятих нею рішень;

5) має єдину грошову систему;

6) має офіційну систему оподаткування і фінансового контролю;

7) має суверенітет;

8) має формальні реквізити – офіційні символи: прапор, герб, гімн.

Суверенітет є властивістю державної влади. Він характеризує відносини державної влади з іншими її суб'єктами як усередині країни, так і за межами державних кордонів. Запровадження відповідного поняття "суверенітет" і формування відповідної теорії відбуваються починаючи з XVI ст., що було пов'язано з процесом становлення централізованих національних держав у Європі. Його виникнення було пов'язано з історичними обставинами – боротьбою європейських монархів із Римською католицькою церквою, Священною Римською імперією, великими феодалами за владу в межах держави. Вважається, що ідею державного суверенітету вперше сформулював у XVI ст. французький мислитель Жан Боден.

У процесі свого розвитку держава зазнає різних змін, однак основний зміст суверенітету зберігається. Він означає визнання держави єдиною політико-територіальною організацією владарювання, що встановлює правопорядок, якому підкоряються всі фізичні особи та організації всередині країни (внутрішній аспект суверенітету), а також її незалежність на міжнародній

арені (зовнішній аспект суверенітету). При цьому внутрішній і зовнішній аспекти суверенітету взаємообумовлені й тільки у своїй сукупності утворюють відповідну якісну характеристику державної влади.

Державний суверенітет – це зумовлена волею народу політико-правова властивість держави, що полягає у верховенстві державної влади стосовно будь-якої іншої влади у суспільстві та її незалежності у зовнішніх зносинах.

Сутність державного суверенітету розкривається через його **ознаки**, до яких слід віднести: верховенство, незалежність і рівноправність, єдність, неподільність та невідчужуваність суверенітету.

Верховенство означає, що над суверенною (державною) владою немає іншої вищої влади, яка могла б встановлювати або обмежувати правомочність держави чи вимагати її підпорядкування собі. Унаслідок цього держава здатна скасувати або визнати нікчемними будь-які незаконні рішення іншої суспільної влади в межах даної держави.

Незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах означають, що держава як суверен самостійно визначає і проводить свою зовнішню політику, керуючись принципами рівноправності і взаємовигідної співпраці з іншими членами міжнародного співтовариства. В основі міжнародного права лежить закріплена в його основоположних нормах вимога поваги державами суверенітету одна одної. У таких нормах проголошуються суверенна рівність держав, рівноправність і самовизначення народу, незастосування сили або загрози силою в міждержавних відносинах, невтручання у внутрішні справи одна одної, мирне вирішення міждержавних спорів тощо.

Суверенітет держави єдиний, оскільки державу створює народ, який виступає джерелом її влади. Єдність суверенітету означає, що в державі існує цілісна система органів, які у своїй сукупності представляють державну владу, котра виробляє і проводить відповідну політику. Єдність суверенітету виключає можливість одночасного існування на території держави інших

осередків влади, що мають державно-владні або подібні до них за змістом повноваження і засоби їх забезпечення.

Неподільність суверенітету означає, що жодна частина держави не може бути визнана незалежною, вільною від влади держави, від виконання її вимог, виражених у встановленій законом формі. З метою забезпечення єдності і неподільності суверенітету держава на конституційному рівні забороняє узурпацію державної влади або її повноважень, створення і функціонування на своїй території не передбачених законом воєнізованих формувань (статті 5, 17 Конституції України), а також запроваджує кримінальну відповідальність за порушення суверенітету і територіальної цілісності.

Невідчужуваність суверенітету передбачає неможливість відмови держави від суверенітету повністю або частково, передання його іншим суб'єктам у добровільному чи примусовому порядку, а також установа інших юридичних чи фактичних обмежень у його здійсненні.

Реалізація широкого спектра внутрішніх і зовнішніх функцій передбачає наявність у держави широкого кола правових можливостей – **суверенних прав**. Суверенні права використовуються державою для забезпечення незалежності у відносинах з іншими країнами і верховенства державної влади на власній території. Залежно від конкретних обставин держава може актуалізувати ті права, які необхідні для виконання її функцій у конкретній історичній ситуації. На відміну від суверенітету суверенні права можуть бути обмежені або делеговані; від їх використання держава може відмовитися.

До основних суверенних прав держави, що розкривають зміст **внутрішнього суверенітету**, належать права на: законодавче регулювання суспільних відносин; запровадження системи державних органів, громадянства, грошової одиниці; стягнення податків і зборів; установа адміністративно-територіального поділу; розпорядження своєю територією і природними ресурсами; застосування правового примусу; створення збройних сил тощо.

Зовнішній суверенітет конкретизується у правах: на укладення міжнародних договорів; підтримання дипломатичних відносин з іншими державами; оголошення війни та укладення миру; здійснення юрисдикції стосовно громадян, що перебувають за межами території держави; здійснення діяльності у виключній економічній зоні і на континентальному шельфі; участь у роботі міжнародних організацій тощо.

Література:

1. Воронянський О. В. «Національні інтереси» як категорія політичної науки. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2011. №. 10.
2. Воронянський О. Національна еліта сучасної України: проблема визначення. *Українознавчий альманах*. 2012. №. 8. С. 205-207.
3. Воронянський О. В. Концепт національного суверенітету як принцип реалізації політичних прав нації. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2011. №. 9.
4. Воронянський О. В. Роль національного суверенітету в легітимації державної влади. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. №. 2. С. 216-221.
5. Воронянський О. В. Політичні інститути: механізм формування в конкурентному середовищі. *Сучасне суспільство*. 2014. №. 1. С. 15-28.
6. Воронянський О. В. и др. Національний суверенітет: український вимір в контексті світової політичної думки. Харків: «Міськдрук», ХНТУСГ імені Петра Василенка; ХНУБА, 2017. 284 с.
7. Зайончковський Ю. В., Осіпов О. М. Неокорпоративізм в умовах глобалізації: досвід Західної Європи. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2019. Т. 2. №. 16. С. 98-107.

8. Моїсеєва Н. І. Людина та сучасний комунікаційний простір. *Філософія спілкування : Філософія. Психологія. Соціальна комунікація*. 2014. № 7. С. 89-94.
9. Моїсеєва Н. І. Соціально-комунікаційна діяльність як історико-суспільна практика. Х. : ХНТУСГ, 2015. 392 с.
10. Моїсеєва, Н. І. Становлення системної методології досліджень соціальної комунікації. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 4. С. 38-41. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/vkr_2015_4_16.pdf. (Дата звернення 10.04.2021)

Зобова А.М.,

здобувачка вищої освіти

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

АНТИГЛОБАЛІЗМ – ПОЛІТИЧНИЙ РУХ СУЧАСНОСТІ

Науковий керівник:

О. В. Воронянський

кандидат історичних наук, професор

Антиглобалізація – соціальний рух, що виник на рубежі ХХІ століття проти неоліберальної глобалізації; модель глобалізації, заснована на просуванні необмежених ринків та вільної торгівлі.

Загальною темою, порушеною багатьма теоретиками глобалізації, такими як Гідденс, Мануель Кастеллс і Девід Харві, було те, що сучасні технології, такі як комп'ютер, прискорюють соціальні відносини і роблять їх більш гнучкими. Історія сучасного суспільства – це історія глобалізації та технологічного прискорення перевезень (даних, капіталу, товарів, людей), що робить світ меншим: місце технологій дедалі ефективніше опосередковує соціальні відносини, завдяки чому відстані скорочуються. Технічний прогрес призвів до дедалі більшого відділення руху інформації від руху її носіїв; рух інформації набрав швидкості до показників, набагато більших, ніж швидкість переміщення тіл. Транспортно-комунікаційні технології особливо збільшили швидкість глобальних потоків капіталу, товарів, енергії, зв'язку та інформації. Земля все більше перетворюється на глобальну комунікаційну мережу, яка впливає на всі сфери суспільства.

Є як праві, так і ліві антиглобалістські активісти. Такі крайні праві групи, як Британська національна партія, Національно-демократична партія

Німеччини (Nationaldemokratische Partei Deutschlands [NPD]), Національний фронт (Front National [FN]) у Франції та Партія свободи Австрії (Freiheitliche Partei Österreichs [FPÖ]) розглядають глобалізацію як загрозу національній економіці та національній ідентичності та стверджують, що економіка повинна контролюватися національно, а імміграція повинна бути суворо обмежена для гарантування національної ідентичності. Правий антиглобалізм схильний доводити, що глобалізація – це ідеологія, просунута сіонізмом, марксизмом та лібералізмом. Глобалізація представлена як всесвітня змова проти національної ідентичності, західної культури або білої людини. Такі аргументи часто мають расистські та антисемітські наслідки. Для правих прихильників антиглобалізму неоліберальна глобалізація є не результатом структурної логіки капіталізму, а скоріше результатом змовного політичного плану потужних еліт. Праві представники антиглобалізму не сперечаються на користь альтернативної глобалізації, але пропонують націоналізм і партикуляризм як ліки від проблем, спричинених домінуючою формою глобалізації.

Набагато важливішим за кількістю активістів та увагою громадськості, ніж правий антиглобалізм, є лівий антиглобалізм. Він привернув увагу громадськості завдяки протестам – таким, як на зборах Міжнародного валютного фонду (МВФ) та Світового банку у Вашингтоні у квітні 2000 р. і в Празі у вересні 2000 р. – і шляхом щорічної організації Всесвітнього соціального форуму в Порто-Алегрі як протидії засіданням Світового економічного форуму. Прихильники лівого антиглобалізму стверджують, що капіталістична логіка, що лежить в основі глобалізації, призводить до асиметричних відносин влади (як всередині країни, так і в усьому світі) і до трактування всіх аспектів життя – включаючи охорону здоров'я, освіти та культуру – як товару.

Термін антиглобалістський рух вводить в оману, оскільки цей рух не є суто оборонним та реактивним, а скоріше активним рухом за глобальну демократію та глобальну справедливість. Отже, його можна краще

охарактеризувати такими термінами, як рух за альтернативну глобалізацію або рух за демократичну глобалізацію.

Транснаціональний рух протесту, який має глобальний характер і має децентралізовану мережеву форму організації, цей рух спілкується переважно за допомогою Інтернету, який використовується для організації протестів у всьому світі та протестів в самій мережі, для обговорення стратегій, відображення політичних подій та минулі акції протесту, а також для побудови ідентичності. Інтернетні форми протесту, які можна назвати кіберпротестом або кіберактивізмом, характерні для цього руху, який має високий ступінь відкритості, доступності та глобальності.

Антиглобалістський рух є плюралістичним і певною мірою суперечливим. Залучені групи включають традиційні та автономні профспілки, арт-групи, безземельні групи селян, соціалістів, комуністів, анархістів, автономні групи, частини екологічного руху та феміністичного руху, ініціативи третього світу, релігійні групи тощо з усього світу. Ця мережа характеризується як глобальна мережа мереж, рух громадських рухів, універсальний рух протесту та коаліція коаліцій. Вона спрямована на повернення спільного характеру товарів та послуг, які все частіше приватизуються за допомогою таких угод, як Генеральна угода про торгівлю послугами (GATS) та Угода про торгові аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS).

Через свою структуру та різноманітність рух є досить недогматичним та децентралізованим. Це не можна контролювати і домінувати. Єдність цієї множинності виникає завдяки спільній мобілізації проти неоліберальної активізації глобальних проблем. Різні питання та занепокоєння залучених груп пов'язані, оскільки всі вони розглядають проблеми, спричинені логікою капіталістичної глобалізації. Цілі та практика руху не є однорідними; існує велика різниця між реформаторськими та революційними активістами та між ненасильницькими та войовничими методами протесту. Інша відмінність стосується тих частин, які висловлюються на користь посилення регулювання

капіталізму на національному рівні, та тих частин, які хочуть поставити глобальну демократію замість національного суверенітету.

Література:

1. Воронянський О. В. Проблема формування політичних інститутів у контексті конкурентної боротьби еліт. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія: Питання політології*. 2012. №. 21. С. 75-79.
2. Воронянський О. В. Політичні інститути: механізм формування в конкурентному середовищі. *Сучасне суспільство*. 2014. №. 1. С. 15-28.
3. Воронянський О. В. Масова соціальна комунікація як процес реалізації влади над суспільством. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*. 2013. №. 21. Вип. 23 (2). С. 63-68.
4. Воронянський О. В. Евристичний потенціал концепту «глибинна держава» в політологічній аналітиці. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2021. Т. 2. №. 21. С. 15-26.
5. Воронянський О. В. Неоконсервативна модель державного регулювання економічних процесів: сутність та досвід. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2016. №. 177. С. 51-60.
6. Зайончковський Ю. В., Осіпов О. М. Неокорпоративізм в умовах глобалізації: досвід Західної Європи. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2019. Т. 2. №. 16. С. 98-107.
7. Моїсєєва Н. І. Людина та сучасний комунікаційний простір. *Філософія спілкування : Філософія. Психологія. Соціальна комунікація*. 2014. № 7. С. 89-94.
8. Моїсєєва Н. І. Соціально-комунікаційна діяльність як історико-суспільна практика. Х. : ХНТУСГ, 2015. 392 с.

9. Моїсєєва, Н. І. Становлення системної методології досліджень соціальної комунікації. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 4. С. 38-41. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/vkr_2015_4_16.pdf. (Дата звернення 10.04.2021)

Иофе В. Г.,

магистр Международной Ассоциации «Искусство мира»,
доцент в.б. кафедры источниковедения и архивоведения
Национального Университета Узбекистана им. Улугбека,

Дьякова Е. В.,

кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры истории Украины
Харьковского национального педагогического университета
имени Г. С. Сковороды

ИДЕОЛОГИЧЕСКИЕ МЕТАНИЯ КОНСТАНТИНА ОСИПОВА

В советской историографии часто упоминались люди, принявшие большевистскую идеологию, побывав перед этим в стане белогвардейцев, петлюровцев, басмачей. При этом практически не затрагивалась тема отказа от принципов советской идеологии, устанавливаемых большевиками и их союзниками на территории Российской империи.

Целью данной публикации является жизнеописание Константина Павловича Осипова, поднявшего антибольшевистский мятеж в Ташкенте в январе 1919 года.

Личность К. П. Осипова в Украине известна лишь узкому кругу специалистов, занимающихся изучением революционных событий 1917-1936 гг., происходивших в Средней Азии. Но и в Узбекистане, где жил и боролся Константин Павлович, сведения о нем отрывочны. Интересно, что в более поздних советских публикациях его принадлежность к большевистской партии умалчивалась. Более того, историки Ю. А. Поляков и И. Чугунов в своей работе, посвященной истории басмачества прямо называют его «белогвардейцем» [9, с. 36, 38], что не соответствует действительности. Более уклончиво говорит Д. Голинков, называя К. П. Осипова «предателем» [3,

с. 149]. Из современных публикаций можно выделить очерк Е. Рябова [10] и статью А. Тутова [12]. В основном о К.П. Осипове упоминают в мемуарах его современники: князь Александр Николаевич Искандер [4], британский разведчик Фредерик Маршман Бейли [1], коммунист Дмитрий Павлович Саликов [11]. Некоторое внимание Ташкентскому мятежу 1919 г. и его руководителю К.П. Осипову уделил итальянский историк Марко Буттино в своей монографии «Революция наоборот» [2].

О дореволюционной жизни Константина Павловича известно немного. Родился он в 1896 году в Красноярске. Учился в местном землемерном училище.

Когда началась Первая мировая война, К. П. Осипов два года служил в запасном полку, а в 1916 году был направлен на учебу в 4-ю Московскую школу прапорщиков, где соответствующая подготовка велась четыре месяца [8]. Как лучший выпускник, сначала был оставлен на преподавательской работе. Но в конце 1916 года был переведен в Скобелев (ныне – Фергана) в Туркестан на должность адъютанта генерала Полонского [10].

23 февраля 1917 года в Российской империи началась буржуазно-демократическая революция. Известие о ней достигло Туркестана очень быстро. 2 марта был создан Ташкентский Совет рабочих депутатов (представитель рабочих партий, где наиболее популярными были эсеры), а 7 апреля – Туркестанский комитет (представитель Временного правительства).

Как и на других национальных окраинах Российской империи, в Туркестане развернулась национально-освободительная борьба. В этом регионе ее вначале представляла организация сторонников прогресса (джадиды) «Шурои Исломия» («Исламский совет»). Однако из-за разногласий часть джадидов с мусульманским духовенством (уламы) создали общество «Шурои Уламо», считавшее необходимым придерживаться старых обычаев, т.е. законов шариата, религиозных обычаев, традиций и т.п.

К. П. Осипов новость о революции в Петрограде встретил с

воодушевленим. Будучи членом большевистської фракції РСДРП з 1913 року, він активно включився в політичну боротьбу. Вскоро його обирають в Скобелевський Совет робітників і солдатських депутатів, гарнізонний комітет Совета солдатських депутатів. Будучи большевиком, Константин Павлович стає ще і членом військово-революційного комітету [10].

Вістка про приход до влади большевиків і їх союзників досягла Ташкента 27 жовтня. Це підтолкнуло місцевих лідерів РСДРП і есерів до встановлення радянської влади на місцях. В листопаді радянська влада була провозглашена в багатьох населених пунктах Туркменістану, в т. ч. і Скобелеві.

27 листопада на IV Всетуркестанському надзвичайному крайовому мусульманському курултає була провозглашена автономія Туркестану (відомий в історіографії як Кокандська автономія) в складі Росії і сформовано уряд Туркістон Мухторіяти з членів Туркестанського Временного Совета в складі 8 осіб. Входили в уряд в основному представники російської буржуазії і військовослужбовці [12]. Возглавив уряд Мухаммаджон Тьнішбаєв (пізніше його змінив Мустафа Чокай). Однак Ташкентський Совет робітників і солдатських депутатів побачив конкурента в особі нового уряду і почав військові дії проти нього. В кінці січня 1918 року большевики перекинули до Коканду 11 ешелонів з військами і зброєю з сусідніх регіонів. Керував червоноармійцями К. П. Осипов. Уличні бої тривали три дні – з 6 по 9 лютого. В них загинув приблизно 10 тисяч мирних жителів (кстати, саме це кровопролиття і привело до організації знаменитого басмачества, відомий в сучасній узбекській історіографії національно-визвольним рухом).

Після поразки, кокандський уряд 22 лютого 1918 року перед представниками радянської влади підписав мирний договір, в дійсності являючий капітуляцією.

В цей же час встановленню радянської влади почали протидіяти

жители Андигана. Следует отметить, что город населяли местные жители и колонисты (украинцы, армяне и др.). Именно представители армянской партии Дашнакцутюн вводили новые порядки. В результате произошел конфликт между колонистами и мусульманами, т.к. у последних отнимали землю, имущество, продовольствие, забирали девушек и т.п. Недовольные сложившейся ситуацией, многие становились басмачами. Они формировали отряды и начинали вооруженное противодействие особо активным борцам за установление советской власти. В ноябре 1918 года в окрестности Андигана прибыли воинские части Красной армии во главе с комиссаром К.П. Осиповым для борьбы с отрядами Иргаш-бая [2, с. 284]. К красноармейцам подключились армяне. По утверждению М. Буттино, именно «чинимые армянами репрессии были чрезвычайно жестоки» [2, с. 285].

Военные действия перекинулись и на соседние районы. Басмачи стали убивать колонистов, не взирая на их национальность. Сложившееся положение привело к необходимости колонистам создавать собственные отряды самообороны, которые вошли в историю как Крестьянская армия. К слову, эти военные формирования были созданы по предложению К.П. Осипова [2, с. 286].

В это время Туркестан оказался в кольце фронтов, отрезанным от России. Со стороны Оренбурга наступали отряды казачьего атамана А. И. Дутова и генерала А. И. Белова, с Семиречья – войска генерал-лейтенанта Б. В. Анненкова. В самом регионе действовали вооруженные отряды басмачей, Крестьянская и Красная армии. Кроме того за ситуацией в Туркестане пристально следили англичане, прислав сюда под видом научной экспедиции своего агента Ф.М. Бейли и военную миссию под руководством генерала У. Маллисона [см.: 11, с. 59; 1, с. 3-7].

Вскоре К. П. Осипова ввели в состав военного штаба Туркестана. Он знакомится с председателем Совнаркома Туркестана Федором Ивановичем Колесовым, председателем ЦИК Туркестанской АССР Петром Алексеевичем

Кобозевым, председателем ЦК Компартии Туркестана Иваном Осиповичем Тоболиным, которых в современной историографии называют «старыми коммунистами» [10], т. е. местными жителями. Эти люди устанавливали советскую власть в Ташкенте. Но в 1918 году их стали заменять командированными из Петрограда, которые уже тогда были нацелены на установление диктатуры пролетариата и однопартийной системы управления государством. В результате, к концу 1918 года в правительстве установился напряженный микроклимат. Возможно, из-за несогласия с политикой Центра, К. П. Осипов, занимая пост военной комиссара по военным делам Туркестана, выступил против политики большевиков и примкнул к Туркестанской военной организации (ТВО).

Туркестанская военная организация была сформирована в феврале 1918 года для борьбы с советской властью офицерами, служившими в Самаркандской, Сырдарьинской и Ферганской областях. В начале августа организация была переименована в «Туркестанский союз борьбы с большевизмом». Центр находился в Ташкенте. Возглавлял организацию Петр Георгиевич Корнилов (брат знаменитого генерала Л. Г. Корнилова, поднявшего мятеж в августе (сентябре) 1917 года для установления «твердой власти» в России). Вскоре ТВО объединило вокруг себя все антибольшевистские силы региона от эсеровских до монархических. И хотя большинство составляли офицеры, в организацию входили мусульманское духовенство, местные националисты, представители гражданской администрации, чиновники, члены различных политических партий.

Руководство ТВО наладило контакты с атаманом А. И. Дутовым, генералом А. И. Деникиным, казахскими националистами-алашординцами, эмиром бухарским, командирами ферганских и туркменских басмачей, закаспийскими белогвардейцами, английскими консулами в Кашгаре, Кульдже, Мешхеде. Был подписан договор с руководителем английских спецслужб У. Маллесоном, согласно которому лидеры военного союза передавали Туркестан

на 55 лет под протекторат Англии, а за это получали 100 млн. руб., 16 горных орудий, 40 пулеметов, 25 тыс. винтовок и большое количество боеприпасов [12].

В октябре 1918 года Чрезвычайной комиссии (ЧК) Туркестанской республики выкрыла ТВО и арестовало часть ее руководителей. Итальянский историк М. Буттино считает, что руководители ТВО разрабатывали план восстания. Его автором был полковник Зайцев. Согласно готовящемуся антисоветскому мятежу, в нем должны были участвовать отряды атамана А. И. Дутова, находившиеся в это время в Оренбурге, а также войска туркменского правительства Закаспия и казахские кочевники Степного края [2, с. 294]. И именно этот план стал известен чекистам.

Тем не менее, часть руководителей осталась на свободе и продолжила подготовку к антибольшевистскому выступлению. Оставшееся на свободе руководство создало организацию, известную как «Совет пяти». В Совет вошли два бывших полковника царской армии Цветков и Руднев, а также несогласные с ленинской идеологией большевики Василий Агапов, Александр Тишковский и Константин Осипов.

Как и на всех территориях бывшей Российской империи, в Туркестане не хватало продовольствия и топлива, распространялась эпидемия тифа. Кроме того, в самом правительстве назрел конфликт между местными большевиками и прибывшими из Петрограда, т.к. первые считали, что их отодвигают от власти. Заговорщики решили воспользоваться тяжелой экономической и политической ситуацией и 18 января 1919 года попытались совершить государственный переворот. Его возглавил военный министр Туркестана К.П. Осипов. Он провозгласил себя военным диктатором и действовал жестко, не оставляя своим сподвижникам никакого другого выбора, кроме пути борьбы с советским правительством.

М. Буттино остроумно заметил, что «Константин Осипов, имевший среди туркестанских коммунистов самый большой партийный стаж, будучи членом

партии с 1913 года, теперь обращал пламенные речи против "тирании большевиков"» [2, с. 295]. Он рассылал воззвания к рабочим, солдатам, обращался к народу с призывом свергнуть советскую власть, предлагал собрать «новый Совет рабочих, крестьянских и солдатских депутатов, избранный на основании свободного голосования всех без исключения трудящихся, без различия их партийной принадлежности и характера труда» [цит. по: 2, с. 295].

Анализируя воззвания К.П. Осипова, итальянский историк обращает внимание на игнорирование национального вопроса. Получалось, что при равном голосовании инородцы (среди которых было немало и украинцев) получали меньше мест в правительстве, а значит теряли свое влияние на политическую ситуацию в Туркестане, по сути, добровольно передавая власть мусульманским народам.

Мятеж начался с организованного 18 января 1919 года В. Агаповым собрания рабочих железнодорожных мастерских. Поводом послужили приказ Наркома путей сообщения Евдокима Прохоровича Дубицкого о повышении производительности труда и продовольственные трудности. Прибывшим из Наркомпути представителям коллегии не дали возможности высказаться и заставили уйти. В. Агапов подогревал недовольство железнодорожников в надежде использовать их для свержения советского правительства.

В этот же день были захвачены казармы 2-го Туркестанского полка. Д. Саликов считает, что это было сделано потому, что помещения находились в центре города, а сам полк был сформирован из киргизов, не знавших русского языка и потому послушно исполнявших приказы К.П. Осипова [11, с. 66]. Далее Константин Павлович вызвал в казарму и убил членов правительства: председателя ЦИК Туркеспублики Всеволода Дмитриевича Вотинцева, председателя Ташкентского Совета Николая Васильевича Шумилова, его заместителя В.Н. Финкельштейна, председателя Туркестанской ЧК Доната Перфильевича Фоменко.

Вот как это событие описывает Ф. М. Бейли в своих мемуарах: «Осипов

пришел в казармы 2-го Туркестанского полка и, позвонив в Белый дом – в резиденцию Колесова, главы правительства, сказал, что в казармах возникли беспорядки и он просит кого-нибудь из комиссаров приехать туда и помочь ему в переговорах, чтобы успокоить людей. Восемь из них поехали, включая печально известного Пашко (Д. Саликов утверждает, что это член Комитета красного террора, человек довольно наглый [11, с. 61], а А. Михайлов, переводчик воспоминаний В.М. Бейли, считает, что под этой фамилией упоминается председатель ТуркЧК Фоменко [1, с. 69] – *В.И., Е.Д.*). Осипов их всех расстрелял» [1, с. 69].

Из тюрьмы были выпущены заключенные, в то же время несколько железнодорожников арестованы [1, с. 69; 11, с. 66]. Среди арестованных был и Д. Саликов.

В ночь на 19 января шла активная подготовка к восстанию. Рано утром выяснилось, что осиповцы перерезали провода городского телефона, оставив без связи город.

Чтобы усилить свои войска, Константин Павлович решил воспользоваться своей должностью и направил телеграмму командиру Казанского полка Кириллову, чтобы он привез войска в Ташкент в полное распоряжение военкома [11, с. 71]. Неизвестно получил командир телеграмму, но по каким-то причинам полк остался на месте дислокации.

Узнав об антибольшевистском выступлении, многие недовольные их властью поддержали мятежников. Большая часть Ташкента оказалась в руках повстанцев. Были захвачены отделения милиции и чрезвычайной комиссии. Среди них был и князь Александр Искандер, сын великого князя Николая Константиновича. Об антибольшевистском восстании он узнал утром, «разбуженный пушечными выстрелами» [4, с. 550]. Даже по прошествии многих лет князь не жалел об участии в мятеже. В своих мемуарах он писал: «Мне нужно было быстро решить: спрятаться ли в старом Сартовском городе (где у меня было много друзей среди влиятельных и богатых сартов) и там

переждать, пока все уляжется, или идти примыкать к восставшим? Выбрал последнее. И хорошо сделал – несмотря на все трудности и ужасы похода, я все же был в движении, напряженно и неуклонно двигался вперед. Если бы спрятался, то сидел бы несколько месяцев спрятанный в подземелье, без воздуха и света, ожидая каждую секунду ареста и расстрела» [4, с. 550-551]. Узнав расположение штаба повстанцев, А. Искандер пришел туда, где встретился с Осиповым, Гагенским и К. [4, с. 551].

А. Искандер и Ф.М. Бейли отмечают, что руководители мятежа были пьяны, предположив, что они выпили для храбрости и успокоения нервов [1, с. 69; 4, с. 551].

Сначала князю дали в подчинение роту венгров, с которыми он захватил кладбище, выбив оттуда большевиков. Потом князь получил в подчинение «детскую роту», около шестидесяти гимназистов, кадетов и добровольцев, никогда не державших в руках оружие. Поэтому им пришлось быстро объяснять азы обращения с оружием. По утверждению А. Искандера, ребята оказались сообразительными и обошлось без несчастных случаев. «Детская рота» охраняла один из районов Ташкента. И один раз даже вступила в бой с большевиками, обезоружив и пленив 35 противников [4, с. 551].

Узнав о начале переворота, многие недовольные советской властью 19 января отмечали двойной праздник: крещение и победу над большевиками. Д. Саликов так описывает этот день: «Был ясный, солнечный день. Разряженные дамы, чиновники, офицеры и обыватели с белыми и трехцветными царскими флагами, с хоругвями, иконами и крестами торжественно шествовали по городу. Неистово звонили колокола, попы справляли благодарственные молебны, возвещая народу избавление от большевиков. А под гул колоколов на колокольню втаскивались пулеметы» [11, с. 70].

Однако исход восстания был predetermined в пользу большевиков. Историки, мемуаристы сходятся во мнении, что для победы мятежникам надо было захватить железнодорожные мастерские и крепость, где находились

склади с оружием и боеприпасами. Однако железнодорожники и солдаты, дислоцировавшиеся в крепости, поддержали советское правительство.

В мастерских сменили пароли и прибывший туда В. Агапов, не зная оного, был разоблачен и арестован рабочими. Рабочие железнодорожных мастерских организовали отряд под командованием Георгия Александровича Колузаева, ставший на защиту советской власти.

Комендант крепости Иван Панфилович Белов также отказался переходить на сторону повстанцев. В его подчинении был красноармейский отряд, сформированный из бывших военнопленных венгров. Более того И. П. Белов отдал приказ об обстреле штаба восстания в казармах 2-го полка. В Старом городе под командованием Бабаджанова были созданы вооруженные дружины. Для подавления восстания был образован временный Революционно-военный совет (Реввоенсовет).

Несмотря на успешные для мятежников двухдневные уличные бои в городе, эти действия ничего позитивного не дали. Уже утром 20 января вооруженные части, поддержавшие советскую власть, стали вытеснять мятежников из города и к полудню стало ясно, что восстание потерпело поражение.

В ночь на 22 января П. К. Осипов с группой преданных ему людей в количестве около 600 человек отступил по Чимкентскому тракту на Семиречье (сначала в направлении Чимкента, а затем – в сторону Чимгана). Уходя из города, он захватил часть автомобилей и лошадей, два орудия [11, с. 71], а также забрал «под расписку из банка золотых монет на три миллиона и бумажных денег на пять миллионов» [4, с. 553]. Князь А. Искандер считал, что эти деньги планировалось передать «первому же белому командованию» [4, с. 553].

Причинами поражения путча следует считать его недостаточную подготовленность и сильные пробольшевистские настроения среди железнодорожников и военнослужащих, не желавших возвращения старых

(царских) порядков и ставших основной силой для подавления мятежа.

В Ташкенте начались репрессии. Были арестованы и казнены тысячи не причастных к перевороту людей. Ф.М. Бейли считает, что погибло около 4 тыс. чел. [1, с. 70], а М. Буттино – от 2 тыс. до 4 тыс. [1, с. 296]. Оба автора делают упор на том, что среди казненных было много ни в чем не повинных людей, схваченных и убитых лишь за внешний вид. В их текстах приводится много примеров в подтверждении этого факта.

Узнав о поражении вооруженного выступления, А. Искандер решил первым делом распустить «детскую роту», приказав ребятам вернуться домой и не говорить о своем участии в мятеже [4, с. 552].

Ф.М. Бейли в своих воспоминаниях отмечал, что «побочным продуктом январского мятежа явились детские игры на улицах. Дети играли в уличные бои и копировали с большой достоверностью звук подлетающей пули!» [1, с. 71].

Красноармейцы приостановили преследование осиповцев. Д. Саликов называет две причины этого: 1) усталость бойцов от непрерывных двухдневных боев и 2) отказ Г.А. Колузаева преследовать мятежников якобы из-за необходимости срочно отремонтировать поломанный броневик [11, с. 71-72]. Как бы там ни было, но время было упущено и отряду К.П. Осипова удалось уйти.

После подавления последних очагов мятежа в городе было решено отправить войска на поиски К.П. Осипова. Современные историки считают, что основной целью преследования было намерение вернуть золото и деньги.

В Чимкент по железной дороге был отправлен Перовский отряд Селиверстова численностью 500 человек, а по следу осиповского конвоя - эскадрон под командованием Лея в количестве 200 человек [12]. Но осиповцы совершили сложный маневр и часть их отряда ушла в горы по направлению к Чимгану.

Другая часть осиповцев 23 января подошла к Чимкенту. Но возле города их уже поджидал Перовский отряд Селиверстова. Первым же залпом орудий

красноармейцы взорвали груженный горючим грузовик и тут же пошли в атаку. В рядах осиповцев началась паника. Улучив момент, К.П. Осипов перегрузил золото на лошадей и ушел в горы. Подошедшие в разгар боя кавалеристы Лея попытались его догнать, но Константину Павловичу снова удалось ускользнуть (хотя несколько месяцев считалось, что он погиб).

Переходя от одного кишлака к другому, К. П. Осипов добрался до подножия пика Чимган. Здесь его ждала новая засада, организованная красноармейцами и примкнувшими к ним охотниками из местных кишлаков. Осиповцы оказались в капкане – сзади находились красноармейские части, а слева и справа – труднопроходимые горы. Бои шли неделю [7]. Только на седьмой день удалось разорвать кольцо и укрепиться в высокогорном селении Карабулак. С К. П. Осиповым осталось около ста человек, два пулемета и дюжина лошадей. Взяв проводников из местных жителей, осиповцы ушли через перевалы. Почти без снаряжения, в сильный мороз они преодолели Пскемский и Чаткальский хребты. Понимая, что выжить в таких условиях не смогут, остатки осиповцев во главе со своим сподвижником спустились в Ферганскую долину и присоединились к басмачам.

После захвата Карабулака, красноармейцы в доме одного из местных баев нашли сундук, набитый николаевскими кредитками. Но вывезенного из Ташкента золота в нем не оказалось. Было принято решение продолжить поиски ценностей, а, значит, и преследование К. П. Осипова.

В конце марта 1919 года К. П. Осипов прибыл в восточную часть современного Узбекистана, сначала в Наманган, а потом – в Фергану. Здесь он распустил слухи, что его отряд составляют русские меньшевики, а он сам хотел бы встретиться с курбаши и муллами. С ним связались командиры басмаческих отрядов Иргаш-бай и Мадамин-бек. В результате К. П. Осипов присоединился к басмачам и участвовал в боях против Красной Армии. Некоторое время он был главным военным советником у курбаши Мадамин-бека.

В апреле 1919 года вместе с Мадамин-беком он спланировал захват

г. Скобелева, но 11 апреля их войска были окружены красноармейцами и разбиты в районе Коканда и станицы Серово. Из отряда К. П. Осипова спаслось 63 человека, которые вместе со своим командиром ушли в Бухарский эмират [9, с. 37]. Здесь он примкнул к белогвардейцам. Вначале Константина Павловича правительство приняла хорошо, т.к. он привез деньги и золото. Но постепенно начали к нему относиться с недоверием.

Узнав о появлении К. П. Осипова в Бухаре, полномочный представитель советского правительства при бухарском эмире потребовал его выдачи. Эмир Бухары Сейид Алим-хан решил пойти на встречу и выдал группу офицеров из окружения К. П. Осипова большевикам. Но сам Константин Павлович снова исчез.

Многие авторы расходятся в дальнейшей судьбе К. П. Осипова. Александр Искандер писал в своих воспоминаниях, об убийстве попутчиком Константина Павловича по дороге из Бухары на Ашхабадский фронт [5]. Князь описывает интересную историю, что сопровождавший офицер убил К. П. Осипова с целью грабежа, завладев крупной суммой денег и кольцом-талисманом. Кольцо было золотое, с двумя переплетенными нагими женщинами из платины на нем и с очень ценным рубином или сапфиром посередине. По преданию, это кольцо приносило несчастье тем, кто его похитил. И якобы К. П. Осипов погиб, потому что его похитил. Но и ограбивший офицер также вскоре распрощался с жизнью. Этой гипотезы придерживается и современный исследователь Е. Рябов [10].

Д. Голенков пишет, что «примерно через год после восстания по вызову англичан он отправился за границу, но в пути заболел и умер» [3, с. 150].

А. В. Тутов утверждает, что в августе 1919 года К. П. Осипов выехал из Бухары, оставив в местном банке свои средства. Он прибыл в Баку для встречи с генералом А. И. Деникиным. По данным советской разведки, Антон Иванович договорился с правительством Армянской Демократической республики и с представителями английских войск свергнуть советскую власть в Туркестане.

Правительство Бухарского эмирата посчитало, что приход белогвардейцев поможет удержаться у власти [12]. После эмиграции Сейида Алим-хана в Афганистан, «где по некоторым непроверенным сведениям в Кабуле видели и Константина Осипова» [12] в окружении бухарского эмира.

Таким образом можно констатировать, что вступив в молодые годы в большевистскую фракцию РСДРП, во время гражданской войны Константин Павлович Осипов разочаровался в методах установления советской власти. После поражения поднятого им мятежа в Ташкенте он вынужден был примыкать к антисоветским военизированным объединениям басмачей и белогвардейцев. И так как точно сказать, где и когда он умер, то можно предположить, что Константин Павлович решил быть вместе с бухарским эмиром. А это говорит о том, что идеи басмачества для него были ближе. Скорее всего важную роль в этом сыграло пребывание на военной службе в Туркестане с 1916 года, а, значит, и влияние на него местного менталитета.

Литература:

1. Бейли Ф.М. Миссия в Ташкент / Пер. с англ. А. Михайлова. Москва: Языки славянской культуры, 2013. 384 с.
2. Буттино М. Революция наоборот: Средняя Азия между падением царской империи и образованием СССР / Перевод с итал. Н. Охотина; Послесловие А. Мазоэро. Москва: «Звенья», 2007. 448 с.
3. Голинков Д. Крушение антисоветского подполья в СССР. Т. 1. Москва: Издательство политической литературы, 1986. 333 с.
4. Искандер А., князь. Небесный поход. *Сопротивление большевизму. 1917 – 1918 гг.* / Сост., научная редакция, предисловие и комментарии д.и.н. С.В. Волкова. Москва: ЗАО Изд-во Центрполиграф, 2001. С. 549-566.
5. Искандер А. Князь. Небесный поход: URL: <http://pervopohodnik.ru/publ/9-1-0-96> (22.08.2021)
6. Крушение антисоветского подполья в СССР: Сб. документов. В 2 т. Т.

1. Москва: Издательство политической литературы, 1986. 218 с.

7. Медведев И. Золото красных путчистов. *Коммерсантъ. Власть*. 2004. 18 октября. С. 66.

8. Невзоров А. 4-ая Московская Школа Прапорщиков. *Военная быль*. 1968. Март. № 90. С. 16-20.

9. Поляков Ю.А., Чугунов А.И. Конец басмачества. Москва: Изд-во «Наука», 1976. 187 с.

10. Рябов Е. К.П. Осипов: человек, которому изменила революционная фортуна. URL: <https://proza.ru/2015/09/20/1398> (22.08.2021)

11. Саликов Д. В кольце фронтов (Воспоминания). *Историк-марксист*. 1941. № 4. С. 59-72.

12. Тутов А.В. Осиповский мятеж. Ташкент, январь 1919 г.: URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:JjP235-bhWUJ:cossac-awards.narod.ru/Zametki/Zametka50_Tutov_Osipov.html+&cd=4&hl=ru&ct=clnk&gl=ru (22.08.2021)

Ковальська В.,

здобувачка вищої освіти

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

КОНСЕРВАТИЗМ ЯК ІДЕОЛОГІЯ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Науковий керівник:

О. В. Воронянський

кандидат історичних наук, професор

Витоки сучасних суспільно-політичних течій сягають у глибину історії. Розвиваючись і доповнюючись новими елементами, вони активно впливають одна на одну. Практично всі основні політичні партії розвинутих країн сьогодні являють собою певне поєднання соціал-демократичних, ліберальних і консервативних елементів.

Однією з поширених політико-ідеологічних течій сучасності є консерватизм, (від лат. *conserve* – зберігати, охороняти). Історія цієї політичної ідеології починається з кінця 18 ст.

Основні положення консерватизму вперше було сформульовано в працях Е. Берка, Ж. де Местра, Л. де Бонольда, Г. Гегеля, А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, В. Соловйова та їхніх послідовників. В Україні консервативну традицію розвивали Ф. Прокопович, В. Липинський, С. Томашівський, В. Кучабський та інші мислителі.

Консерватизм з'явився як антиреволюційна феодально-клерикальна ідеологія, що ставила собі за мету зберегти незмінними встановлені раніше порядки. Уперше термін «консерватизм» вжив французький письменник Ф. Шатобріан для визначення ідеології періоду Великої французької революції 1789 – 1794 років.

Консерватизм – це політична ідеологія, що орієнтується на збереження і підтримку форм державного устрою і суспільного життя, що склалися історично, його морально-правових основ, втілених у нації, релігії, шлюбі, сім'ї, власності.

Незважаючи на різні форми свого прояву, консервативна течія має такі основні риси:

- визнання протиприродною свідому перебудову суспільства; оскільки суспільство являє собою систему норм, звичаїв, традицій, інститутів і моральних засад, які сягають у давнину, до них і потрібно пристосовувати сучасні політичні принципи;
- переконання в існуванні всезагального морально-релігійного порядку;
- визнання недосконалості людської природи і природженої нерівності людей, обмеженості людського розуму і невіра в можливість соціальної рівності між людьми;
- тверде переконання в тому, що гарантом особистої свободи і соціального порядку є приватна власність;
- визнання необхідності класової ієрархії, перевага усталеним суспільним інститутам тверда орієнтація на державний авторитет.

У зв'язку зі змінами, що сталися у світі в другій половині ХХ ст., класичний консерватизм трансформувався в «неоконсерватизм». Біля витоків неоконсерватизму стояли такі відомі громадсько-політичні діячі і вчені як Д. Белл, З. Бжезинський, Ф.Хаєк, Н. Крістон та ін.

Неоконсерватизм намагається пристосувати традиційні цінності консерватизму до реалій постіндустріального суспільства і відстоює такі принципи: в економічній сфері – звільнення приватного капіталу від надмірного державного втручання; у соціальній – економічний реалізм, скорочення соціальних витрат; у політичній – посилення елітарних тенденцій в управлінні державою, зміцнення законності та порядку.

Неоконсерватизм являє собою своєрідний синтез ідей консерватизму і лібералізму, сутність якого містить заклик: «Розчистити місце від усього того, що було в суспільстві штучно створено, і створити таке, що варте збереження».

Основну увагу неоконсерватори звертають на вимоги зміцнювати законність і порядок, не допускати будь-яких новацій, що можуть підірвати стабільність політичної системи, обмежити владу представників великого капіталу. Неоконсерватори твердять, що реальний розвиток суспільства можливий тільки за умов вільних ринкових відносин. При цьому основні зусилля повинні бути зосереджені на досягненні формальної свободи, оскільки свобода і рівність несумісні, а соціальна рівність – неможлива. Неоконсерватори виступають проти високих податків на великий капітал з метою перерозподілу коштів на користь бідних верств населення, проти зрівняльного розподілу, за скорочення державних соціальних програм, що перетворюють державу на «дійну корову» і розбещують людину, яка повинна розраховувати тільки на свої власні сили.

Для консерваторів класична демократія не тільки нездійсненна, а й шкідлива, тому необхідне поєднання демократії і влади еліт. Головним правом особи є право мати власність і розпоряджатися нею.

Сьогодні західні консерватори є охоронцями суспільних інститутів, виступають за зміцнення морального порядку, проти будь-яких спроб пом'якшити соціально-економічну нерівність, за свободу приватного підприємництва, активну участь аристократії в державному управлінні.

У багатьох західних країнах ідеологія консерватизму є досить популярною, на її основі створено політичні партії. Успішно функціонують вони в США, Великій Британії, Франції, ФРН і в низці інших країн.

В Україні спектр консервативних політичних партій поки що не склався. А ті політичні партії, що вважають себе консервативними, зокрема Українська національно-консервативна та Українська консервативно-республіканська,

якщо проаналізувати весь комплекс їхніх програмних вимог, радше тяжіють до правого радикалізму, ніж до консерватизму.

Найближче підходить до власне консервативних ідей Українська республіканська партія, ідейне коріння якої можна відшукати в Українській Гельсінській спілці.

Консервативні партії в Україні, враховуючи наявний стан суспільно-політичних відносин, всупереч консервативним традиціям, виступають за кардинальні й рішучі зміни в усіх сферах життя суспільства. Тому консерватизм в Україні неминуче буде не правим, а лівим, оскільки гостро відчувається потреба інтенсифікувати інноваційну діяльність, спрямовану на трансформацію суспільства, виведення його на шлях загальнолюдської цивілізації.

Література:

1. Воронянський О. В. «Національні інтереси» як категорія політичної науки. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: *Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2011. №. 10.

2. Воронянський О. В. Масова соціальна комунікація як процес реалізації влади над суспільством. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія: *Філософія. Соціологія. Політологія*. 2013. №. 21. Вип. 23 (2). С. 63-68.

3. Воронянський О. В. Премія пам'яті Альфреда Нобеля проти теорії лібералізму. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2018. Т. 2. №. 14. С. 24-32.

4. Воронянський О. В. Неоконсервативна модель державного регулювання економічних процесів: сутність та досвід. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2016. №. 177. С. 51-60.

5. Воронянський О. В. Евристичний потенціал концепту «глибинна держава» в політологічній аналітиці. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2021. Т. 2. №. 21. С. 15-26.

6. Воронянський О. В. и др. Національний суверенітет: український вимір в контексті світової політичної думки. Харків: «Міськдрук», ХНТУСГ імені Петра Василенка; ХНУБА, 2017. 284 с.

7. Воронянський О. В. Роль національного суверенітету в легітимації державної влади. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. №. 2. С. 216-221.

8. Воронянський О. В. Концепт національного суверенітету як принцип реалізації політичних прав нації. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2011. №. 9.

Кочеткова А.С.,

вихованка гуртка «Основи наукових досліджень»

Донецького ОЦТК, учениця 8 класу НВК №11

Бахмутської міської ради

БАХМУТСЬКІ СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ ВОЛОДИМИРА СОСЮРИ

(1917 – 1918 РОКИ)

Наукові керівники:

Корнацький І.А.,

керівник гуртка «Основи наукових досліджень» Донецького ОЦТК,

Чухлєбова О.А.,

вчитель історії НВК №11 Бахмутської міської ради

Складовою частиною процесу національного державотворення доби Української революції 1917 – 1921 років було національно-культурне відродження, яке охопило найвіддаленіші регіони країни, зокрема Донеччину. До лав будівничих національної культури ставали й представники робітничої молоді шахтарського краю, серед яких найвизначнішою постаттю можна вважати Володимира Сосюру, одного з найтонших ліриків в українській літературі ХХ століття. Дослідити бахмутські сторінки біографії В. Сосюри, його перші літературні спроби й перші кроки в Українській революції – таке завдання цієї роботи.

Окремі аспекти цієї теми висвітлені в працях В. Замкового [2], М. Осадчого [3], В. Романька [4], І. Корнацького [1]. Але й досі залишається актуальним створення цілісного образу молодого Сосюри на підставі біографічних та автобіографічних джерел, розкриття глибинних мотивів його шляху до українського слова й Української революції.

Майбутній український поет, перекладач, журналіст та військовий кореспондент народився 25 грудня 1897 року (6 січня 1898 року за новим стилем) на залізничній станції Дебальцеве Бахмутського повіту.

Батько, Микола Володимирович, за фахом кресляр, був людиною непосидющою й різнобічно обдарованою, змінив багато професій, вчителював, працював сільським адвокатом, шахтарем. За словами самого поета, батько мав французьке коріння. Його батько, по чоловічої лінії, за твердженням Володимира Сосюра, за походженням був француз. Правильне прізвище якого, «Соссюр», навіть з приставкою «де». Володимир Сосюра стверджував, що його дід, солдат наполеонівської армії, Володимир Кирилович, також писав вірші й ставив під ними підпис «Соссюр». І навіть докоряв писарям за те, що вони українізували їхнє прізвище. Однак у документах колишнього волосного правління майбутній письменник був записаний на прізвище «Сюсюра». Мати поета, Антоніна Дмитрівна Локотош, за походженням сербка, родом із Кам'яного Броду (теперішній Луганськ). Колишня робітниця Луганського патронного заводу, вона займалася переважно хатнім господарством. Вона дуже любила зорі і часто молилась і плакала під ними. Татко нагадував поету «похмурого козацького орла», а мама – «якусь смугляву птицю» [5, с. 239].

Дитинство поета минало на Донбасі. «Хмари русокосі в тихім сяйві дня. Ноженята босі. Золота стерня. Там я слухав з болем, як вітри гули. Хлопчиком до школи в Званівку ішли», – писав згодом Сосюра.

Родина мешкала в старій хворостянці над берегом Дінця, в єдиній кімнаті якої тулилося восьмеро дітей і батьки. З одинадцяти років хлопець вже працював. Спершу – у бондарному цеху содового заводу, потім телефоністом, чорноробом, не цурався й випадкового заробітку. «Часто я не витримував важкої й монотонної праці, – зізнавався поет, – кидав її і йшов до своїх книжок і мрій» .

Початкову освіту він здобував під наглядом батька. Здібний і кмітливий хлопчик змалку відзначався винятковою пам'яттю й швидко навчився читати.

Книги, за його висловлюванням, «замінили товаришів і ласку матері», та стали його порятунком від жорстокої буденності. Хлопчик зачитувався пригодницькою літературою – творами Жюль Верна, Майн Ріда, Фенімора Купера [5, с. 283].

Літературна творчість Володимира Сосюри починалась у селищі Верхнє (Третя Рота), де він мешкав з батьками. Свої перші поетичні спроби російською мовою він датував 1914 роком, але вони не збереглися. Серед перших його віршів, надрукованих у 1916 – 1917 роках у Бахмутській «Народной газете» та лисичанських газетах «Голос рабочего» і «Голос труда», такі поезії як, «Гроза», «Бокал», «Вновь один» [4, с. 158].

У 1914 році на землях Кам'янської зрошеної ділянки поблизу станції Яма Бахмутського повіту відкрилося Кам'янське нижче сільськогосподарське училище, де молодий Сосюра навчався на агронома [3, с. 30]. Пізніше він згадував у віршах:

Я станцію Яму не можу забути,
Хоч днів тих далеких мені не вернуть.
Ставок той і школа, до болі знайома,
Де вчився я на агронома.

Мало хто знає, що з Бахмутом пов'язане перше кохання Володимира Сосюри. У 1915 році 17-річний юнак, вихованець Кам'янського сільськогосподарського училища, шалено закохався в гімназистку, першу красуню Бахмута, Констанцію Рудзянську, полячку за національністю, саме їй і присвятив свій вірш «Невеста», надрукований в газеті «Бахмутская копейка». Остання зустріч з Констанцією, яка працювала секретаркою відділу соціального забезпечення і вже була заміжньою за іншим, відбулася в 1921 році. Втрата коханої дівчини надовго вразила Володимира.

Довгий час шанувальники таланту В. Сосюри нічого не могли довідатися про цю дівчину, поки поет сам не розповів про своє захоплення в автобіографічному романі «Третя Рота», який повністю побачив світ через багато років після смерті автора, у журналі «Київ» в січні 1988 року. Цей твір Сосюра почав писати ще в 1926 році, а допрацьовував потім майже до кінця

життя. Перші спроби опублікувати роман за часів хрущовської «відлиги» залишилися незавершеними. І невипадково – адже автор у романі говорив відверто про свою службу не лише в Червоній армії, а й у війську УНР.

В добу Української революції, в січні 1918 року, у Бахмуті почав виходити журнал учнівської молоді «Вільні думки». У ньому надруковано перші українські вірші поета «Чи вже не пора...» та «Вечір». Ці вірші були підписані рідним прізвиськом – Сюсюра.

ЧИ ВЖЕ НЕ ПОРА

Чи вже не пора перестати так гризтись,
бо зіронька волі захмарилась вже,
Нам треба єднатись і з ворогом битись,
що з сміхом кайдани нам знову кує.
Ой, встаньте, ой, встаньте вже хмари несуться
і смерть вони зіроньці волі несуть.
Чи чуєте, плаче земля там,
де б'ються, де кров за Україну червону ллють...
Ой, встаньте! Вже близько ворожая сила,
вона вже підходить до нас.
Нехай того зразу захопить могила,
хто спить в цей сумливо-злий час!
Чи вже не пора перестати так гризтись,
бо зіронька волі захмарилась вже.
Нам треба єднатись і з ворогом битись,
що з сміхом кайдани нам знову кує.

Журнал «Вільні думки» був створений гуртком бахмутської української шкільної молоді, яка стала ступила на шлях національного відродження в той переломний для нації момент. Молодь революційної доби справді вмiла робити такі важливі речі, легко, з ентузіазмом, не задумуючись про фінансування та організаційні проблеми. Молоді гімназисти й робітники у віддаленому провінційному містечку на Донеччині робили те, що могли: заново відкривали для себе українську мову, розвивали українську культуру й мріяли про нову Українську державу.

Журнал «Вільні думки», перший і єдиний номер якого вийшов у січні 1918 року, заслуговує уваги читача, як пам'ятка культури та історії національно-визвольних змагань 1917 – 1921 років на Донеччині [1, с. 14].

Сам автор не зміг зберегти в себе жодного примірника журналу, у якому відбувся його літературний дебют. Хоча він і вважав першу пробу пера наївною, такою, що «потонула в гromі громадянської війни», але згадував ті часи, як важливий етап свого життя. «Повстанцем возив і носив я з собою цей журнал і, коли думав, що умру від тифу, подарував його сестрі-жалібниці, щоб передала його моїй матері. Чудно. Тепер у мене жодної збірки моїх поезій (пороздавав), жодної книжки, де пишеться про мене. Такий я став розгублений. А тоді... Дивно, дивно... Затуманився образ смуглявого наївного селяка, одлітають спомини про грози минулого й перший вірш, як мій перший постріл», – писав згодом Володимир Сосюра.

Буремна доба Української революції в Бахмуті не лише знайшла відображення в поетичній творчості В. Сосюри. Довелося йому бути й активним учасником військових і революційних подій. В часи гетьманату Павла Скоропадського, в червні – травні 1918 року, він служив добровольцем у Бахмутській повітовій охоронній сотні.

У листопаді 1918 року, під час повстання проти гетьмана, розташований на Донеччині 3-й Гайдамацький полк перейшов на бік Директорії УНР. Місцевими уродженцями були майже повністю укомплектовані 2-й та 3-й курені гайдамаків. Серед інших до 3-го Гайдамацького полку вступив і В. Сосюра. Згодом він детально описав свою службу в гайдамаках на сторінках автобіографічного роману «Третя Рота» [1, с. 8-9].

Бахмут назавжди залишився в пам'яті поета як місто юності й першого кохання, місто революції. «Бахмут... Наше повітове місто, де я колись жив, де вперше надруковано перший спів моїй душі, коли народ розірвав кайдани царизму. Місто моєї непогасної любові, що почалася під гул гармат революції. Хіба я можу забути мій, Бахмуте, що золотою рукою послав мене в царство свободи людського духу, щоб я все життя співав про тебе, мій зоряний Донбас, про вас, мої задушевні трудівники. Вічно в моїм серці ти – мій Бахмуте!», – так міг висловитися лише справжній люблячий син своєї батьківщини. А в іншому

листі до земляків він пише: «Артёмовск – для меня это не точка на географической карте... Прилагаю к этому посланию мои слёзы любви и преданности городу, в котором я любил и мечтал в кровавые дни немецкой оккупации в 1918-м году, который дал мне золотую путёвку в поэзию... Горжусь быть вашим земляком» [2, с. 66].

Таким чином, бахмутські сторінки біографії Володимира Сосюра, пов'язані з подіями Української революції 1917 – 1918 років, переконливо свідчать про джерела й шляхи його національного самоусвідомлення, звернення до української літературної творчості. Саме в цей час і саме в Бахмуті юнак із робітничого середовища прилучився до гуртка української учнівської молоді, і перший український вірш, надрукований в бахмутському журналі «Вільні думки», він вважав своїм літературним дебютом. В Бахмуті молодий Сосюра вступив і до українського війська, свідомо вступивши на шлях збройної боротьби за свободу і незалежність батьківщини.

Література:

1. Вільні думки : літературно-просвітній журнал. №1 (м. Бахмут, січень 1918 р.). Перевидання з додатками / упоряд. і вступ. ст. І.А. Корнацького. Артемівск, 2015. 48 с.
2. Замковой В.П. Артемовский литературный цех : культуролог. очерк. Артемовск, 1993. 225 с.
3. Осадчий Н.П. Из истории Каменской сельхозшколы. *Былое*: ист.-краевед. журн. Артемовск, 1993. С. 26-31.
4. Романько В. Ранній період творчості В. Сосюра (1917 – 1918 рр.). *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. Т. 7. Донецьк: Східний видавничий дім, 2005. С. 158-165.
5. Сосюра В. Вибрані твори: в 2 т. Т. 2. Київ: Наукова думка, 2000. 552 с.

Лапченко А. С.,

кандидат історичних наук,

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЦЬКО-ГЕТЬМАНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Слід наголосити, що прийняті у Речі Посполитій «Статті для заспокоєння руського народу» 1632 р., а також «Ординація війська Запорозького реєстрового» 1638 р. не зупинили, а навпаки, сприяли подальшому наступу польських феодалів. Тому напередодні народно-визвольної війни соціально-економічні, політичні та національно-релігійні суперечності в Україні значно загострилися. Війна українського народу за своєю суттю і рушійними силами була антикріпосницькою, антифеодальною, а за політичною спрямованістю – народно-визвольною.

7 серпня 1649 р. у Зборіві відбулися українсько-польські переговори, де козацька старшина висунула 18 вимог. 8 серпня 1649 р. була обнародована «Декларація його королівської милості війську Запорозькому», яка отримала назву Зборівська угода. У спеціальному привілеї король підтвердив усі попередні права та вольності козацтва. Таким чином, з укладанням Зборівської угоди відбулося правове визнання української державності на території трьох воєводств – Київського, Чернігівського і Брацлавського. Будівничими цієї держави стали українська шляхта і козацька старшина.

Ознаками Української козацько-гетьманської держави були: наявність власної території, незалежна публічна влада, наявність фінансово-податкової системи, права і судочинства.

Необхідно зазначити, що при формуванні Козацької держави враховувався досвід військової полково-сотенної організації Запорозької Січі, яка була перенесена на визначені території і стала єдиною політично-адміністративною, військовою і судовою владою в Україні. Публічна влада складалася з трьох урядів: генерального, очолюваного гетьманом, полкового і сотенного, який у свою чергу у військовому відношенні поділявся на курені по 20-30 козаків у кожному. Генеральний уряд був вищим розпорядчим, виконавчим і судовим органом держави. Вищим органом влади формально вважалася військова рада. Але вона не була постійно діючим органом і скликала для вирішення найважливіших питань: ведення війни, обрання генерального уряду тощо.

Гетьман України був правителем України, главою генерального уряду. Він мав широкі владні повноваження – законодавчі, виконавчі, судові, скликав ради.

Вища судова інстанція – Військова (козацька) рада. В умовах становлення держави в 1648 р. розпочався складний процес еволюції загальної військової ради з органу козацького самоврядування у найвищий державний орган козацької України до компетенції ради належало розв'язання найголовніших питань внутрішньої і зовнішньої політики, а також обрання гетьмана і генеральної старшини. Оскільки вона формою прояву прямої демократії, в її роботі брали участь десятки тисяч осіб (козаки, покозачене суспільство, часто представники духовенства). Нерідко під час обговорення мало місце протистояння різних поглядів, що інколи переростало у зіткнення (Ніжинська «чорна» рада 1663 р.). з 1649 р. відбувається перетворення генеральної ради на представницький орган, участь у роботі якого брали не всі козаки, а лише гетьман, генеральні старшини, полковники, сотники й обрані від кожної сотні делегати (від двох до двадцяти осіб); інколи запрошувалися представники від міщан та духовенства (загальна кількість ради сягала 2-4 тис.).

Занепад з 1649 р. ролі генеральної ради водночас супроводжувався зростанням значення старшинської ради, засідання якої відбувалося або у формі зібрання генеральних старшин і полковників, або у формі проведення старшинського з'їзду. До компетенції старшинської ради належало розв'язання найважливіших питань політичного життя, зовнішньої політики, регулювання зборів податків, використання земельного фонду держави. Вона приймала також ухвали, що мали силу закону й відігравала важливу роль на початковому етапі процедури обрання гетьмана.

Уряд складався з генеральної старшини, яка очолювала окремі галузі управління. Генеральний обозний був другою посадовою особою в державі після гетьмана, відав артилерією, зведенням оборонних споруд. Генеральний осавула займався скликанням генеральної ради, підтриманням дисципліни в армії, складанням козацьких реєстрів, організовував супровід іноземних послів. Генеральний бунчужний охороняв знаки гідності гетьманської влади; генеральний писар опікувався зовнішніми відносинами, зберігав державну печатку, візував документи уряду, виконував доручення глави держави. Генеральний суддя очолював найвищий судовий орган, який був апеляційною інстанцією для полкових і сотенних судів, а справами скарбниці відав генеральний підскарбій.

Помітну роль відігравала рада генеральної старшини (обозний, писар, два судді і два осавули), що становила постійно діючу структуру. Вона займалася розв'язанням зовнішньополітичних термінових і таємних справ, здійснювала повсякденне адміністративно-господарське управління країною, виконувала функції генерального штабу, організовувала і контролювала збір податків і мита. В період гетьманування Б.Хмельницького виконувала дорадчу функцію, пізніше перетворилася на важливий орган законодавчої, виконавчої і судової влади.

Козацьке військо мало чітку організацію і складалося з полків (полк – від 5 до 20 тис. козаків), полк поділявся на сотні (від 200 до 250 козаків), а сотні

Українське державотворення: історичний аспект

– на курені (до 30 чол.). В часи Козацької держави військова служба була безкоштовною. Козаки жили за рахунок визволених колишніх королівських і панських земель. Частина цих земель залишалася для загальновійськових потреб, так звані «рангові» землі діставала козацька старшина, а деякі землі призначалися для утримання артилерії. Військо сплачувало державні податки, які визначав державний скарб (казна). Військовими доходами відала генеральна скарбова канцелярія, очолювана генеральним підскарбієм. У його підпорядкуванні були комісари в полках і комісарські десятники в сотнях. Необхідно звернути увагу на те, що з визволенням України з-під влади Речі Посполитої та утворенням самостійної держави її фінансова політика набула суверенного характеру. Так, податки збиралися з селян і міських жителів, козаки від податків звільнялися. Податками також відав генеральний підскарбій. Значні доходи державі давали податки з меду, горілки, пива, різних промислів. Товари, імпортовані в Україну, обкладалися ввізним митом.

Зазначимо особливості української державності: виборність органів публічної влади, значна роль колективних органів (військових рад). Саме в цих особливостях були закладені основи республіканської форми правління.

Лисюк Н. В.

учитель української мови та літератури Харківської гімназії № 65

ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ О.ОЛЕСЯ

Чергові роковини Української революції природно посилюють інтерес до творчості поетів та літераторів, які були свідками цих буремних подій та відобразили їх в своїх творах. Серед них й Олександр Олесь (справжнє прізвище Кандиба Олександр Іванович). Складним і суперечливим був життєвий і творчий шлях поета – одного з найвидатніших ліриків ХХ століття. Він народився 5 грудня 1878 року в містечку Білопілья на Сумщині. У п'ятнадцять років Олександр розпочав навчання у хліборобській школі в містечку Деркачі. З цього часу він починає друкувати свої вірші українською і російською мовами у рукописних журналах «Комета» та «Первоцвіт», що видавались у школі. У 1907 р. побачила світ перша збірка його віршів «З журбою радість обнялась». Велика кількість творів, що увійшли до неї були відображенням суспільних настроїв періоду революції 1905-1907 рр. Цими ж мотивами характеризуються наступні збірки: «Поезія» (1911), «Твори» (драматичні оповідання) (1914). Однак найбільший інтерес дослідників творчості Олександра Олеся привертає збірка «Поезія» (1917), присвячена національній революції. Складні суспільно-політичні обставини змусили О. Олеся емігрувати з України до Будапешта, згодом до Відня, Праги. За кордоном він перевидає свої твори, редагує суспільно-літературний журнал «На переломі», видає нові збірки: «На чужині» (1919), «Перезва» (1921), «Кому повім печаль мою» (1931), «Минуле України в піснях. Княжі часи» (1931). Поезія еміграції сповнена тугою, ностальгією за батьківщиною, вірою в її щасливе майбутнє. Вони передають його внутрішній світ, душевні болі і

потрясіння, емоції пристрасті, переживання за важку історичну долю українського народу.

Життєвий шлях та творчий доробок Олександра Олеся в Україні стали об'єктом детального вивчення лише після проголошення незалежності. Детальний опис біографії поета підготував М. Нерлій [6]. Окремі аспекти творчого доробку О.Олеся розроблялись М. Жулинським [2], Л. Завалій [3], О. Чепелик [10], В. Яременком [11] та іншими. Не залишилась поза увагою й громадсько-політичні погляди поета. Цей аспект його творчості знайшов висвітлення у роботах Я. Грицяя [1], М. Кодака [4], Н. Корнієвської [5], П. Одаренка [7] та М. П'ятаченка [9]. Попри постійний інтерес науковців до творчості Олександра Олеся, потребують поглибленого аналізу громадсько-політичні погляди поета, відображені в його творчості, яка припадає на період розпаду Російської імперії та боротьби українського народу за національне самовизначення та створення Української держави.

Найбільша трагедія народу – це втрата своєї державності. Тому боротьба за національне визволення, відновлення й побудову власної незалежної держави була довготривалим, багатовіковим процесом в Україні. І лише у 1917 р. наша країна отримала реальний шанс визволитися з неволі й отримати незалежність. Ця подія була радо зустрита О. Олесем. Це досить добре простежується у віршах циклу «З щоденника», що увійшов до виданої у 1917 р. збірки «Поезія». Вони досить гарно передають настрій поета перших місяців революції [7, с. 53]. Ліричний герой віршів схвильований бурхливими подіями будівництва української державності, йому не віриться, що над поневоленим упродовж довгих віків краєм засяло сонце свободи. Поет підносить хвалу рідній землі, Образ України асоціюється в його творах з образом матері, яка закликає синів «під корогви», благословляючи їх на боротьбу за свободу:

Українське військо, мов з могили встало,
Загриміло в бубни, в сурмоньки заграло,
Розгорнуло прапор сонячно-блакитний...
Прапор України! Рідний, заповітний!
Вільну Україну не скують кайдани:

В обороні волі наше військо встане,
Заревуть гармати, закричать шаблі, –
Не дадуть в наругу рідної землі.
Від дощу, від грому оживе руїна,
Зацвіте квітками вільна Україна,
Творчий Дух народу із могили встане,
І здивують весь світ лицарі-титани [8, с. 215].

Поет радо вітає мирну Українську революцію. Звільнення від рабської свідомості, боротьба «за волю, за життя» для поета-неоромантика набувають естетичної цінності («Яка краса: відродження країни!..»). Утверджується краса громадянського почуття, жертвовного подвигу. Неоромантичне утвердження свободи – провідна духовна цінність поезії О. Олеся [1, с. 30]. Він говорить про всенародну радість визволення з імперського ярма та закликає усі народи, що були поневолені Російською імперією, скористатись моментом і побудувати свої незалежні держави:

Пийте сонце волі, що зійшло з-за хмар,
Пийте животворчий, сонячний нектар,
Всі брати-народи руки простягніть
І навіки сонцю, волі присягніть [8, с. 800].

Він вітає учасників проведеного у Києві (вересень 1917 р.) з'їзду поневолених народів колишньої Російської імперії, які виступили за федеративно-демократичний принцип устрою Російської республіки, такими рядками:

Розійшлись прокляті хмари,
Стало ясно, видно всім,
І зійшлися в один дім
Латиші, жиди, татари,
Білоруси, і буряти,
І грузини-соколи.
Всі злетілись як орли,
Братні руки простягли...
І, подавши братні руки,
Всі народи, як брати,
Поклялися спільно йти
До братерства, згоди, злуки [8, с. 25].

У частині віршів Олесь застосовує один зі своїх улюблених прийомів – паралелізм [3, с. 108]. Так, скажімо, в поезії «Ллється море, плеще в берег»

автор художньо порівнює волелюбні прагнення українського народу з могутньою стихією моря, яке «з кайданів хоче вийти»; або ж утверджує глибинний світоглядний оптимізм українства, змальовуючи образ беззахисного, але усміхненого проліска, який вже скинув ланцюги, у вірші «Зима... і пролісок блакитний»:

Навколо ще лежать сніги,
А він всміхається, привітний,
А він вже скинув ланцюги!
Така і ти! Ще ніч навколо,
Весь край в руїнах і хрестах,
А в тебе сміх, безжурне чоло
І пісня ранку на устах [8, с. 750].

Цей же символізм простежується й у вірші «Лебідь». Образ лебедя уособлює постать вождя, який намагається розбудити суспільство – зграю лебедів, що спить, не чуючи поклику свого товариша прокинутися й полинути «небом в золоті краї». І тільки вранці всі побачили, серед якого гнилого повітря й води вони живуть, піднялися на крила й полинули в щасливий край, залишивши білого лебедя помирати на самоті. Головна ідея твору – прославлення жертвності героїв, борців за свободу України, осуд рабської покори долі, пасивності [10, с. 280]. Лебединий спів поета «про озера сині», «про красу степів», «про велике сонце, про вітри і хмари» віддзеркалює свідомо обраний ним шлях вільної людини, яка жертвує життям заради звільнення свого народу від нав'язливої рабської психології й покори:

Закричав від муки, вдарився об камінь,
Зранив собі груди, крила поламав [8, с. 675]

Поетичний образ білого лебедя – це символ надії, що сконцентрував у собі незгасну поетову віру в досягнення омріяної волі та щастя. У цей час поет перебуває у полоні ілюзорних мрій про «братерство народів», про нову «весну народів», що було типовим тодішнім захопленням демократично налаштованих кіл української інтелігенції [11, с. 25]. Тож жовтневий переворот у Петрограді 1917 р. Олександр Олесь зустрів – стримано, але з надією: тепер його країна точно стане вільною державою! Проте реалії виявились більш драматичними і

жорстокими, ніж очікував поет. Нова більшовицька влада стала активним продовжувачем жорстокої антиукраїнської політики царату й робить спробу силою зброї задушити Українську революцію. Розчарування у своїх сподіваннях лунає у наступних рядках Олеся:

Де ти, свято згоди?
Чи не час прийти тобі?
Задихаються народи
В братовбивчій боротьбі [8, с. 754].

Трагічні події наступного 1918 року привносять свої зміни у світогляд Олеся. Його громадянські інтереси виводять на перше місце Україну, яка віднині стає окремим і домінуючим суб'єктом його громадянсько-ліричних поезій [5, с. 26]. Основою світогляду стає ідея національного визволення України та її соборності:

Той день, що ждали ми віки,
Зійшов, о лицарі, над нами –
Стоять на вулицях полки
Плече в плече з робітниками.
Великдень рідний настає –
О, станьте на коліна!
В сю ніч воскресне, оживе
Велика Україна! [8, с. 803].

Заради України він закликає не давати волю власним амбіціям, політичним розрахункам, наживі, саме це може забезпечити досягнення поставленої мети. І він висловлює віру в те, що такий день настане:

І ранок світлий перейде в день поволі,
І стануть рідними братами вороги.
І присягнуть на вічні віки волі,
І переллють на рала ланцюги [8, с. 780].

Поет хоче бачити Україну, розірвану між двома імперіями, єдиною державою. Найглибшим втіленням ідеї соборності України став вірш Олександра Олеся «Дух наш пречистий, дух наш народний», написаний 19 грудня 1918 року. Однак він так і залишився ненадрукованим і був включений лише у наші часи до зібрання творів Олеся [9, с. 53]. Вірш є ніби пророчим віщуванням Акту Злуки:

О, поведи ж нас, лицарський духу,

По вільній стежці життя і руху.
На тихі води,
На ясні зорі.
І в цю велику [страшну] годину
З'єднай в єдину всю Україну! [8, с. 783].

А вже через місяць, 22 січня 1919 року відбулося об'єднання усіх українських земель. У цей день було проголошено, що: «Віднині зливаються в одно віками відділені одна від одної частини єдиної України – Галичина, Буковина, Закарпаття і придніпряньська Україна в Одну Велику Україну» [9, с. 53]. Це була перемога національної ідеї. Україна маніфестувала рішення зібрати розсіяні віками українські землі і спільними зусиллями створити могутню, незалежну державу.

Та сподіваної волі не було. Романтика класових битв згодом переросла в гіркі роздуми, зневіру, страх.

Червона пара над землею,
Кричать над Волею круки...
Невже розлучимося з нею,
Невже від братньої руки
Впадуть підкошені квітки... [8, с. 788]

«Червоної пари» Олександр Олесь не прийняв. Більшовицька Україна була йому чужою. У лютому 1919 р. із дипломатичним паспортом Української Народної Республіки він вирушив до Будапешта [6, с. 97]. Так починається його вимушена еміграція. Вся його поезія цього періоду пронизана відчаєм і безнадією. Україна тепер постає у нього в образі кинутої синами в нещасті матері:

В'ються над нею сови і круки,
Розривають білі груди на шматки.
А вона, безсила, кинута синами,
Обмиває рани теплими сльозами [8, с. 281].

Спочатку він мав сподівання повернутись на Батьківщину. Однак невблаганна доля судила Олесеві найгірше, що тільки могло спіткати талановиту людину: життя і смерть на чужині. У творах цього періоду йдеться про рану душі й тіла, про стогін, смуток, втому, отруєні думки, про сонце, що

вже погасло [4, с. 103]. Граничним песимізмом віє від рядків вірша з збірки «Чужиною»:

Коли ж над нами зійде сонце
І творчі руки візьмуться за плуга?!
Ніколи... [8, с. 284].

Болісно реагував митець на все що відбувалося в його Батьківщині після встановлення влади більшовиків. Особливо турбували його свідчення про голод у радянській Україні, свідченням чого є цикл його творів «Голод». Він намагався допомогти своїм співвітчизникам. Упродовж 1919-1922 рр. він разом із А. Крушельницьким збирав кошти на допомогу голодуючим в Україні [2, с. 221]. Інформація, що надходила з Радянської України все більше переконувала його у неможливості повернутися на Батьківщину. Тут варто говорити про «культуру вини» українського письменника-патріота. Він часто аналізував пройдене та пережите і жалкував за долею України та невдачею, що спіткала борців за її незалежність. Байдужість земляків, що залишилися в еміграції та позиція тих, хто повертався на Батьківщину, уклавши угоду з більшовиками зводила всі його сподівання нанівець і стала тим стресором, що безжально рвав душу й тіло О. Олеся:

Я не вернусь! В ганьбі, в покорі
Не принесу я каяття.
Хоч би колись в кривавім морі
Й розквітло радісне життя...
Мене б додому не пустили
Червоні ріки на полях,
Кругом розкрилися б могили
І стали тіні на шляхах [8, с. 484].

Таким чином, Творча спадщина Олександра Олеся досить велика. В українську літературу він увійшов як поет, що розширив тематичний, стильовий, настроєвий діапазони лірики, підніс виражальну силу українського художнього слова. Поет відобразив народне – і водночас власне – пробудження в роки революції, оспівав боротьбу за волю. Не слід в його поезії шукати концептуального осмислення революційної боротьби. В них не йдеться про якісь віршовані «програми». Такі поетичні форми органічно чужі для Олеся.

Вони відсутні навіть там, де мова заходить про кінцеву мету революції, про поетове слово у ній. Мова йде про відчуття, які революція породжує в душі людини, яка включена в вир подій. У його віршах багато непідробного пафосу, ліричної виразності, тонких суб'єктивних почуттів. Героя доводять до розпачу тимчасові поразки, розправи, репресії, йому дорога найменша надія на перемогу. В основі художнього світу Олеся, створюваного лірикою громадянського характеру, лежить неоромантичне протиставлення дійсного життя, з одного боку, і мрій та сподівань героя – з другого. Громадянська поезія Олеся цікава, не як джерело вивчення подій політичної історії України, а як суб'єктивний погляд на суспільно-політичні процеси та боротьбу українського народу за незалежність.

Література:

1. Грицай Я. Наскрізний образ свободи поетичного світу Олександра Олеся. *Українська мова і література в школах України*. 2018. № 1-3. С. 30-32.
2. Жулинський М. Олександр Олесь. *Жулинський М. Слово і доля: Навчальний посібник*. К.: Видавництво А.С.К., 2006. С. 215-228.
3. Завалій Л. Концепція ліричного героя у творах Олександра Олеся доеміграційного періоду. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2011. Вип. 16. С. 107-109.
4. Кодак, М. Докір і заклик Олександра Олеся. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях та колегіумах*. 2006. № 7/8. С. 101-105.
5. Корнієвська Н. Моя душа – моя країна з вінком терновим на чолі. Олександр Олесь. Патріотичні мотиви лірики. *Українська мова та література*. 2013. № 16. С. 25-28.
6. Неврлий, М. Олександр Олесь: життя і творчість. К. : Дніпро, 1994. 176 с.
7. Одарченко, П. Співець українського відродження. *Одарченко П. Видатні українські діячі : статті, нариси*. К.: Смолоскип, 1999. С. 83-100.

8. Олесь О. Твори: В 2-х т. / Упоряд., авт. приміт. Р. П. Радишевський. К.: Дніпро, 1990. Т.1. 958 с.
9. П'ятаченко С. Ідея соборності України в поезії Олександра Олеся і Євгена Маланюка. *Дивослово*. 2005. № 7. С. 52-56.
10. Чепелик О. А. Символ лебедя в поезії Олександра Олеся та французьких і російських символістів. *Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови*. 2011. Вип. 18. С. 278-285.
11. Яременко В. В. Трагічний оптимізм: Літературний портрет Олександра Олеся. 2-ге вид. К.: Веселка, 2005. 38 с.

Лукашина Є.В. .,

здобувачка вищої освіти

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Науковий керівник:

О. В. Воронянський

кандидат історичних наук, професор

Процес розбудови сучасної української держави, яка з самого початку свого виникнення позиціонує себе як держава національна, вимагає всебічних досліджень проблематики національного суверенітету. В сучасній українській науковій літературі дана проблематика підіймалася в працях О.Воронянського, В. Гапотія, В. Кременя, М. Розумного, Н. Палієнка, Ю. Тарана, А. Яценка та ін. Аналіз останніх джерел і публікацій свідчить, що природа національного суверенітету вітчизняними дослідниками розглядається переважно в контексті міжнаціональних відносин, а проблема реалізації основної характеристики нації як сукупності політично суб'єктних громадян, що здійснюють колективні національні інтереси через механізм власної політичної організації – національної держави виводиться за рамки досліджень.

Сама нація українськими політологами традиційно розглядається як цілісний суб'єкт політичної діяльності, в складі якої не розглядається наявність протиборчих соціальних груп з антагоністичними інтересами. Як справедливо зазначає О. Воронянський. У результаті категорія національного суверенітету в українському політологічному дискурсі представляється скоріше як ідеальна модель, ніж як реальний елемент політичних відносин [1].

Тридцятирічний досвід державотворення в незалежній Україні засвідчив, що незважаючи на досить високу динаміку інституційних перетворень, рівень

розвитку країни знижується. Відповідно знижується рівень ефективності державного управління соціально-економічними процесами. Боротьбу за контроль над виконавчою гілкою влади між Президентом і Верховною Радою України, а пізніше деякий час – між Президентом та главою уряду, яка становить видиму основу процесу еволюції владних відносин в Україні, досить важко вписувати в концепцію демократичного транзиту державних інституцій [2]. Разом із тим науковий аналіз сутності трансформацій системи державної влади має не лише академічне, але й прикладне значення, оскільки перехід українського суспільства до реальної демократії неможливий без визначення чинних суб'єктів перманентної боротьби за концентрацію владних повноважень та цілей, які вони ставлять перед собою в процесі використання механізму держави.

У вітчизняній політичній науці домінує положення, згідно якого на початку 1990-х років ключовими суб'єктами політики вважаються сили ідеологічного характеру: націонал-демократи, що після переможного проголошення незалежності прагнули розбудови національної держави, та комуністи, що намагалися загальмувати процес національного державотворення та лібералізації економіки. Проте, як доведено в дослідженнях О. Воронянського, у реальності розстановка сил на тогочасній політичній арені була дещо іншою [3; 4; 5]. На тлі широкомасштабного перерозподілу державної та колгоспно-кооперативної власності в умовах занепаду й фрагментації силового та особливо дистрибутивного потенціалу радянської держави, ще наприкінці 1980-х років в Україні сформувалися нові політичні актори: бізнес-групи (що на той час мали напівлегальний статус та відносно обмежені матеріальні ресурси) та адміністративно-владні угруповання, які отримували прибутки за рахунок можливості вирішення питань, пов'язаних із владним перерозподілом ресурсів у адресному порядку [3]. Наявність в Україні груп інтересів, пов'язаних із отриманням ренти від експлуатації державної власності, була зафіксована дослідниками вже на

початку 1990-х років. Розгортання процесів приватизації та формування ринку цінних паперів, які мали на меті масштабний перерозподіл власності, викликало до життя новітні види ренти – від доступу до цього перерозподілу та від контролю за його реалізацією. Фактично перерозподіл державної власності за допомогою органів державної влади і управління носив нелегальний характер, оскільки суперечив діючому на той час законодавству [4]. Разом із тим, залучення до цього процесу всіх рівнів влади та управління, включаючи місцеве самоврядування, свідчить про те, що вже на початку 1990-х років нелегальний владний перерозподіл ресурсів набув системного характеру. Саме ця системність стала одним із найважливіших факторів створення та еволюції політичної системи в незалежній Україні [6].

Одне з найважливіших завдань демократичної системи – протистояти монополізації державної влади однією з фракцій правлячої еліти. Зокрема, цьому слугує поділ сучасної державної влади на три незалежні гілки – законодавчу, виконавчу і судову. Проте й у цих умовах у багатьох державах відбувається перманентна боротьба за концентрацію всіх реальних владних повноважень в одних руках. Незалежна Україна також не уникнула цієї боротьби. У рамках парадигми демократичного транзиту українська державність, так само як і суспільство, на протязі останньої чверті сторіччя розглядаються як перехідні від тоталітаризму до демократії [7]. Разом з тим, реальний досвід вітчизняного державотворення не надає підстав для інтерпретації стратегії будівництва вітчизняних владних інститутів виходячи з потреб демократизації [8]. Копіювання зарубіжних форм таких інститутів не лише не привело до розширення політичної участі основної маси населення в здійсненні публічної влади, але й сприяло обмеженню каналів цієї участі. Саме відсутність каналів інституційного впливу громадянського суспільства на прийняття державно-владних рішень і стало одним із основних факторів широкого залучення різних категорій населення до позаінституційних протестних рухів 2001-2004 та 2013-2014 років, які набули

загальноукраїнського характеру. Ці рухи подаються у вітчизняній літературі як народні революції, що завершилися перемогою. Разом з тим, навіть побіжний розгляд політичної ситуації, що виникла після приходу до влади лідерів масових народних протестів, показує, що основна причина цих протестів – відсутність інституційних каналів впливу основної маси громадян на процес прийняття державновладних рішень – не було вирішене [9]. Зрозуміло, що дана ситуація постійно відтворює фактор дестабілізації політичної системи України. Тому в роботах вітчизняних політологів вважається загальним правилом окреслювати шляхи демократизації інституційної системи, її «покращення» та ефективності. Проте рекомендації на кшталт «державна повинна...» чи «політична еліта має здійснити...» не несуть в собі особливого аналітичного наповнення, оскільки вони не враховують сутності процесу політичної інституціоналізації – закріплення рівноваги статусів учасників політичної конкуренції відповідно до конкретної розстановки сил між ними на даному етапі. Дана позиція витікає як із закономірності прямо пропорційного співвідношення концентрації ресурсів і концентрації влади, так і з описаного в дослідженні впливу асиметричного обміну ресурсів на формування владних відносин, який сприяє системному відновленню диференціації суспільства на групи з антагоністичними по суті інтересами [10]. Так, інтерес збереження привілейованими групами своїх статусів ексклюзивних розпорядників суспільно значимих ресурсів серйозно відрізняється від загальносуспільного інтересу. Звідси випливає, що нація в політичному плані є конгломератом соціальних груп, які при наявності внутрішньої організації набувають власної політичної суб'єктності, вступаючи у конкуренцію між собою за доступ до ресурсів [11]. Таким чином, нація у контексті даного дослідження не може розглядатися як внутрішньо монолітний актор політичної конкуренції, який має чітке усвідомлення власного інтересу і агреговану політичну волю [12]. Сучасна наукова думка давно прийняла той факт, що сама необхідність державної організації актуалізується наявністю в суспільстві антагоністичних

протирич, при яких соціальна стабільність може підтримуватися тільки за допомогою системного насильства. В основі цих протирич, згідно класичної теорії політичних систем, лежить конкурентна боротьба за розпорядження доступними для даного суспільства ресурсами і цінностями. Держава як основний механізм контролю над їх розподілом, є об'єктом впливу з боку тих угруповань і соціальних груп, які володіють достатньою концентрацією ресурсів для впливу на прийняття державних рішень [13]. Представники дослідницького напрямку, започаткованого у вітчизняній політології О. Воронянським, виходять з інауково установленого факту, що на інституційне закріплення рівноваги статусів впливає не лише реальне співвідношення ресурсного забезпечення суб'єктів політичної конкуренції на даний час, але й попередня конфігурація інституційного поля, що залишилася від минулого пакту еліт, який вже втратив актуальність внаслідок порушення балансу сил [14]. Крім того, враховуючи світовий досвід перерозподілу влади між угрупованнями політичних еліт при відсутності домінуючого актора, необхідно мати на увазі, що саме такий варіант співвідношення ресурсного забезпечення сприяє виникненню поліцентричності прийняття владних рішень без суворої ієрархізації рівнів центрів влади. Таким чином, процес реалізації національного суверенітету носить конкурентний характер боротьби в самому суспільстві за вплив на прийняття державних рішень і в кінцевому підсумку – боротьби за державну владу [5; 7]. Це означає залежність категорії «національний суверенітет» від розподілу ресурсів влади в суспільстві, а також передбачає диференціювання реальних суб'єктів політичної влади всередині нації (фракцій національної еліти, включаючи угруповання контр-еліт). Політичні еліти, просуваючи свої специфічні інтереси через політичну систему, намагаються надати їм характеру загальнонаціональних для того, щоб у боротьбі з конкуруючими угрупованнями заручитися підтримкою більшості або хоча б частини нації [15].

Таким чином, робимо висновок, що базову функцію національного суверенітету можна визначити як реальне забезпечення всього комплексу прав і свобод спільноти громадян національної держави – нації як колективного суверену. Сьогоднішній етап існування української держави неможливо пройти без об'єднання зусиль у боротьбі за право нації як асоціації політично повноправних громадян самим розпоряджатися багатствами своєї країни.

Література:

1. Воронянський О. В. Політичні інститути: механізм формування в конкурентному середовищі. *Сучасне суспільство*. 2014. №. 1. С. 15-28.
2. Воронянський О. В. Еволюція системи державної влади в сучасній Україні в контексті концепції патронально-клієнтарних відносин. *Державне будівництво*. 2012. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2012_1_6. (Дата звернення 10.04.2021)
3. Воронянський О.В. Економічна політика держави в сучасній Україні: короткий огляд. *Гілея*. 2012. Вип. 59. (№ 4). С. 692–697.
4. Воронянський О. В. Становлення системи державної влади в Україні як результат боротьби груп інтересів. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія: Питання політології*. 2011. №. 18. С. 128-134.
5. Воронянський О. В. Роль національного суверенітету в легітимації державної влади. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. №. 2. С. 216-221.
6. Воронянський О. В. Формування владних відносин в Україні в контексті еволюції системи перерозподілу власності. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2011. №. 7.
7. Воронянський О. В. Концепт національного суверенітету як принцип реалізації політичних прав нації. *Вісник Національного університету*

«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2011. №. 9. С. 255-260.

8. Калініченко В. В., Воронянський О. В., Калініченко В. В. Історія України: від найдавніших часів до сьогодення. Навчальний посібник. Харків: Оберіг, 2016. 440 с.

9. Воронянський О. В. Евристичний потенціал концепту «глибинна держава» в політологічній аналітиці. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2021. Т. 2. №. 21. С. 15-26.

10. Воронянський А. Украина: «революция» от финансово-промышленных групп. *European Applied Sciences*. 2014. №2. С. 74-75.

11. Воронянський О. В. и др. Національний суверенітет: український вимір в контексті світової політичної думки. Харків: «Міськдрук», ХНТУСГ імені Петра Василенка; ХНУБА, 2017. 284 с.

12. Воронянський А. В. История Украины. Харьков: «Парус», 2005. 544 с.

13. Воронянський О. Національна еліта сучасної України: проблема визначення. *Українознавчий альманах*. 2012. №. 8. С. 205-207.

14. Воронянський О. В., Зайончковський Ю. В. Політична філософія в умовах кризи традиційної методології: глухий кут чи гносеологічний прорив. *Гуманітарний часопис*. 2018. №. 3. С. 39-51.

15. Voronianskyi O. V. Національна ідея в політико-комунікативному дискурсі: постановка проблеми. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*. 2016. №. 1. С. 24-28.

Луценко М. В.

канд. іст. наук, доцент кафедри історії України

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА НАЦІЯ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Сьогодні проблема визначення національної ідентичності громадян України є однією з визначальних для українського суспільства. Становлення громадянського суспільства, знаходження місця країни у системі полікультурних і геополітичних координат зумовлює необхідність вироблення певної політики щодо кризових явищ, помітних в українській національній ідентичності. Дослідження проблем залучення до державотворчого процесу представників усіх етнічних груп, зміцнення можливостей держави у протистоянні зовнішньому тискові.

Значний інтерес становлять дослідження, які розкривають процес формування політичної нації в Україні, доводять виправданість застосування концепції політичної нації до етнополітичних процесів в країні зокрема, М. Белецкий [1], І.Кресіна [4], Г. Нестеренко [5].

В Україні розвиток демократичних традицій тісно пов'язаний з її суспільного поступу і має свою специфіку. Виходячи з особливостей суспільно-політичного поступу, громадянська ідея в Україні підпорядковувалась або соціальній, або національній ідеї, оскільки українці постійно виборювали власну незалежність. При цьому, багатовікова вітчизняна історія свідчить про те, що демократичні традиції в Україні реалізовувалися з огляду на орієнтацію на різних стратегічних партнерів залежно від того, під владою якої держави перебували українські землі [3, с. 102].

Історія формування українства визначається за схемою М. Грушевського так: Київська Русь була не спільною державою східних слов'ян, а українською,

спадкоємцем її була Галицько-Волинська держава. Після литовського й польського панування на українських землях українці відновили свою державу вперше за Хмельницького, а потім – в Українській Народній Республіці 1917 р. Основи традицій громадянського суспільства було закладено ще у практиці місцевого самоврядування в давньоруських містах, яке було вдосконалено в XVI – XVII ст. після включення українських земель у європеїзований юридичний простір Речі Посполитої. В Україні поступово розвивається місцеве самоврядування і незалежне судочинство, з'являються громадські організації (церковні братства, цехові об'єднання) та освітні заклади (школи, колежіуми) тощо.

Після поділу українських земель між Російською й Австрійською імперіями у XVIII ст. ці традиції мали різний характер розвитку. Так, у Галичині, яка відійшла під владу Габсбургів, були створені сприятливі умови для розвитку громадянського суспільства. Вже наприкінці XIX - на початку XX ст. у цьому краї функціонували різноманітні інституції громадянського суспільства: релігійні, молодіжні, жіночі, спортивні, культурно-освітні, наукові організації, кооперативи, професійні та кредитні спілки, політичні партії і незалежна преса. В умовах конституційної, парламентської монархії та ліберально-демократичних свобод формується модель громадянського суспільства як і в інших країнах Центрально-Східної Європи [2, с. 621].

Національна ідентичність утворюється і обумовлюється низкою компонентів: територіальним, етнічним, культурним, релігійним, політичним, правовим, економічним. Усі компоненти є взаємопов'язаними та взаємозалежними, хоча кожна історична доба виявляє домінуючу роль певного компонента або комбінації компонентів, які залежать не тільки від певних історичних обставин, але й від способу утворення нації. Характерною рисою формування національної ідентичності громадян сучасної України є істотна відмінність у проходженні цих процесів в окремих регіонах, серед різних етнічних, мовних, конфесійних груп тощо. Дослідження з таких ключових

аспектів, дозволяють виявити найвиразніші розбіжності в ідентичностях громадян, специфіку в єдиній українській національній ідентичності. Як історичний феномен нація є соціокультурною, економічною, політичною та комунікативною єдністю людей, що забезпечує їм цивілізоване життя в межах світової спільноти. Нація створює життєздатне суспільство та державу, які гарантують її безпеку та життєві інтереси.

У сучасному світі саме нація виконує функцію носія мети (національна ідея) розвитку суспільства в цілому. Проте важливо, що ті чи інші зміни у формулюванні мети існування та поступу нації можуть призвести (і призводили) до загострень у міжнародних відносинах, міжнаціональних конфліктів. Нація у сучасному розумінні як громадянська та політична спільнота – це досить численне об'єднання людей, яке в цілому досягло стану політичного життя і має волю до суверенного буття та розвитку, тобто є суб'єктом у ставленні до себе та до інших націй і народів.

М. Рябчук доводить, що кожна нація є політичною й, водночас, кожна має своє етно-культурне (національне) ядро. Бо політика, за Аристотелем, це «державні справи», а «політікос» – це не лише «громадянин», а людина, яка має право та обов'язок брати участь у вирішенні всіх справ міста-держави. Посучасному, політика – це процес прийняття і здійснення колективних рішень. Уявити собі неполітичну націю, отже, неможливо, бо сама суть нації – це громадяни, які ухвалюють політичні рішення – делегують владу виборним органам та контролюють їх діяльність [6, с.231].

Внаслідок потужних цивілізаційних рухів, значна частина території України була заселена під час переселенської колонізації, що розгорнулася в XVI – XIX ст. У ній брали участь не тільки етнічні українці (малороси) та росіяни (великороси), а також німці, вірмени, євреї, греки, болгари та ін. Характер феодальної експансії мала польська, румунська і угорська колонізація українських земель, тому практично всі етнічні групи України закономірно вважають той чи інший регіон України своєю батьківщиною.

Отже, в Україні недовикористано ресурси для формування та зміцнення сприятливої для суспільства, держави цілісної національної ідентичності. Це недооцінка з боку державної влади цінності цього явища; надмірний вплив в Україні тих політичних сил, які виступають за консервацію наявного “постколоніального” стану ідентичностей. Триває процес зміцнення і становлення державності, відродження національної традиції, пошуків національної ідентичності. Оформлення національної ідентичності серед громадян України характеризується накладанням низки суперечливих і проблемних процесів. Втім, було б несправедливо відзначати лише деструктивний вплив неоднорідності, що проявляється у мовних, конфесійних, етнічних, культурних, ментальних відмінностях тощо. Відмінності не завжди призводять до конфліктів. Разом із тим, очевидно, що для національних інтересів держави необхідно, аби ця загальноукраїнська ідентичність за впливом мала б бути потужнішою, аніж ідентичності окремих етнічних, культурних спільнот українського суспільства.

Контекст національної безпеки передбачає аналіз стану української національної ідентичності, що мав би узгоджуватися із фундаментальними інтересами держави, суспільства, громадянина. Найпомітніші риси та тенденції у формуванні національної ідентичності мають узгодженості із національними інтересами України.

Література:

1. Белецкий М. И., Толпыго А. К. Национально-культурные и идеологические ориентации населения Украины. По данным социологических опросов. *Социс.* 1998. №4. С. 76-78.
2. Горелов М. Є., Моця О. П., Рафальський О. О. Держава і цивілізація в історії України. Монографія. К.: ЕКОПРОДАКШН, 2009. 980 с.
3. Калінічева Г. І. Громадянське суспільство в Україні як основа соціальної рівноваги: цивілізаційний аспект. *Історичний досвід становлення інститутів*

громадянського суспільства в країнах Європи. Збірник наукових праць / за загальною редакцією, проф. А. І. Кудряченка; Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». К.: Фоліант, 2012. С. 99–122.

4. Кресіна І.О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: (Етнополітологічний аналіз): [Монографія]. К.: Вища шк., 1998. 392 с.

5. Нестеренко Г. О. Самовідтворення української політичної нації: принципи та механізми: автореф. дис. ... д-ра філософ. наук; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. К., 2009. 30 с.

6. Рябчук М. Постколоніальний синдром. Спостереження. К. : К. І. С., 2011. 240 с.

Лютова А.В.,

здобувачка вищої освіти

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

МОНАРХІЯ ЯК ФОРМА ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ

Науковий керівник:

Н. О. Бондар

кандидат історичних наук, доцент

Монархічне правління, як правило, характеризується стійкістю, стабільністю, довготривалістю, оскільки зумовлюється сутністю держави станово-кастового суспільства, його монархічною формою. Історія державно-організованого суспільства свідчить, що монархія як історичний тип форми державного правління є одним із найдавніших. Він сформувався ще за часів появи держави в суспільствах ранніх землеробських культур, де організація влади, здійснювана на жорстко централізованій основі, була найефективнішою, зрозумілою, відповідала найсуворішій регламентації сільськогосподарського виробництва, духовному світові хліборобів-общинників. Духовною її основою було те, що в їх патріархальній свідомості побутувало уявлення про природну нерівність людей, їх диференціацію за майновим становищем, званням, місцем у соціальній ієрархії. На основі цього відбувався й поділ суб'єктів державного спілкування (населення) за походженням "на тих, хто допущений і тих, хто не допущений до здійснення верховної влади". Саме закріплена у праві соціальна нерівність населення є джерелом і живильним середовищем монархічної влади упродовж тривалого історичного періоду.

Залежно від обсягу і характеру повноважень глави держави – монарха і повноти його влади монархії можна поділити на необмежені і обмежені.

До історичних форм необмежених монархій належать деспотія, насамперед східна, та абсолютна монархія. Деспотія – форма державного правління, за якої вся влада належить монарху і нічим не обмежується.

Абсолютна монархія, що сформувалася в Європі на етапі пізнього середньовіччя (XVI-XVII ст.), була «покликана» підтримати суспільну будову, яка похитнулася з розкладом феодалізму та зародженням основних буржуазних відносин. Зігравши упродовж певного часу позитивну роль у світовому історичному процесі, абсолютна монархія поступилася (не без революцій) більш прогресивним формам державності. Нині абсолютна монархія зберегла основні свої ознаки передусім на арабському Сході, зокрема в таких країнах, як Бахрейн, Бруней-Даруссалам, Катар, Об'єднані Арабські Емірати, Оман, Саудівська Аравія. Її живучість пояснюється наявністю сприятливої соціально-економічної бази та відсутністю характерних для класичного абсолютизму гострих соціальних суперечностей.

До обмеженого виду монархії зараховують насамперед дуалістичну монархію, історичною попередницею котрої була станово-представницька монархія. Дуалістична монархія, будучи перехідною формою державного правління від монархії до поліархії, містить елементи монархії та незначні складники парламентської форми правління. Монархічні ознаки: главою держави є монарх, котрий володіє основними перевагами у сфері виконавчої влади (формує уряд, відповідальний перед ним, керує збройними силами, поліцейськими та іншими правоохоронними органами країни тощо), може призначати членів верхньої палати парламенту, розпускати його, накладати вето на прийнятті парламентом законопроекти.

Література:

1. Воронянський О. В., Зайончковський Ю. В., Романова С. С. Політологія з модулем «Україна, Європа, світ». Харків, ХНТУСГ імені Петра Василенка, 2021. 180 с.

2. Воронянський О., Міщенко Н. Всесвітня історія: Довідник. Харків: Вид-во «Ранок», 2009. 480 с.
3. Моїсєєва Н. І. Людина та сучасний комунікаційний простір. *Філософія спілкування : Філософія. Психологія. Соціальна комунікація*. 2014. № 7. С. 89-94.
4. Моїсєєва Н. І. Соціально-комунікаційна діяльність як історико-суспільна практика. Х. : ХНТУСГ, 2015. 392 с.

Ляшевська Г. І.,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
історичний ф-т, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди

ГЕТЬМАН П. СКОРОПАДСЬКИЙ ТА ЙОГО ОТОЧЕННЯ

Науковий керівник:

Гончарова О. С.

канд. іст. наук, доцент, доцент кафедри історії України

Одним із актуальних напрямів дослідження Гетьманату є характеристика правлячої еліти. Нині вчені тільки почали досліджувати її соціальний та національний склад, політичні погляди, соціокультурну та ментальну ідентифікацію, досвід попередньої адміністративної діяльності та з'ясувати наскільки її освітні, професійні та управлінські якості відповідали потребам розбудови держави. Досить цікавим для дослідження є найближче оточення гетьмана Павла Скоропадського, визначення тих осіб хто мав безпосередній вплив на його світогляд і державно-політичну позицію. З огляду на це варто відтворювати біографії діячів уряду доби Гетьманату, розкриваючи їхню діяльність та внесок у розбудову Української Держави.

Важливим моментом було те, що корупції в оточенні гетьмана Скоропадського не було, адже до влади прийшли заможні люди (Липинський, Дорошенко, Шульгин, Костяківський, Василенко, Міхновський та ін.), які не тільки найбільше дорожили своїм чесним іменем, але й жертвували своїми статками на розвиток української справи [5, с. 47].

Однією з наближених осіб до П. Скоропадського був Федір Лизогуб (1851-1928) – виходець з досить відомого козацько-старшинського роду, людина з досвідом адміністративної роботи, колишній голова Полтавського губернського земства. Український громадсько-політичний і державний діяч.

Його батько був освіченою людиною, знавцем літератури і мистецтва товаришував з Тарасом Шевченко мав маєток в Седневі на Чернігівщині. У травні – листопаді 1918 р. [3, с. 133]. Лизогуб був головою Ради міністрів Української Держави гетьмана П. Скоропадського, та міністром внутрішніх справ (3 травня – 8 липня).

Міністр освіти, а з липня 1918 р. й віце-прем'єр, Микола Василенко (1866-1935) – український історик права, член ЦК партії кадетів. Він був також головою Державного Сенату. Василенко прагнув залучити на державну службу велику кількість висококваліфікованих фахівців. Він намагався раціонально поєднати українську та російську ідентичність. Це можна прослідкувати в його підходах до українізації та ставленні до російської мови. Зокрема він відзначав: «Ні про яку насильницьку українізацію не може бути й мови. Я за своїми переконаннями абсолютно далекий від насильницьких методів у сфері культури. Як керівник системи освіти приймав активну участь у відкритті українських державних університетів у Києві та Кам'янці-Подільському. Керував відкриттям: Української національної бібліотеки, Української академії наук, близько 50 шкіл, архіву, музею та театру [2, с. 120].

Антон Ржепецький (1868-1932) – міністр фінансів (травень – грудень), нащадок давнього польського шляхетського роду, до революції 1917-го – голова «Тетянінського комітету», створеного з метою допомоги біженцям. Безпосередньо сприяв розбудові української грошової системи, зміцненню української валюти, захищав українські економічні інтереси в переговорах з Німеччиною, але виступав проти українізації. Кадет та прихильник ідеї федерації з демократичною Росією. П. Скоропадський в спогадах писав, що Ржепецький беріг кожну державну копійку.

Перший міністр юстиції Української Держави Михайло Чубинський (1872-1943) – вчений-правник та публіцист, син визначного українського етнографа і фольклориста Павла Чубинського, автора гімну України. Кадет. Обіймав посаду міністра юстиції (8 травня – 24 серпня). Сприяв підготовці

законопроекту про заснування Української Академії наук, закону про громадянство. Чубинський був відомим вченим в області кримінального права, професором Харківського університету, одним з небагатьох міністрів, які володіли українською мовою. Проте відстоював побудову судової влади Української Держави за російським взірцем. Замість Генерального суду УНР був утворений Державний сенат. Він вважав неможливим українізацію судової системи з причини нерозвиненості української юридичної термінології.

Юлій Вагнер (1865-1945) – професор, ентомолог. Міністр праці Української Держави (3 травня – 24 жовтня) – створив біржу праці. Походив з німецької родини, яка підтримувала дружні стосунки з Михайлом Коцюбинським, Марко Вовчок, Іваном Тургенєвим. Член партії кадетів, «Українофоб». Був прихильником лібералізму, а не українізації та соціалістичної ідеології – через це мав багато політичних опонентів. П. Скоропадський вважав, що Ю. Вагнер не мав великого впливу в Раді Міністрів, бо мав м'який характер.

Міністр внутрішніх справ Ігор Кістяківський (1876-1940) також походив з відомої родини українських інтелектуалів, успішний московський адвокат і вузівський лектор. Він був близьким до одного з лідерів партії кадетів Сергія Муромцева. Водночас до революції співпрацював з українськими діячами та фінансово підтримував журнал «Украинская жизнь», редагований Симоном Петлюрою [6, с. 49].

До старовинного дворянського роду належав і Олександр Рогоза (1858-1919) – міністр військових справ Генерального штабу, генерал-лейтенант, командувач армією. Мав звання Генерального бунчужного. Він не вирізнявся «українством», проте чесно, настільки дозволяли умови, працював над створенням збройних сил Гетьманату, заохочуючи до цієї роботи ряд генералів та прихильників української державності. В умовах заборони німцями збільшувати чисельність армії головні зусилля міністерства спрямовувались на

посилення кадрового складу восьми стрілецьких корпусів, формування Сердюцької дивізії, відкриття військових шкіл.

Борис Бутенко (1877-1926) – український громадсько-політичний і державний діяч з Херсонщини, директор Подільської залізниці. Міністр шляхів Української Держави (3 травня – 14 листопада), при тому, що міжпартійна коаліція соціал-демократів, соціалістів-революціонерів та самостійників виступала проти призначення Бутенка на посаду міністра. «Українофоб», сприяв українізації Міністерства шляхів, за період перебування на посаді відновив роботу усіх залізниць, боровся зі страйками. Бутенко активно відстоював українізацію відомства, створив курси українознавства, галузеву термінологічну комісію тощо.

Етнічними українцями були міністр охорони здоров'я Всеволод Любинський – лікар-фармаколог, а також міністр продовольства Юрій Соколовський, полтавський земський діяч, кадет, якого В. Винниченко називав «руським малоросом» [1, с. 39].

Міністр ісповідань Василь Зеньківський (1881-1962) – філософ, психолог, публіцист. Перебував під впливом ідей Володимира Соловйова і Сергія Булгакова, професор Київського університету, відомий громадсько-релігійний діяч. У 1918 обійняв посаду міністра віросповідань уряду Скоропадського. Зеньківський порушував питання українізації богослужіння, зокрема перекладу Біблії та богослужбових книг на українську мову. Він стверджував, що на 7/8 був українцем, але «по вихованню і почуттях цілком і абсолютно належав Росії і це створювало для мене особисто постійні труднощі на обидва боки» [2, с. 11].

Можна дійти висновку, що склад Ради Міністрів, сформований в основному з етнічних українців, кадетський у партійно-політичному плані, відповідав уявленням Гетьмана про модель Української Держави та завдання ліберальних соціально-економічних реформ. П. Скоропадський у спогадах дав оцінки діяльності міністрів, включаючи й національно-ідентифікаційні характеристики.

Відсутність чітко визначеної національної програми, а також кадрового складу Ради Міністрів, переважно кадетів, дали привід лідерам соціалістичних партій негативно характеризувати нову владу і звинувачувати її в неукраїнському, самодержавному, реакційному характері.

Якщо формально етнічна та партійна належність основної частини Ради Міністрів була окресленою, то питання національної ідентифікації, та самосвідомості постійно поставали перед урядом. Прем'єр Ф. Лизогуб, міністри О. Рогоза, М. Василенко, М. Чубинський, Д. Дорошенко, та інші були вихідцями з козацько-старшинсько-гетьманських родів. Їх предки, що будували кар'єру в Російській імперії русифікувалися, і саме це середовище призвело до створення прошарку людей з роздвоєною національною ідентифікацією, які вважали себе одночасно і малоросами (українцями) і великоросами (росіянами). Прикладом цього був і сам П. Скоропадський як людина двох культур - української та російської [4, с. 51].

Гетьманська правляча еліта усіляко намагалась проводити в Україні буржуазні, ринкові реформи, що фактично наближає її до еліти сучасної України. Також необхідно відзначити великий внесок П.Скоропадського в розвиток науки і культури, що дало поштовх до посилення української політичної еліти 1918 року та майбутніх поколінь.

Література:

1. Винниченко В. Відродження нації. Київ-Відень, 1920. Ч. II. 328 с.
2. Вороненко В., Кістерська Л., Матвеева Л., Усенко І. Микола Прокопович Василенко. К.: Наукова думка, 1991. 272 с.
3. Гончарова О.С., Матета О. А. Політична еліта України: лекційний курс і практикум: Навчальний посібник. Харків: Антиква, 2018. 234 с.
4. Зеньковский В., протоирей. Пять месяцев у власти (15 мая – 19 октября 1918 г.) : Воспоминания. М.: Крутицкое Патриаршее Подворье, 1995. 240 с.

5. Пиріг Р. Військова еліта Української Держави: еволюція політичних лояльностей. *Український історичний журнал*. 2018. № 4. С. 46-67. URL: http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2018_4_5 (дата звернення: 5. 03.2021)
6. Пиріг Р. Я. Правляча еліта Української Держави 1918 року: проблеми національної ідентифікації. *Національна та історична пам'ять*. 2013. Вип. 7. С. 48-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ntip_2013_7_9 (дата звернення: 10. 04.2021)

Малініна Є. Р.,

здобувачка вищої освіти

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

ЗНАЧЕННЯ РОЛІ КОМУНІКАЦІЇ У ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Науковий керівник:

О. В. Воронянський

кандидат історичних наук, професор

На сьогодні відбувається швидке розповсюдження новітніх технологій, поширення інформації і комунікативних технологій у політичному просторі. Так, роль комунікації є визначальною у виборчому процесі, а на дільниці вибір громадян сприймається як відповідь на інформацію, яка надходила від кандидатів. Тому, слід відзначити, що політичний процес інтерпретують саме як відносини між інститутами влади, їх вплив направлений на суспільство та політичну діяльність спільнот, груп та індивідів [1]. Однією з найважливіших ознак політичного процесу є його динамічний, рухливий стан і складна система детермінації внаслідок складної мотивації діяльності значної кількості суб'єктів політики, розбіжності їхніх політичних інтересів та орієнтацій [2].

Зазначимо, що, одним із найважливіших завдань, яке прагнуть вирішити для себе суб'єкти політики, – це питання про технологію здійснення влади, прийняття таких рішень і законодавчих актів, які давали б змогу відповідним чином представляти їхні інтереси на різних рівнях владних структур і особливо – на найвищому [3]. Саме тут зосереджуються зусилля і в цьому полягають глибинні причини різноманітних дій політичних структур і інститутів – учасників політичного процесу [4]. Також політичний процес включає технології боротьби за владу та технології її реалізації, які використовуються

індивідуальними та колективними акторами (партії, фракції, інституції) та події та явища, що не контролюється політиками, але мають політичний зміст.

Роль комунікації у політичному процесі визначається у залежності від того, як ми розуміємо сутність та рушійні сили політичного процесу[5]. Відповідно до класичної філософської та політичної традиції, в основі політичного процесу знаходиться сила та прагнення до панування, вона представлена у творах Н. Макіавеллі, Т. Гоббса, К. Маркса, М. Вебера, М. Фуко. Іншу же традицію, можна побачити ще у творах Аристотеля, вона навпаки, зосереджується на комунікації, як основні політичного процесу, яка визначає необхідність діалогу між владою та суспільством задля забезпечення легітимності політичних діячів та інститутів. У цій традиції слід відзначити Ю. Габермаса, який увів термін «комунікативна раціональність» [6] та Н. Лумана, який вважав, що «комунікувати може лише комунікація» [7].

Важливу роль відіграє політичної комунікації у всіх компонентах політичного процесу. Вони сприяють розрізненню легітимних та нелегітимних політичних дії в очах населення, за результатами такого розрізнення формуються та трансформуються справжні демократичні політичні інститути так і особливий простір розробки. Необхідно зазначити, що визначальною є комунікація на етапі презентації у публічному просторі інтересів широких суспільних груп, встановлення, постійного інформаційного зв'язку між громадянами та політиками [8].

Отже, сьогодні важко не погодитися з тим що, у сучасному суспільстві комунікація впливає, часто визначальним чином, на характер та напрями політичного процесу. Комунікація забезпечує інтеграцію та диференціацію індивідуальних та колективних політичних акторів та створює рух політичної інформації та її інтерпретації. Потужність інформаційних техно – телемедіумів може визначати темп розвитку політичного процесу.

Література:

1. Воронянський О. В. Роль національного суверенітету в легітимації державної влади. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. №. 2. С. 216-221.
2. Воронянський О. В. Політичні інститути: механізм формування в конкурентному середовищі. *Сучасне суспільство*. 2014. №. 1. С. 15-28.
3. Воронянський О. Національна еліта сучасної України: проблема визначення. *Українознавчий альманах*. 2012. №. 8. С. 205-207.
4. Воронянський О. В., Зайончковський Ю. В. Політична філософія в умовах кризи традиційної методології: глухий кут чи гносеологічний прорив. *Гуманітарний часопис*. 2018. №. 3. С. 39-51.
5. Воронянський О. В. Масова соціальна комунікація як процес реалізації влади над суспільством. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*. 2013. №. 21. Вип. 23 (2). С. 63-68.
6. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості : дослідження категорії « громадське суспільство. Львів : Літопис , 2000. 320 с.
7. Луман Н. Власть. Праксис, 2001. 256 с.
8. Voronyanskyi O. Суверенітет: проблема суб'єктності. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*. 2018. №. 3. С. 15-19.

Малініна К. Р.,

здобувачка вищої освіти

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Науковий керівник:

О. В. Воронянський

кандидат історичних наук, професор

У сучасних умовах розвитку світового історичного процесу жодна держава не має змоги існувати уособлено, оскільки процеси глобалізації зумовлюють глибоку взаємозалежність і взаємопроникнення, нівелювання кордонів між зовнішньою та внутрішньою політикою, національним і міжнаціональним рівнями життя суспільства окремої держави. Зважаючи на це, будь-якій державі для забезпечення сталого розвитку необхідно постійно вступати у взаємини з іншими акторами міжнародних відносин, що і реалізується через національну зовнішню політику.

Аналізуючи доробок науковців західної школи, серед визначних дослідників зовнішньої політики слід особливо зупинитися на працях таких її представників, як Р. Снайдер, Г. Брак, Б. Сапін. Найбільш ваговою в досліджуваній у цій публікації тематиці стала їхня праця «Прийняття рішень як підхід до вивчення міжнародної політики» [1], де автори відмовлялися від розуміння національної держави як певної абстракції й одночасно визнавали існування державного рівня аналізу зовнішньої політики як фундаментального у міжнародній діяльності цієї держави.

Серед західних дослідників категорії «зовнішня політика» слід також згадати Г. Спрут та М. Спрут [2], які у своїх працях стверджували, що розміркувати про могутність у міждержавних відносинах без урахування зовнішньої політики, яку вони асоціювали зі стратегіями, рішеннями і цілями, було б помилково.

Однак, на відміну від вищезгаданих Р. Снайдера, Г. Брака і Б. Сапіна, у працях Г. Спрут та М. Спрут по-іншому розставлено пріоритети. Дослідники вважали, що для повного аналізу зовнішньої політики необхідно враховувати психологічне середовище, в якому перебувають особистість або певні групи, які беруть участь в ухваленні зовнішньополітичних рішень.

Важливою у розвитку аналізу зовнішньої політики була і робота В. Гадсона «Аналіз зовнішньої політики: класичні та сучасні теорії» [3]. У цьому дослідженні науковцем було виокремлено п'ять рівнів аналізу зовнішньої політики. На першому рівні досліджувалося індивідуальне прийняття зовнішньополітичних рішень, це, передусім, політична психологія лідера, його роль у процесі формування та реалізації зовнішньої політики. На другому рівні науковець розглядав групове прийняття зовнішньополітичних рішень – це процес організації взаємодії між суб'єктами, що беруть участь у формуванні та реалізації зовнішньої політики. Третій рівень піддає аналізу роль культурної, соціальної і національної ідентичностей у процесі прийняття зовнішньополітичних рішень. На четвертому рівні аналізується вплив внутрішньої політики держави на зовнішньополітичний процес. П'ятий рівень окреслює відмінні риси держави, такі як масштаб, природні та демографічні ресурси, географічне розташування, політична система, військовий і економічний потенціал, які визначають характер зовнішньої політики.

Звертаючись до надбань школи пострадянського простору, слід зупинитися на аналізі праць таких науковців, як, наприклад, А.Д. Богатурова, Н.А. Косолапова, М.А. Хрустальова, зокрема «Нарисів теорії і політичного аналізу міжнародних відносин» [4]. У цій публікації автори зробили акцент на

дослідженні системного рівня аналізу зовнішньої політики держави. Системний рівень аналізу дав можливість авторам проаналізувати стабільність, стійкість і характер еволюції сучасної системи міжнародних відносин, дослідити її регіональні підсистеми, а також піддати аналізу глобалізацію та її вплив на світову політичну систему

Водночас Б. І. Ткаченко надає таке визначення зовнішньополітичної діяльності держави: це – специфічний різновид соціальної діяльності, який обслуговує зовнішньополітичні інтереси держави у сфері міжнародних відносин і спрямований на створення сприятливих умов внутрішнього функціонування держави, а також на забезпечення її національних інтересів у сфері міжнародних відносин [5, с. 14]. Згідно з цим визначенням зовнішньополітична діяльність виконує функції «обслуговування» і «забезпечення» зовнішньополітичних інтересів держави з метою створення умов для її внутрішнього розвитку. Такий підхід вказує, передусім, на підпорядкованість зовнішньополітичної діяльності держави внутрішньому її функціонуванню. Але не завжди цілі і завдання зовнішньополітичної діяльності держави визначаються цілями і завданнями її внутрішнього розвитку.

Поняття зовнішньої політики є ширшим від поняття «зовнішньополітична діяльність держави» і включає його в себе. Наприклад, автори спеціалізованого словника «Світова політика і міжнародні відносини: ключові слова і поняття» вважають: «Зовнішня політика – загальний курс держави в міжнародних справах, сукупність дій держави за межами своєї суверенної території, що мають на меті реалізацію національних інтересів. Покликана забезпечити відносини цієї держави з іншими державами і проводиться відповідно до її принципів і цілей, здійснюваних шляхом різних засобів і методів» [6, с. 31].

У змістовному плані політика держави – і внутрішня, і зовнішня – являє собою управління, стратегію і затвержені дії, спрямовані на досягнення цілей. Політика втілюється через діяльність установ і інститутів державної влади, науки, політичної ідеології, яка включає розроблення завдань внутрішньої і

зовнішньої політики. Сьогодні все ще зберігається відмінність між поняттями «міжнародні відносини» і «зовнішня політика».

Зазначимо, що кожна держава зобов'язана будувати свою зовнішню політику, виходячи із своїх власних інтересів та інтересів своїх партнерів. Зовнішня політика будь-якої держави формується на основі багатьох факторів, зумовлених географічним розташуванням, історичними зв'язками і менталітетом нації, її релігійними, моральними, світоглядними особливостями [7].

У сучасних умовах особлива увага приділяється зовнішній політиці держав, які ведуть активну діяльність на міжнародній арені. За допомогою різних методів наукового пізнання (івент-аналіз, контентаналіз, порівняння) експерти проводять аналіз ефективності введення зовнішньої політики держав. А також, у кожній країні зовнішня політика перебуває у взаємодії з їхнім індивідуальним середовищем.

Зовнішня політика – це діяльність держави та інших політичних інститутів, що здійснюється на міжнародній арені; комплекс дій, спрямованих на встановлення і підтримку відносин із міжнародним співтовариством, захист власного національного інтересу та поширення свого впливу на інші суб'єкти міжнародних відносин [7].

Зовнішня політика країни складається з ланок, з'єднаних між собою ланцюгом суспільних відносин, тобто складається із соціальних, політичних, економічних, культурних ланок і є багатогранним явищем. У будь-якій політичній системі головним центром політичної структури в процесі прийняття рішень є зовнішня політика. Її завдання полягають у визначенні та ідентифікації пріоритетів, їх реалізації, збереженні незалежності і цілісності держави [8]. До сфери її завдань входять забезпечення комерційних, економічних і військових потреб, а також забезпечення міжнародного престижу. В історії суспільних відносин зовнішня політика виникла разом із появою держав [9]. Зовнішній політиці будь-якої держави можна дати

визначення. Це сфера діяльності державної влади і перш за все, керівних органів у сфері міжнародних відносин із метою здійснення певного впливу на учасників міжнародних відносин.

Отже, зовнішня політика держав здатна слугувати одночасно передумовою та фактором розвитку міжнародної політики (яка є поєднанням зовнішніх політик окремих держав та інших акторів світової системи), що покликана сприяти здійсненню національних інтересів. Якщо зовнішня політика має дружній характер, то в результаті її реалізації міжнародна політика орієнтує держави на стабілізацію відносин між собою. Така політика сприяє єднанню світового співтовариства і створює умови для розвитку співробітництва між зацікавленими акторами світового історичного процесу.

Водночас зовнішня політика сучасних держав має багатогранну та багатопланову структуру, і це значно ускладнює процес дослідження цього феномена. Саме з огляду на новітні тенденції світового історичного процесу це поняття все ще потребує прискіпливої уваги науковців і подальшого його вдосконалення.

Література:

1. Snyder R., Bruck H., Sapin B. Decision-Making as an Approach to the Study of International Politics. Princeton : Princeton University Press, 1954. 120 p.
2. Sprout H., Sprout M. Man-Milieu Relationship Hypotheses in the Context of International Politics. Princeton : Princeton University Press, 1956. 101 p.
3. Hudson V. Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory. Lanham: The Rowman and Littlefield Publishing Group, 2007. 234 p.
4. Богатуров А.Д., Косолапов Н.А., Хрусталеv М.А. Очерки теории и политического анализа международных отношений. Москва : НОФМО, 2002. 384 с.
5. Ткаченко Б.И. Проблемы эффективности внешней политики России на Дальнем Востоке. Владивосток, 1996. 140 с.

6. Миротвая политика и международные отношения: ключевые слова и понятия / под общ. ред. М. М. Лебедевой, С. В. Устинкина. Москва ; Н. Новгород, 2000. 310 с.
7. Воронянський О. В., Зайончковський Ю. В., Романова С. С. Політологія з модулем «Україна, Європа, світ»: підручник. Харків, ХНТУСГ імені Петра Василенка, 2018. 180 с.
8. Voronyanskyi O. Суверенітет: проблема суб'єктності. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*. 2018. №. 3. С. 15-19.
9. Воронянський О. В. «Національні інтереси» як категорія політичної науки. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2011. №. 10.

Мартінова І.С.,

кандидат історичних наук,

доцент, доцент кафедри історії України

Харківського національного педагогічного

університету імені Г. С. Сковороди

«ОТАМАНЩИНА» У СПОГАДАХ СУЧАСНИКІВ

Українська революція 1917 – 1921 рр. – надзвичайно складний і насичений подіями період в історії українського суспільства. Під час визвольних змагань відбулися події і явища, осмислення яких продовжує бути актуальним і важливим через сто років. Одним із таких явищ є «отаманщина». Об'єктом наукового інтересу селянський повстанський рух став ще у той час, коли визвольні змагання українського народу ще тривали, і продовжує бути до сьогодні.

Аналіз історіографії названої проблематики здійснено В. М. Щербатюком [1]. Дослідник виділяє дорадянську, західноукраїнську, діаспорну, радянську і сучасну історіографію повстанського руху, основні тематичні блоки і сюжети. Спроби істориків і аматорів періоду Української революції 1917 – 1921 рр. писати про селянський рух, його проблеми і перспективи автор називає «протоісторіографією» даної проблематики. Публікації цього періоду він поділяє на два напрями: національно – державницький і марксистський. Прихильники першого напрямку вважали селянський рух важливою складовою частиною українських визвольних змагань, разом з тим відзначали його недоліки і вади(відповідно власних політичних уподобань). Прихильники марксистського напрямку у відповідності до більшовицької ідеології трактували селянський рух як «дрібнобуржуазний бандитизм». Були закладені основні підходи радянської історіографії до оцінки селянського повстанського руху: в

переважній більшості його таврували як антирадянський, куркульський бандитизм; щодо боротьби селян проти німців і «білих», антигетьманського повстання, то всі ці акції в радянській історіографії описувалися як такі, що керувалися виключно більшовиками; насилля і репресії з боку надзвичайних радянських органів влади ідеалізувалися і подавалися як боротьба з контрреволюцією.

У роботах західноукраїнських авторів міжвоєнної доби та у істориків діаспори підкреслювався антибільшовицький і визвольний характер селянського руху, було накопичено значний фактичний матеріал, тим більше, що багато з них мали мемуарно – дослідницький характер.

У сучасній вітчизняній (після 1991 р.) історіографії селянського руху можна виділити такі групи досліджень: праці, в яких вивчається селянський рух доби Центральної Ради і Гетьманату; дослідження селянського руху доби Директорії; історіографія підготовки Всеукраїнського повстання 1921 р., боротьби селян проти радянського ладу у 1920-ті рр. Виділяються такі форми селянського руху, як стихійно – протестна (1917 р.), збройно – повстанська (1918р.), партизансько – повстанська (1919-1921рр.) [1]. Значна кількість робіт присвячена махновському руху, його трактують як окреме особливе явище. Сучасні українські історики класифікують селянський рух за протестним спрямуванням, визначають певні територіальні відмінності.

Як особливе явище в контексті селянського руху, яке виникає в період Директорії, трактується дослідниками «отаманщина». Дослідження феномену «отаманщини» в українській історіографії була присвячена стаття С. Литвина [2]. На думку Р. Васьковського, Ж. Мина, Ю. Митрофаненка, В. Солдатенка «отаманщина» була деструктивним проявом повстанського руху, який Директорія не змогла опанувати [3-6]. Ю. Митрофаненко пропонує індивідуальний підхід до кожного отаманів і розмежування таких явищ, як «отаманщина» і повстанство. Так, повстанство було спрямоване у певних

моментах на підтримку української державності й не кожен повстанський ватажок був причетний до «отаманщини» [5].

В цілому, вітчизняні історики вважають, що існування феномену «отаманщини» має глибинні причини, є виявом пробудження селянської стихії. Необхідність швидко створити армію для захисту революції, наявність незаконних збройних формувань, самоуправство окремих місцевих політичних та отаманських авторитетів, слабкість державного апарату і центральної влади, вплив підривної більшовицької пропаганди, внутрішні суперечності між українськими політичними силами – все це сприяло розгортанню цього явища. В. М. Щербатюк вважає, що отаманщина потребує більш глибокого дослідження [1, с. 27].

Вивчення селянського повстанського руху здійснюється за допомогою значного масиву джерел: це різноманітні прокламації, відозви і листівки; тогочасна періодика; документи структур і штабів повстанського руху та органів влади, що організовували боротьбу з повстанцями; публіцистика; спогади учасників руху і всіх, причетних до його організації, спрямування і боротьби з ним. Джерела особового походження посідають особливе місце в цьому ряду. Значну увагу аналізу даного типу джерел приділено в статтях Р.Пирога «Джерела з історії Української революції 1917–1921 років: матеріали особового походження» та «Мемуари сучасників як джерело з історії Української революції 1917–1921 років» [7-8]. Автором розглядається інформаційний потенціал матеріалів особового походження – спогадів, мемуарів, щоденників, епістолярію, автобіографій. Наголошується на особливостях цього виду джерел, необхідності критичних підходів до їх використання.

Документи особового походження мають значну інформативність, їх автори брали безпосередню участь в подіях, що описуються. Разом з тим цей факт є також і головною вадою таких джерел. Опис і оцінка подій подаються

надзвичайно суб'єктивно. Це вимагає від дослідника більш критичного ставлення до інформації.

У спогадах перетинаються два підходи: максимальне відтворення об'єкта авторської уваги, тобто подій, ситуацій, людей та спрямування головного інтересу на постать автора. Спогади цінні не лише тим, що охоплюють опис тих чи інших подій, наповнені особистими враженнями, спостереженнями та висновками авторів, описують поведінку людей, а ще й тим, що містять елементи дослідницького характеру.

Спогади про «отаманщину» нам залишили керівники Української революції. Термін «отаманщина» був запроваджений самим В. Винниченком у публіцистично-мемуарній праці «Відродження нації» [9]. Існує декілька визначень цього явища. Сам В. Винниченко, як і переважна більшість його сучасників, під «отаманщиною» розуміли конфлікт повстанців-отаманів з владою Української Народної Республіки, який полягав у непокорі, ігноруванні й невиконанні наказів, а також самоуправстві на підконтрольних отаманами територіях. Більше того В. Винниченко вважав, що вона виявилася однією з причин поразки Української революції. Добу «отаманщини» В. Винниченко датував від початку другої війни з РСФРР до «листопадової катастрофи» 1919 р. і переходу Армії УНР до партизанських дій у радянському і білогвардійському запіллі [9].

Сучасні українські історики, наприклад, Ю. Митрофаненко пропонують більш нейтральне визначення, а саме: суспільний рух, який виник внаслідок революції 1917–1921 рр. і ґрунтувався на історичних традиціях козацького самоврядування [5]. Специфікою української «отаманщини» було те, що вона була ініційована державою. В умовах постійних воєнних дій Директорія УНР не контролювала становища у регіонах, які знаходилися під її юрисдикцією. Армія УНР була сформована переважно із селянських загонів. По суті це була нерегулярна повстанська армія, ватажки якої називалися отаманами. Помилкою Директорії було зробити ставку не на регулярне військо, а на повстанців. Після

антигетьманського повстання ця армія почала швидко танути. Деякі отамани перейшли зі своїми загонами на бік більшовиків, інші не бажали визнавати будь-яку владу, крім власної. С. Петлюра, головний отаман армії УНР намагався схилити отаманів на свій бік часто ігноруючи їх неправомірні дії. За це його постійно критикував В. Винниченко. Дії деяких отаманів підривали довіру населення до Директорії. С. Петлюра усвідомлював усі негативні сторони отаманщини, про що він пізніше писав у листі до генерал - хорунжого М. Удовиченка: «В той момент, при певних історичних обставинах ці засоби, на мій погляд, були єдиними, за допомогою котрих можна було певну програму в життя переводити. Коли я бачив, що отаманщина свою службу відслужила, свою роллю виконала, я з легким серцем її нищив, як «пережиток», одрізав її, як відрізають сліпу кишку... але в умовах моєї праці не було фізичної можливості паралізувати шкідливі наслідки в діяльності окремих підвладних» [10].

Висвітлення селянсько-повстанського руху є у працях та свідченнях радянських воєначальників: М. Лациса, Р. Эйдемана, М. Фрунзе, В. Примакова, які брали активну участь у боротьбі з ним. До категорії власне мемуарів слід віднести фундаментальну працю відомого більшовицького діяча В. Антонова-Овсієнка “Записки о гражданской войне”, над якою автор працював від початку 1920-х рр. [11]. Лєвова частка матеріалів присвячена подіям на Україні. Це найбільш системний виклад радянським воєначальником перебігу боротьби проти сил “контрреволюції”. Незважаючи на партійно-класовий підхід, односторонність оцінок сил протилежного табору, «Записки» В. Антонова-Овсієнка містять багатий фактологічний матеріал, досить точну хронологію подій, добре персоніфіковані. Сильною стороною праці є використання документів, карт, схем.

Поряд зі спогадами ватажків Української революції і більшовиків важливе місце посідають спогади очільників і учасників «білого руху». У збірці документів «Революция и гражданская война в описаниях белогвардейцев»

наводяться спогади К.В. Герасименка про махновський рух, показано конкуренцію між самими отаманами, зокрема ситуація між Н. Махно і Н. Григор'євим. Її К.В. Герасименко трактує як «зіткнення амбіцій і жадобу слави і влади» [12, с. 226-237]

Цінним джерельним матеріалом є спогади самих отаманів В. Оскілка, Ю. Тютюнника, Ю. Горліс-Горського, а також праці українських воєначальників М. Капустянського, О. Удовиченка, та інших [13-17].

Таким чином явище «отаманщини» оцінюється по більшості як негативне і деструктивне політичними і військовими діячами різних політичних поглядів. Ставлення представників українського визвольного руху варіюється від вкрай негативних оцінок (як у В. Винниченка) до визначення цього явища як вимушених дій по захисту революції і державності (як у С. Петлюри). Радянські політики і військові «отаманщину» називають селянським бандитизмом, діячі «білого руху» дотримуються таких поглядів. Природньо, що у спогадах самих отаманів ми знаходимо спроби пояснити і виправдати свої дії.

Література:

1. Щербатюк В.М. Селянський повстанський рух в Україні 1917-1921 рр.: українська історіографія. К., «Наукова думка», 2012. 528 с.
2. Литвин С. Феномен отаманщини доби Директорії УНР в українській історіографії. *Воєнна історія*. №4-6 (28-30). 2006. URL: http://warhistory.ukrlife.org/4_6_06_1.htm (дата звернення: 10. 04. 2021)
3. Васьковський Р. Листопадове повстання 1918 р.: «петлюрівська авантюра» чи «національна революція»? *Студії з архівної справи та документознавства*. 1999. Т. 5. С. 215-219. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sasd_1999_5_52. (дата звернення: 01. 04. 2021)
4. Мина Ж. Збройні сили Директорії УНР та їх боротьба за державну незалежність України (листопад 1918 р.–листопад 1920 р.). Львів, 2008. 20 с.

5. Митрофаненко Ю. Українська отаманщина 1918–1919 років. Вид. 3-тє, випр. і доповн. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2016. 240 с.
6. Солдатенко В. Ф. Українське повстанство 1919 року: контури феномену. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства / Науково-дослідний інститут українознавства*. К., 2008. Т. 22: На пошану проф. Валентина Семеновича Крисаченка. С. 355–370.
7. Пиріг Р. Джерела з історії Української революції 1917–1921 років: матеріали особового походження. URL: <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/11-27.pdf> (дата звернення: 03. 04. 2021)
8. Пиріг Р. Мемуари сучасників як джерело з історії Української революції 1917–1921 років. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28207/02-Pyrig.pdf?sequence=1> (дата звернення: 15. 03.2021)
9. Винниченко В. Відродження нації. Ч.3. URL: http://ukrlit.org/faily/avtor/vynnychenko_volodymyr_kyrylovych/vynnychenko-vidrodzhennia_natsii.pdf (дата звернення: 21. 03.2021)
10. Петлюра С. Статті. Листи. Документи Т. IV / Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Центр українознавства; Центральний державний архів вищих органів влади і управління України; Центральний державний архів громадських об'єднань України. К., 2006. 700 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/e_dzherela_petliura/e_dzherela_petliura.pdf (дата звернення: 10. 04. 2021)
11. Антонов-Овсеенко В. А. Записки о гражданской войне: Т.3,4. М.-Л.: Госвоениздат, 1924-1933. URL: http://militera.lib.ru/h/antonov-ovseenko_va01/index.html (дата звернення: 15. 03. 2021)
12. «Революция и гражданская война в описаниях белогвардейцев». М.: «Отечество», 1991. 512 с.

13. Оскілко В. Між двома світами. Рівне: УНП, 1924. 48 с.
14. Тютюнник Ю. (Юртик Г.). Звенигородський кіш Вільного Козацтва. *Літературнонауковий вісник*. Львів, 1922. Ч. 2. С. 125–133.
15. Горліс-Горський Ю. Холодний яр. У 2-х част. Львів, 1935–1937.
16. Капустянський М. Похід українських армій на Київ-Одесу в 1919 році: Короткий воєнноісторичний огляд: У 2 кн. Мюнхен, 1946. Кн. 1. 110 с.; Кн. 2. 200 с.
17. Удовиченко О. Третя Залізна дивізія. Матеріали до історії війська УНР. Нью-Йорк: Червона Калина. Т. 1. Рік 1919. 1971. 264 с.

Моїсєва Н. І.,

доктор економічних наук, професор
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка

ФІЛОСОФСЬКІ СЕНСИ ДЕРЖАВИ В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНУ

Для сучасної демократичної правової держави питання про фундаментальні підстави її розвитку не може бути другорядним і тому від його рішення може залежати життєздатність найважливішою концепції державності. На перший погляд юридичні сенси у визначенні філософії держави програють соціально-гуманітарним, проте саме крізь призму правової системи побудова філософії держави бачиться найбільш адекватною тим процесам і явищам, які не просто позначилися в соціальній реальності, а міцно увійшли й закріпилися в ній. Це стосується розвитку самої людини, її світогляду, поведінки в повсякденному житті. Ці ж сенси мають відношення і до суспільних змін, пов'язаних, насамперед, із пошуком нової метатеорії, яка останнім часом конструюється на зміну постмодернізму, що помітно послабив свій вплив як на філософію державного будівництва, так і на формування індивідуальних життєвих стратегій.

Безумовно, в простір цих актуальних явищ потрапляє і держава, яка не може залишатися байдужою до сучасних трансформацій світу, людини і суспільства. При цьому важливо, що саме держава сьогодні має усвідомлюватися як ціннісно-сміслова система, а не як виключно політико-правове утворення, котре існує заради права і самого себе. З цієї точки зору держава не може стояти над людиною і над суспільством, вона знаходиться з ними в одній площині сенсів. У цьому полягає цінність самої держави, але у цьому криється і можливість держави впливати на побудову різноманітних

ціннісно-сміслових систем, в тому числі і системи права – не тільки як механічної сукупності норм постулатів справедливості, а як соціокультурного коду, який містить у собі багаторівневі смисли буття.

Як правило, роздуми про сутність держави, про концепцію державності і покладаються в основу конструкцій філософії держави, що зумовлює переважаючий історико-герменевтичний ракурс розгляду даного феномену. Інтерпретації філософії держави міцно пов'язуються з багатим правовим контекстом, який формується століттями. Тому, як і раніше виходять на перший план погляди і уявлення філософів і правознавців про сутність держави. Слід, однак, відзначити, що традиційно ці уявлення не обходяться без актуалізації ідей справедливості та права, але потрібно розуміти, що зміст цих ідей з плином часу змінюється і вони отримують нові смислові прочитання та інтерпретації, не дивлячись на їх багаторічну ціннісно-сміслову абсолютизацію.

В умовах постмодерністського світогляду сама ідея права і концепція державності піддаються не просто перегляду і переоцінці. Утилітаризація понять держави і влади стає виразною прикметою останнього часу. Саме з цієї причини держава починає компенсувати втрату своєї домінуючої позиції в формах, перевічених минулим, тобто стандартами тоталітарного. Держава, повертаючись у минуле, завжди переглядає конституційно постульовані положення, повільно, але вірно замінюючи їх на шаблони минулого. Так, традиційно і неухильно визнана демократичними державами самоцінність людини в певний момент часу порівняно легко підміняється цінністю самої держави, при цьому в правовому полі починає превалювати концепція верховенства держави над особистістю і суспільством.

Епоха постмодерну допускає складні аберації в будь-яких філософських побудовах і узагальненнях. Постмодернізм абсолютизує будь-яке явище, що відхиляється в своєму розвитку від будь-якої встановленої ззовні норми. Можна стверджувати, що в співвідношенні постмодернізму як визначальної

світоглядної рефлексії кінця XX – початку XXI ст. і філософії права виявляються істотні суперечності. По-перше, постмодернізм концептуалізує характерну для межі століть зміну або переоцінку ціннісно-сміслових пріоритетів, що супроводжується появою абсолютно нових моделей і символів буття. Філософія права ж, навпаки, виявляє тяжіння до закріплення, а не перегляду вже сформованих концепцій правовідносин і норм, які регламентують ці правовідносини. По-друге, постмодернізм акцентує увагу на конфліктах людини, суспільства і культури, у той час як філософія права націлена на нівелювання різних проявів цієї конфліктності за рахунок конструювання адекватних ситуації норм. По третє, постмодерністські філософські концепції намагаються віднайти принципово нові описання соціальної реальності, часто доводячи цей процес до абсурду (яскравим прикладом чого є конструкції, що їх надає Жак Дерріда). Філософія права ж є більш стійкою до змін світоглядних векторів, і спрямована на об'єктивацію всього, що відбувається в навколишньої дійсності.

Отже, дистанція між сенсами, що їх продукують постмодерністські філософські концепції та філософія права, дозволяє говорити про збереження «інтуїції соціального», при якій категорично не відкидається збіг різних соціальних реалій. З точки зору правової науки постмодерн стає епохою, яка повинна продемонструвати здійснення, або ж, навпаки, крах сподівань і претензій особистості на найвищу цінність в державі. Саме постмодерн підкреслює наявність гострих протиріч в житті людини і соціуму, які право покликано зняти через численні норми та інститути. І якщо в період «до постмодерну» право вирішувало переважно завдання збереження і примноження багатства, власності, то в умовах постмодерністського впливу воно не може ігнорувати проблеми культуроцентричного характеру, пов'язані з мораллю, релігійністю, ментальністю, патріотичністю тощо. А вони представляються куди більш серйозними і масштабними сенсами буття особистості, що впливають на її включеність у соціальне життя.

Література:

1. Моїсєєва Н. І., Омельченко Г. Ю. Комунікаційна діяльність в структурі соціально-комунікаційного знання. 2017.
2. Моїсєєва Н. І. Соціально-комунікаційна діяльність як історико-суспільна практика. 2015.
3. Пилипенко С. Г. Проблема людини у постантропологічну епоху: технологічний аспект. *Ученые записки Крымского федерального университета имени В.И. Вернадского. Социология. Педагогика. Психология*. 2014. Т. 27. №. 1–2.

Небожина А. А.,

здобувачка вищої освіти

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА

Науковий керівник:

О. В. Воронянський

кандидат історичних наук, професор

Політика – важливий компонент життєдіяльності суспільства. За своєю природою вона пронизує всі сфери суспільного життя. Як соціальне явище політика носить відносно самостійний характер, і її розвиток відбувається на основі своїх власних об'єктивних закономірностей. Але сутнісний аналіз цього соціального явища не може бути повним і зрозумілим без виявлення його взаємодії з іншими явищами і процесами політичного простору суспільного життя. Пізнання політики як підсистеми суспільних відносин можливе лише як «момент» історії, еволюції та розвитку соціальної системи в цілому.

Отже, політична система як одна із частин або підсистем соціальної системи дає змогу виявити межі політики та політичних відносин, їхні елементи та взаємозв'язок між ними, функції та ін. Тобто поняття політичної системи дає можливість розкрити цілісність, динамізм і структуру політичного життя, його якісні характеристики, що визначаються насамперед місцем і роллю самої політики у суспільстві. На думку М. Вебера, коли мова йде про політику, то це поняття слід пов'язувати передовсім з владою і державою. Він підкреслював, що політика означає прагнення до участі у владі або до виявлення впливу на розподіл влади або між державами, або всередині держави між групами людей, наділених владою.

Система – це певна кількість взаємопов'язаних елементів, що утворюють стійку цілісність, мають певні інтегративні особливості та внутрішні закономірності, властиві саме цій спільності. Будь-яка система характеризується також стійкими зв'язками елементів, які досягаються внаслідок структурного упорядкування її частин. Важливою рисою системи є її цілеспрямований функціональний стан.

Як складна, саморегульована система, суспільство має кілька підсистем: економічну, політичну, соціальну, духовну тощо. Кожна у своїй сфері виступає окремо і має свої підсистеми, відповідне місце та роль у суспільному житті.

Як одна з форм соціального руху матерії, політична система тісно пов'язана з особливою формою діяльності людей – політикою. На відміну від інших систем суспільного життя, політична система має ряд особливостей: вона бере участь у розв'язанні таких загальносоціальних завдань, як інтеграція суспільства, розподіл у ньому матеріальних і духовних цінностей; монополія на державний примус у масштабах всього суспільства і використання для цього спеціального апарату; має досить складну внутрішню будову, що включає різноманітні політичні організації, принципи, норми, механізми комунікацій, які забезпечують прямий і зворотний зв'язок соціальних груп і членів суспільства з політичною владою. Політична система має монополію на здійснення влади.

Політична влада торкається інтересів великих мас людей, певних соціальних груп, що причетні до керівництва суспільством і займають панівні позиції в економічному житті. Це керівництво є загальнообов'язковим і здійснюється як при безпосередній участі домінуючих у суспільстві соціальних сил, так і через суспільно-політичні організації та рухи, політичні групи та їхніх лідерів. Ознакою політичної влади є наявність особливої групи, специфічного прошарку людей, які професійно зайняті управлінням.

Сучасне наукове знання про політичні системи поділяється на два підходи. В першому з них політична система подається як теоретичний, ідеальний

конструкт, який дає змогу виявляти і описувати системні властивості різних політичних явищ. При такому підході політична система розглядається не як відображення політичної дійсності, а як засіб (інструмент) системного аналізу політики. В такому значенні поняття «політична система» може застосовуватися для аналізу будь-якого відносно цілісного і самостійного політичного утворення: держави, партії, профспілки, громадсько-політичного руху та ін., кожне з яких можна розглядати як специфічну політичну систему.

У другому більш конкретному тлумаченні поняття «політична система» визначає реальний складний механізм формування і функціонування владних відносин у суспільстві. Цей механізм включає: політичну діяльність і політичні відносини між різними політичними суб'єктами (групи та індивіди); політичну організацію, до якої входять держави, партії, політичні асоціації, політичні й правові норми, політична свідомість і політична культура та ін.

Спираючись на ці підходи, при аналізі політичних систем різних суспільств слід враховувати як системні властивості різних політичних явищ, так і сталі взаємозв'язки між ними. А саме:

- інвайроментальні (взаємозв'язок середовища і системи); інституціональні (організаційні властивості елементів системи – держава, партії, громадські організації, масові об'єднання, які беруть участь у політичному житті);
- регулятивні (правові і політичні норми як нормативні основи діяльності інститутів системи); комунікативні (внутрішні системні властивості і зв'язки та відносини); функціональні (політичний режим і процес, що складаються в результаті діяльності з елементів системи); культурно-творчі й ідеологічні (політична культура і свідомість); рольові (призначення політичної системи як цілого у суспільному житті окремої країни і на міжнародній арені, а також роль окремих елементів політичної системи).

Отже, політична система становить складне і специфічне явище в життєдіяльності суспільства, з внутрішньо організованими зв'язками і властивостями елементів. Її можна визначити як системну сукупність політичних відносин, правових і політичних норм, інститутів, ідей, пов'язаних із формуванням, здійсненням влади та управлінням суспільством.

Головні функції політичної системи – це визначення цілей і завдань даного суспільства, а також мобілізація всіх ресурсів для досягнення цих цілей і регулювання режиму політичної діяльності. Функції інтеграції, легітимізації є не лише функціями політичної системи, а й духовно-культурної, економічної та інших систем.

Виконуючи свої функції, політична система забезпечує цілісний керівний вплив на суспільство як єдиний організм, що ефективно управляється політичною владою.

Характерною ознакою політичного управління є те, що це управління свідоме, воно пов'язане з визначенням стратегічних, довгострокових пріоритетів, цілей, мети діяльності людей, їх угруповань і суспільства в цілому. Політичне управління має формувати і підтримувати певний соціальний порядок, забезпечувати його захист, виправдовувати його існування.

Сьогодні Україна тільки починає розбудову своєї нової політичної системи – системи демократичної діяльності й відносин, правових гарантій та культури політичної відповідальності всіх суб'єктів демократичного процесу.

Тому в реальному житті нашої країни, як і інших країнах, що формують свої нові політичні системи, відбувається постійне суперництво двох факторів, двох основних тенденцій. З одного боку, фактор випадковостей, тенденція до дезорганізації, до руйнування нової політичної системи. З другого – фактор управління і самоуправління, тенденція до організованості, упорядкування і стабілізації розвитку та прогресу політичної системи. Важливо, щоб усі ці процеси і явища були вузько детермінованими і мали можливість для різних ліній розвитку. Можливість управління визначається самим існуванням

випадкостей, що дає змогу уникнути одноваріантного призначення. Тому одна з основних умов управління – це умова мати певний вибір; друга умова, – щоб управляти, треба мати зворотний зв'язок між усіма елементами політичної системи.

Література:

1. Арато Е., Коен Дж. Відродження, занепад і реконструкція концепції громадянського суспільства. *Політична думка*. 1996. № 1. С. 25-31.
2. Безрук О. О., Денисенко І. Д. Українське суспільство: теорія та практика демократичного транзиту. *Сучасне суспільство*. 2013. № 2. С. 13-27.
4. Бунецький Л. В. Особливості і проблеми трансформації інституційної системи в Україні: системний аналіз та світовий досвід. *Вісник Київського нац. університету ім. Т. Шевченка: Сер.: Філософія. Політологія*. 07/2011. Вип. 104 . С. 32-38 .
5. Воронянський О. В. Політичні інститути: механізм формування в конкурентному середовищі. *Сучасне суспільство*. 2014. Вип. 1. С. 15-28.
6. Воронянський О. В. Проблема формування політичних інститутів у контексті конкурентної боротьби еліт. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. 2012. № 1013. Сер. Питання політології. Вип. 21. С. 75-79.
7. Воронянський О. В., Бурмака В. П. Становлення сучасної партійної системи України. *Проблеми державотворення України: історія і сучасність. Зб. ст. . /За ред. В. П. Бурмаки*. 2001. Вип. 2. С. 8-16.
8. Воронянський А. Украина: «революция» от финансово-промышленных групп. *European Applied Sciences*. 2014. №2. С. 74-75.
9. Калініченко В. В., Воронянський О. В., Калініченко В. В. Історія України: від найдавніших часів до сьогодення. Навчальний посібник. Харків: Оберіг, 2016. 440 с.

10. Воронянський О. В. Масова соціальна комунікація як процес реалізації влади над суспільством. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія.* 2013. №. 21. Вип. 23 (2). С. 63-68.

12. Voronianskyi O. V. Національна ідея в політико-комунікативному дискурсі: постановка проблеми. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки.* 2016. №. 1. С. 24-28.

Ніколаєнко О.О.,

доктор іст. наук, проф. каф. історії України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди.

ПЕРШІ КРОКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ У СПРАВІ ОХОРОНИ МАТЕРИНСТВА Й ДИТИНСТВА В УКРАЇНІ (1919-1920 рр.)

Охорона материнства і дитинства є важливою складовою соціальної політики держави. На поч. ХХ ст. однією із гострих проблем в Російській імперії була висока дитяча смертність, і її подолання стало провідним завданням передової громадськості, лікарів, земств. Події другого десятиліття ХХ ст. тільки загострили цю проблему, але в період світової війни, декількох революцій, змін політичних режимів відсунулись на другий план. Перед новою владою – більшовиками, що проголосили своє встановлення в Україні у 1919 р., а потім ще декілька років вели боротьбу за утвердження по всій країні, охорона материнства й дитинства була складовою інших вкрай важливих питань. Такими актуальними питаннями були подолання дитячої безпритульності, яка прийняла загрозливі масштаби, а також залучення жінок до виробництва, оскільки умови воєнних лихоліть перетворили жінок у масову робочу силу.

На час утворення українських радянських органів влади більшовики уже мали організаційний досвід утворення органів соціального захисту населення. Так 31.12. 1917 р. була створена Колегія охорони і забезпечення материнства й дитинства (младенчества). За два тижні, 12.01. 1918 р. черговий Декрет «Про організацію Колегії охорони й забезпечення материнства й дитинства» скасовував Всеросійське піклування по охороні материнства й дитинства, а всі

його функції передавав одноіменному відділу при Наркоматі державного піклування [5, с. 195–200]. Його завданням було керівництво всіма організаціями, що переходили тепер до відомства державного піклування від ясел, виховних будинків до лікарських закладів, що здійснювали нагляд за вагітністю та забезпечували материнство. Керівництво відділом прийняла відома лікар В. П. Лебедева. Основні зусилля відділ зосередив на організації будинків малюка, жіночих будинків та дитячих лікарень [1, с. 78].

Дослідники відмічають, що перші кроки радянської влади по охороні материнства здійснювались у руслі ідей передових лікарів початку ХХ ст., які були на сполох, закликаючи попередню владу рішуче боротись із дитячою смертністю. Тепер, після декількох воєнних років, коли жінки вимушені були залишатися годувальницями родин, ситуація із дитячою смертністю ще більш загострилась. Розуміючи соціальну небезпеку, лікарі активно підтримували державні ініціативи і об'єднували зусилля, спрямовані на організацію охорони здоров'я матері і дитини [6, с. 151].

Розуміючи необхідність забезпечити жінкам реалізацію репродуктивної функції, залучивши її при цьому у виробничий процес, більшовики в Україні користувались прикладом Росії при організації системи охорони здоров'я матері й дитини.

30 квітня 1920 р. справи по охороні здоров'я матері й дитини були передані до відомства Народного комісаріату Охорони здоров'я (НКОЗ) УСРР. Такі міжвідомчі зміни були спричинені поступовим уточненням роботи між Народними Комісаріатами охорони здоров'я, соціального забезпечення та народної просвіти у справі народження та виховання дітей, які повинні стати будівниками комунізму. До кінця року продовжувалось розмежування повноважень різних Наркоматів. У червневій постанові зазначалося, що за підростаюче покоління відповідає відділ соціального виховання НК освіти, а за здоров'я дітей шкільного віку – відділ Охматдиту НК здоров'я. Останній разом з місцевими відділами піклується про оздоровлення умов життя дітей, організує

їм медичну допомогу, а також сприяє розширенню мережі медико-педагогічних закладів [2, с. 578–580].

На місцях утворювались губерніальні і повітові відділи соціального забезпечення, куди входила секція по охороні материнства й дитинства. Її завданнями були визнані поширення мережі установ охорони материнства й дитинства, допомога речами по догляду за дитиною, популяризація знань по гігієні вагітності й догляду за дитиною, а також «пильнування за виконанням вимог вагітними, породіллями й матерями, які годують, правил, що видає Центральний відділ соціального забезпечення» [2, с. 42–43].

У червні 1920 р. виходить постанова, що визначає право на виплату у разі тимчасової втрати непрацездатності, згідно якої жінки-працівниці та службовці мають право на отримання допомоги у розмірі середньомісячної заробітної плати під час вагітності за 6-8 тижнів до пологів та 6-8 тижнів після них [2, с. 496].

Соціально-економічна ситуація в країні була такою, що надання харчування й пайків було першочерговим кроком підтримки матерів і дітей. У квітні 1920 р. були введені додаткові пайки для дітей та матерів, які годують. Діти до одного року, які були на штучному годуванні, отримували молоко й додаткові продукти, діти від 6 місяців до року – продукти, необхідні для прикорму. Діти у віці 1-5 років та 5-16 років – «дієтичну поживу». Склад раціону, що видавався дітям безкоштовно, погоджувався НК продовольства та НК здоров'я. Матері, які годували груддю, могли розраховувати на покупку додаткового продуктового пайку [2, с. 146].

27-28 червня 1920 р. на I Всеукраїнському з'їзді відділів охорони здоров'я наголошувалось на тому, що мережа материнських та дитячих закладів повинна бути розгорнута по аналогії з лікувальною чи шкільною [4, с. 126.].

Організаційні заходи і інституціоналізація системи охорони материнства й дитинства була вимушеним кроком більшовиків, позаяк на жіноцтво, як

робітничу силу розраховувала нова влада. Необхідність залучити жінок-селянок до праці спричинила необхідність створювати ясла в селах. У січні 1921 р. було поставлено завдання відкрити «під час польових робіт весною і влітку не менше 1000 ясел в Україні». При цьому потрібно було забезпечити їх приміщенням, інвентарем, педагогічним складом тощо. Цікавою видається мотивація таких заходів, зазначена в документі: «з метою допомоги сільському господарству й скорочення непродуктивної праці жінки-селянки по домоводству й догляду за дітьми, для надання їй можливості участі в праці по відбудові сільського господарства» [2, с. 30]. Також наголошувалось на потребі підготовки й видання агітаційної літератури з цього питання.

Радянська жінка в трактуванні більшовиків у перші роки встановлення радянської влади була об'єктом політичної мобілізації та трудовою одиницею, що вимагало зусиль влади по втягненню її у громадсько-політичне життя і надання їй праці виробничого характеру [3, с. 305–307]. Репродуктивні функції жінок, хоч і визнавались «непродуктивною працею», але в тогочасних умовах демографічної кризи потребували всілякої підтримки. Тому справа охорони материнства й дитинства у 1919-1921 рр. була в центрі уваги керівних органів, і була спрямована на вироблення юридичних основ її функціонування та інституціалізації, вирішення безпосередньо нагальних проблем в умовах утвердження радянської влади в країні, а саме – допомоги сиротам, вагітним, породіллям.

Література:

1. Денисов М. С., Салицева О. В., Толстовка М. Л., Денисова Т. Г. Охрана здоровья матери и ребенка: историко-правовой обзор. *Здравоохранение Чувашии*, 2016, № 4. С. 76–81.
2. Збірник узаконень та розпоряджень Всеукраїнського революційного комітету за 1919–1920 роки / Рада Народних Комісарів, Народний комісаріат юстиції. 1-е вид. (офіціальне). [Харків]: [Шоста радянська друкарня], [1921]. 790 с.

3. Здравомыслова Е., Темкина А. Государственное конструирование гендера в советском обществе. *Журнал исследований социальной политики*. 2003, Т. 1, 3/ 4. С. 299-322.
4. Мельничук М. О. Правове регулювання охорони здоров'я населення УСРР (1921-1929 р.). Дис. канд. юр. наук. Спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права, історія політичних та правових вчень. К., 2016. 223 с.
5. Ростова О. С. Создание основ правовой охраны материнства и детства в первое десятилетие советской власти. *История права и государства* С. 195-200.
6. Фадеев А. В. Детская смертность и история охраны материнства и детства в СССР. *Бюлетень Національного науково-дослідницького інституту громадського здоров'я імені Н. А. Семашко*. 2012 С. 150-157.

Олійник О. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
зав. каф. суспільно-прав. дисциплін і менеджменту освіти
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Морозов С.В.,

доктор історичних наук, професор

Олійник М. М.,

доктор історичних наук, професор

МІНІСТРИ ПРАЦІ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (1917-1920 рр.)

Постановка проблеми дослідження, визначається тим, що період української революції 1917-1921 рр. є дуже цікавим періодом розвитку українського державотворення і нажаль невдалою спробою. Але саме державницький досвід цієї доби надав новий імпульс розвитку української державності і, на нашу думку, повинен більше використовуватись в сучасній незалежній Українській державі. Однією з найбільш важливих проблемних питань в період УНР була безумовно сфера регулювання праці.

Безумовно викликає значний інтерес діяльність діячів, котрі займались розробкою і проведенням політики в сфері праці в Україні. Серед них особливе місце займають міністри праці УНР. Автори намагаються показати зв'язок між біографіями урядовців та їх діяльністю в галузі регулювання трудових правовідносин.

Аналіз актуальних досліджень з історії УНР та діяльності її урядів свідчить, що це є предметом досліджень багатьох науковців. Окремі аспекти цієї наукової проблеми аналізувались у працях Б. Андрусішина, В. Головченко,

Д. Дорошенко, Т. Ляшенко, І. Копайгори, М. Манько, П. Христюка, Ю. Работи, О. Реєнта, С. Середи, В. Солдатенко, М. Шаповала та ін. Але у цих працях питання регулювання урядами трудових та соціальних питань носять факультативний та недостатній характер. Отже наше дослідження є однією з перших спроб комплексного аналізу питанню регулювання сфері праці урядами УНР та кадровому забезпеченню цього напрямку.

Після перемоги Лютневої революції в колишній Російській імперії з'являються умови не тільки для розвитку трудового законодавства, але і виникає нагальна необхідність в створенні спеціальних органів по його впровадженню в життя. Не випадково, що в складі Тимчасового уряду було утворено і Міністерство праці, яке мало сконцентрувати всю роботу в галузі праці у своїх руках [9, с. 66].

Багато в чому як наслідок революційних вимог робітництва, яким вимушений був поступитись уряд О. Керенського, було видання 11 липня 1917 р. наказу про створення на місцях комісаріатів міністерства праці [14, оп.1, спр.3,арк.1]. На території України було засновано два обласних комісаріату праці: один для Донбасу, інший – для іншої частини України [5, с. 306].

Отже, в перші місяці після повалення самодержавства Центральна Рада самостійної соціально-економічної політики, в тому числі й в сфері праці, не вела. Цими питаннями займалися місцеві органи Тимчасового уряду – комісаріати Міністерства праці. Така позиція Центральної Ради пояснюється тим, що остання була зв'язана угодами з Тимчасовим урядом про утримання від вирішення нагальних питань соціально-економічного устрою аж до Установчих зборів.

З приходом до влади в Росії більшовиків Центральна Рада змушена була визначитися у робітничій політиці. III Універсал 7 (20) листопада 1917 р. проголосив, що праця робітництва в УНР має бути негайно упорядкована [6, с. 67-68]. Але втілювати в життя ці положення не було кому, бо портфель

генерального секретаря праці був вільний до 12 листопада 1917 р., коли його було вручено члену УСДРП, голові Всеукраїнської Ради робітничих депутатів М. Поршу, який на початку січня 1918 р. очолив ще й Генеральне секретарство військових справ [8].

М. Порш серед політичної української еліти був знавцем робітничого питання. Його перу належало чимало статей на робітничі теми. У 1912-1913 рр. побачила світ фундаментальна праця М. Порша «Робітництво України». Новий генеральний секретар праці відзначався яскраво вираженою лівизною у поглядах на вирішення соціально-економічних питань, особливо аграрного. Стосовно робітничих проблем, М. Порш у вересні 1917 р. закликав до встановлення «контролю над тисячею фабрик», чого не наважувався зробити Тимчасовий уряд, в першу чергу, на переконання останнього не з технічних, а з класових міркувань, бо «вступити на цей шлях можна тільки по трупах буржуазії» [1,с.83]. Він відносився до категорії людей, які прагнули перебудувати життя на будь-яких умовах, лише не на тих закономірностях, на яких здійснюється людське життя. Серед лідерів української революції М. Порш за своєю популярністю дещо поступався перед такими колоритними фігурами, як М. Грушевський, В. Винниченко та С. Петлюра, проте відрізнявся своїм розумом, розсудливістю й розрахунками.

З проголошенням IV Універсалу 9 (22) січня 1918 р. Генеральний секретаріат було перетворено у Раду Народних Міністрів, а генеральних секретарів – у народних міністрів. Міністерство праці, як і в попередній період продовжував очолювати Микола Порш, який одночасно став і військовим міністром. В Кабінеті В. Голубовича, сформованому напередодні вступу військ Муравйова до Києва, для Міністерства праці місця не знайшлося [4, с.130].

8 лютого (26 січня) 1918 р. у зв'язку з поразками української армії від більшовиків був втрачений Київ. Центральна Рада разом з Радою Народних Міністрів була евакуйована з Києва. При цьому частина міністрів відмовилась покидати столицю. В евакуації було організовано новий склад уряду, до якого

увійшло і міністерство праці яке очолив соціал-демократ Л. Михайлів. Леонід Дмитрович Михайлів є однією з маловивчених постатей української визвольної революції, на жаль він не залишив своїх спогадів. Можна стверджувати, що він продовжував проводити соціалістичну та частково класову політику в сфері праці як і його попередник і більших успіхів добився пізніше на дипломатичній службі. Так, він був одним з активних творців Варшавського договору між Польщею та УНР. Також відомо, що він був репресований у 1939 р. радянськими органами держбезпеки [2].

Навесні 1918 р. в Україні різко змінилася політична ситуація. Однією з характерних її ознак було падіння авторитету Центральної Ради. Треба визнати, що на першому етапі революції Центральна Рада не проводила системну політику в галузі праці та в її роботі стикалися не лише соціально-економічні, а насамперед національні інтереси, які й брали гору [7, с.229]. Таким чином вона втратила вагомий вплив на робітництво. 29 квітня до влади прийшов генерал П. Скоропадський.

Після приходу Директорії до влади у грудні 2018 р. та відновлення УНР був тимчасово назначений комісаром по Міністерству праці Л. Д. Михайлів, який після переїзду Директорії УНР і керуючих відділами до Києва 21 грудня склав свої повноваження на призначеного Директорією тимчасово керуючого Міністерством праці С. І. Гольдельмана [15, оп. 1., спр.12, арк. 204 зв.].

Соломон Гольдельман (1885-3.01.1971) був визначним діячем української єврейської громади, вченим-економістом. В 1917-1918 рр. входив до Української Центральної Ради від єврейської партії Поалей-Ціон. До призначення 26 грудня 1918 р. міністром єврейських справ А. Ревуцького С. Гольдельман також виконував обов'язки секретаря з національних питань. 10 грудня 1918 р. Директорія прийняла пропозицію Гольдельмана про відновлення національно-персональної автономії для національних меншин. В 1919 р. – товариш міністра торгівлі і промисловості, згодом – товариш міністра праці. З 1920 р. в еміграції у Чехословаччині. Викладав в Українській

Господарській Академії у Подєбрадах (з 1925 р. – професор) та Українському Технічно-Господарському Інституті. З 1939 р. жив у Палестині. Помер у Єрусалимі. Є автором більш як двадцяти п'яти книжок та статей з єврейської історії, а також праць з економіки і національно-етнічних проблем, серед яких «Листи про Україну. Матеріали до історії українсько-єврейських відносин за часів революції» (1921), «Жидівська національна автономія на Україні, 1917-1920 рр.» (1963) та ін. [3].

Керуючий міністерством С.І. Гольдельман побув на своєму посту всього декілька днів через те, що наказом Директорії Ч.1 від 26 грудня 1918 р. була призначена перша Рада Народних Міністрів, виконуючим обов'язки міністра праці у якій став колишній комісар міністерства та міністр часів Центральної Ради Л.Д. Михайлів [13, с.20].

Голова Директорії В. Винниченко намагався використати революційну хвилю і довести справу зламу старого державного апарату Гетьманату П. Скоропадського до кінця. 24 січня 1919 р. всім міністрам, головноуповноваженим і головноуправляючим було надіслано телеграму за його підписом з проханням сповістити його, «що зроблено для виконання постанови Директорії від 14 січня 1919 р. про звільнення всіх підвладних Вам урядовців, призначених за часів гетьманщини» [12, спр. 2, арк. 1].

Незважаючи на те, що Директорією була прийнята постанова про негайне звільнення всіх призначених при гетьмані чиновників, справа рухалася помалу, що добре видно на прикладі Міністерства праці, у якому обмежилися зміною міністра та ще декількох урядовців. До апарату міністерства руки не доходили і його склад залишився майже без змін.

Соціально-правове становище робітництва та сфери праці значно ускладнилося після відходу від влади соціалістичних лідерів – голови Директорії В. Винниченка і голови Ради Міністрів УНР В. Чеховського. Безпартійний Уряд С. Остапенка, сформований 13 лютого 1919 р., відмовився

від задекларованої Директорією робітничої політики. Було навіть скасовано Міністерство праці [10].

З 25 квітня 1919 р. на посаду міністра праці Директорією було призначено 38-річного українського відомого політичного діяча та публіциста Йосипа Безпалка [16, оп. 1, спр. 10, арк. 1]. Йосип Безпалко народився на Буковині у 1881 р. В 1906-1918 рр. очолював Українську Соціал-Демократичну Партію на Буковині, 1908-1914 і 1918 р. редагував її друкований орган – газету «Боротьба» в Чернівцях. У 1918 р. – член Української Національної Ради Буковини, а з жовтня 1918 р. – член Української Національної Ради ЗУНР – ЗО УНР. Учасник Трудового конгресу у Києві в січні 1919 р. З 1920 р. жив в еміграції в Чехословаччині, викладав у Господарській Академії у Подєбрадах. Репресований НКВС СРСР у 1947 р. 10 жовтня 1919 р. Й. Безпалко оголосив про свою демісію, яка не була прийнята урядом. Новий міністр праці був одружений, його сім'я складалася з чотирьох осіб, він належав до греко-католицького віросповідання.

Після укладення Варшавського договору з Польщею уряд Ісаака Мазепи димісіонував. 26 травня 1920 р. був сформований уряд В. Прокоповича в якому знову міністерство праці продовжував очолювати О. Безпалко [12].

Це був останній уряд, що ще діяв на частині українських земель; за партійним окладом був поміркований, складався в більшості з правих соціал-демократів, УПСФ і позапартійних.

З початку 1921 уряд УНР став екзильним (в еміграції). Раду Народних Міністрів очолювали В. Прокопович, П. Пилипчук, А. Лівіцький. Після того, як обов'язки голови Директорії перебрав А. Лівіцький (1926), кабінет очолював з незначними змінами аж до 1939 В. Прокопович. Члени уряду перебували в осередках найбільшого скупчення політичної еміграції – у Варшаві, Празі й Парижі [11].

Отже, кожний з існуючих у 1917-1920 рр. українських урядів УНР проводив робітничу політику, яка визначалася методологічними засадами, на

яких вони ґрунтувалися, виходили з самої суті їхньої влади та персоналій, очолюючих міністерства праці. Як видно з нашого дослідження, досить багато залежало від особистості міністра праці. Більшість з них в усіх українських урядах були професійними революціонерами, що дещо негативно позначилося на їх роботі. Інші були науковцями, що не завжди сприяло ефективній діяльності органів по дотриманню трудового законодавства. Але чи було можливим налагодити ефективну діяльність органів праці? На нашу думку, ні. Це пов'язано з умовами, в яких працював уряд, та громадянською війною, в яку була втягнута Україна.

Незважаючи на те, що політика всіх українських урядів УНР у 1917-1920 рр. була нетривалою, вони накопичили певний позитивний досвід, який можна і потрібно використовувати в сучасній незалежній українській державі.

Література:

1. Андрусин Б.І. Робітничі політики українських урядів (1917-1920 рр.): дис. ...доктора істор. наук 07.00.01 – історія України. Київ, 1997. 451 с.

2. Головченко В. І. Михайлов Леонід Дмитрович. *Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [веб-сайт] / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=64861 (дата звернення: 22.10.2021)

3. Гриневич В.А. Гольдельман Соломон Ізраїлевич. *Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України*. К.: в-во «Наукова думка», 2004. 688 с.: іл.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Goldelman_S (дата звернення: 23.10.2021)

4. Дорошенко Д. Історія України. Доба Центральної Ради: в 3-х т. К.: «Глобус», 1992. Т.1. 321 с.

5. История государства и права Укр. ССР.: в 3-х т. К.: Наукова думка, 1987. Т.2. 296 с.

6. Конституційні акти України 1917-1920 рр. К., 1992. 272 с.

7. Ляшенко Т.М. Зародження українського робітничого класу та оформлення трудових відносин у період Центральної Ради [Текст] Українська Центральна Рада - світоч національного державотворення : історико-правові уроки та сучасні реалії : матеріали круглого столу [м. Тернопіль, 10-11 берез. 2017 р.]. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2017. С. 227-230.

8. Микола Порш. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=64861 (дата звернення: 21.10.2021).

9. Олійник О.М. Розвиток трудових відносин і законодавства про працю в Україні (1917-1929 рр.): дис. ...канд. юрид. наук 12.00.01 – теорія та історія держави і права. Харків, 2003. 225 с.

10. Работа Ю. Українська революція 1917-1921 років і становлення національного профспілкового руху. URL: <https://fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/informatsijna-robota/12713-ukrajinska-revoljutsiya-1917-1921-rokiv-i-stanovlennya-natsionalnogo-profspilkovogo-rukhu.html>. (дата звернення: 22.10.2021).

11. Плав'юк М.В. Державний центр УНР на еміграції. *Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: в-во «Наукова думка», 2004. 688 с.: іл.* URL: http://www.history.org.ua/?termin=DC_UNR (дата звернення: 22.10.2021).

12. Солдатенко В.Ф. Рада народних міністрів Української Народної Республіки (РНМ УНР). URL: http://www.history.org.ua/?termin=Rada_Ministriv_UNR (дата звернення: 21.10.2021).

13. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції (1917-1920 рр.): в 4-х т. К., 1996. Т. IV. 331 с.

14. ЦДАВО України ф.2600. – Обласний комісаріат праці Донецько-Криворізького басейну при Раді народних комісарів Донецько-Криворізької Республіки, м. Харків.

Українське державотворення: історичний аспект

15. ЦДАВО України ф.2857. – Міністерство праці Української Держави, м. Київ.
16. ЦДАВО України ф.3305. – Міністерство праці Української Народної Республіки, м. Київ, з 1920 р. м. Тарнів (Польща).

Омельченко Г. Ю.,

канд. економ. наук

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ДЕРЖАВОТВОРЕННІ ЕПОХИ МОДЕРНУ

Еволюція взаємовідносин держави і суспільства є проблемою, яка має як науково-історичну, так і політико-прикладну актуальність. Наукова актуальність пояснюється різноманіттям причинно-наслідкових зв'язків між еволюцією держави, як основного політичного інституту суспільства, і закономірностями розвитку суспільства в цілому. Вивчення механізмів взаємодії соціуму і державного апарату дозволяє краще зрозуміти історичний процес. Феномен національно-державної ідентичності – структурний елемент індивідуальної та масової політичної свідомості, що формує єдність людини, соціально-політичної групи (нації) та політичного інституту (держави), є одним із найбільш складних аспектів цієї взаємодії.

Небезпеки «зависання» ідентичності в суспільствах, які не пройшли соціально-економічну модернізацію, є досить сильними. Саме тому набувають актуальності вивчення найменших відмінностей в реформах політичного, економічного, культурного життя країн, котрі дають досліднику зрозуміти, що головне джерело інституційно-орієнтаційних змін залишається в природі соціальності [2]. Тому в таких суспільствах, де домодерні елементи традиційного внутрішнього життя стикаються з зовнішніми проявами модерну, наявність несвободи і нерівності в конкретних відносинах (економічних, політичних, міжнаціональних і т.д.) перш за все знаходять агресивні форми в політичних феноменах націоналізму і боротьби за утримання чи зміну влади. В

умовах глобалізації це веде до виникнення нерозв'язних суперечностей між державними ідентичностями окремих країн і наростання політичної складової цього процесу [3].

Ідентичність будь-якої держави, як правило, співвідноситься не лише з особливостями конкретного шляху історичного розвитку. Як відомо, національна держава як політико-реальність виникає лише в епоху модерну з необхідності уточнення традиційного статусу підданих / громадян держави, в якому застосовуються більш суворі критерії політичної лояльності, а також визначені законом права та обов'язки [4]. Все це є основою національно-громадянської ідентичності. Однак важливу роль при її формуванні відіграють також самі державні інтереси, позиції держави у міжнародних відносинах, її потенціал. Саме комплекс заходів щодо реалізації державних інтересів та закріпленню лояльності до держави з боку громадянні здійснює вирішальний вплив на формування типу ідентичності, властивого кожній національній державі як локусу політичного життя.

Реальним суб'єктом національної держави можуть виступати два типи націй: етнічного та громадянського походження [1]. При цьому національна держава з відносно єдиною етнічною основою прагне ототожнювати свої політичні кордони з етнокультурними. У свою чергу під їх впливом можуть відтворюватися й традиційні для суспільства форми політичного життя.

Однак разом із еволюцією на сучасному етапі ролі національної держави складається й інший, космополітичний тип ідентичності, який відрізняє дифузна або фрагментарна «мозаїчність» свідомості. Ці соціокультурні зміни, що супроводжуються трансформацією індивідуальних і масових систем ціннісних орієнтацій, мають потенційно різні сценарії розвитку, які оперують з найдавніших часів як зовнішніми по відношенню до державної національної політики, так і внутрішніми факторами.

Література:

1. Воронянський О. В. Проблема типології теорій формування націй у зарубіжній науковій літературі. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2010. №. 912. С. 69–73.
2. Моїсєєва Н. І. Соціально-комунікаційна діяльність як історико-суспільна практика. 2015.
3. Моїсєєва Н. І., Омельченко Г. Ю. Комунікаційна діяльність в структурі соціально-комунікаційного знання. 2017.

Павліченко О. О.,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри філософії

Харківського національного університету

Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В. К. ЛИПІНСЬКОГО НА ПОЛТАВЩИНІ У 1917 – 1918 РОКАХ

Українська національна революція 1917 – 1921 рр. дала змогу долучитися українській інтелігенції до розбудови власної держави.

Осторонь революційних подій не залишився і В.К. Липинський, який на початку революції перебував у Полтаві. Він сприяв українізації військової частини, де служив, а також намагався сформувати більш чисельний військовий відділ. Про ці важливі події свого життя він з гордістю згадував набагато пізніше: «В початку революції я, як офіцер бувшої російської кінноти, мав під своєю командою більше сотні щиро мені відданих людей та мав у своїй розпорядимості пару сот прекрасних коней. Національний рух захопив розуміється і мій відділ, що складався майже виключно з самих Українців. В Полтаві, де ми тоді стояли, вишито нам чудовий синьо-жовтий Штандарт, на якому було написано: «В своїй хаті своя сила і правда і воля.» З великим одушевленням прийняли ми цей новий Штандарт і він ще міцніше обєднав нас у одну дружню сімю... Отже по нараді зі своїми солдатами і по нашій однодушній постанові поїхав я до Києва, до нашого Генерального Секретаря по справам військовим з проханням затвердити нашу частину, дати їй імя й дозволити мені формувати більший українській кінний відділ» [1, с. 10]. Проте, стосунки з Українською Центральною Радою (УЦР) не склались, оскільки В.К. Липинський не поділяв її політичного курсу, а УЦР не довіряла В.К. Липинському, в особі якого бачила самотійника, поляка й поміщика-шляхтича.

На початку червня 1917 р. він приєднався до місцевої групи дворян, заможних селян та інтелігентів, що мали недовіру до соціалістичного курсу ЦР. На основі цієї групи у травні 1917 р. у Лубнах Полтавської губернії виникла Українська демократична хліборобська партія (УДХП). [2, с. 259]. Її ідеологом став В.К. Липинський, який підготував і в жовтні 1917 р. оприлюднив у Лубнах (Полтавська губернія) програму партії.

Її було побудовано з урахуванням історичного минулого України, виходячи з того, що українці мають право на власну державу. Саме принцип суверенності Української держави став головною засадою, на якій базувались основні програмні положення партії. Однак поряд із незалежністю нової держави, у програмі була присутня й можливість федерації, що допускалася лише за певних умов: «ми тільки стоїмо непохитно на тому становищі, що новий союз народу українського з народом російським може бути союзом вільного з вільним і рівного з рівним, союзом двох рівноправних і рівновартних державностей, союзом во ім'я спільних інтересів, двох суверенних народів» [3, с. 254-266]. Лише при неможливості реалізації цих умов єдиною метою залишалася незалежна суверенна держава.

Згідно з програмою УДХП проголосити незалежну Українську державу мали Українські установчі збори, вони також повинні були розробити основні принципи суспільного ладу нової держави.

Окрім роботи на програмою партії В.К. Липинський увійшов до її Управи. Згідно з отриманим там завданням він заснував у Полтаві її філію, що, на відміну від лубенської організації, не відрізнялася ні великою кількістю членів, ні своєю популярністю. Це яскраво показала губернська нарада з питань підготовки виборів до Українських Установчих Зборів. Про них згадував С. Шемет: «Поставили ми, лубенці, до ініціативи наших товаришів по партії в Полтаві цілком серйозно, змобілізувати сили в своїм районі і вирядили до Полтави визначних наших людей. В Полтаві одначе чекало нас повне розчарування. В призначену для зібрання годину знайшли ми залю

Українського Клубу порожньою. Крім самого В.К. Липинського та 3-4 інтелегентів нікого не було» [2, с. 260]. Таку очевидну невдачу С. Шемет пояснював відсутністю заходів для об'єднання всіх хліборобів та поганою підготовкою з'їзду.

Приблизно до березня 1918 р. політичний вплив УДХП обмежувався виключно Полтавщиною. Незважаючи на негативне ставлення вченого до соціально-політичного курсу УЦР, він вважав її владу цілком легітимною, проте її політика дуже засмучувала його і він цього не приховував. Тогочасна зустріч Д. Донцова з В.К. Липинським вразила Д. Донцова: «Стрів його випадково, ідучи попри будинок Центральної Ради... На вулиці ніби йшов, ніби стояв, когось чекаючи, Липинський. Мав вигляд людини, яка щось загубила, або когось чекала, або заблукала, не знаючи виходу. По розмові тоді з ним виніс враження, що такий дійсно був його настрої в тім домі божевільних, в який обернула Київ і Україну політика Центральної Ради» [4, с. 56].

Власну оцінку діяльності УЦР В.К. Липинський подав у праці «Листи до братів-хліборобів», при цьому він виступав не тільки з позиції історика, а й безпосереднього учасника цих подій. Аналізуючи причини поразки УЦР, В.К. Липинський вказав на її боротьбу у внутрішній політиці з «самостійниками взагалі і самостійниками несоціалістичними зокрема» [1, с. 11]. Ще одним її неправильним кроком, на думку В.К. Липинського, була монополізація ідеї української незалежності соціалістичними партіями без огляду на інші політичні угруповання з самостійницьким напрямом «викинувши просто як «реакціонерів та гетьманців» всіх давніх самостійників за межі української нації» [1, с. 5]. Така політика УЦР зменшувала кількість своїх прихильників і позбавляла можливості представників з іншою політичною позицією не тільки брати участь у державотворчому процесі, а й у національно-визвольному русі взагалі. Саме про це свідчить відмова УЦР В.К. Липинському у формуванні свого військового відділу. Не тримаючи образу за власне непорозуміння з тодішньої владою, він так характеризував політичне

підгрунтя УЦР: «Членом «української» нації міг бути тільки той, хто поступову й демократичну програму української інтелігенції визнавав і мандат на представництво народних інтересів в її руки складав. «Лівіщі кадетів і правіщі большевиків» – ось були ті рамки, в яких могла існувати «українська нація». Все, що було поза ними – це були не Українці» [90, с. 6]. Зрозуміло, що за такою національною політикою влада УЦР не змогла достатньо закріпитись. Крім того, зовнішні обставини, за яких вона виникла, також були не на її користь.

Література:

1. Липинський В. Листи до братів – хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму / За ред. Я. Пеленського. К.: Ін-т східноєвропейських досліджень НАН, 1995. 470 с.
2. В'ячеслав Липинський та його доба / Упорядники Т. Осташко, Ю. Терещенко. К.: Темпора, 2010. Кн. 1. 544 с.
3. Липинський В. Матеріали до програми (Української демократичної хліборобської партії). Передмова. Нарис до програми української демократичної хліборобської партії. *В'ячеслав Липинський: історико – політологічна спадщина і сучасна Україна: Матеріали міжнародної наукової конференції 2 – 6 червня 1992 р. у Києві, Луцьку, Кременці / За ред. Я. Пеленського.* 1994. К., С. 253–266.
4. Донцов Д. Рік 1918, Київ / Упоряд.: К. Ю. Галушко. К.: Темпора, 2002. 208 с.

Перепелиця В.О.,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
історичний факультет, ХНПУ ім. Г.С. Сковороди

ВІЙСЬКОВА ЕЛІТА ДОБИ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917-1921 РР.

Науковий керівник:

Гончарова О.С.

канд. іст. наук, доцент, доцент кафедри історії України

Національно-визвольні змагання українського народу 1917-1921 рр. ще не одне десятиліття будуть предметом підвищеної уваги та скрупульозних досліджень з боку вітчизняних та зарубіжних учених. Однією з важливих тем є створення української армії в період Української революції. Визначну роль у її творенні, звичайно, відіграла військова еліта, що вела народ вперед за відстоювання незалежності та територіальної цілісності. Часто такі лідери генерували важливі лінії розвитку не тільки для сектору безпеки і оборони, а й для держави загалом. Вивчення ролі військової еліти в 1917-1921 рр. зможе допомогти досягнути успіхів у сучасному державотворенні.

Метою дослідження є з'ясування ролі військової еліти в період визвольних змагань 1917-1921 рр.

У дослідженні були використана праця В. Капелюшного та О. Коваль [2] у якій наводяться короткі та доцільні відомості про становище військової еліти впродовж 1917-1921 рр. Ж. Мина [3; 4] вивчала положення Збройних сил в період Директорії. У роботі Р. Пирого [5] містяться свідчення про положення армії та військової еліти за часів правління П. Скоропадського. І. Стасюк [6] приділив увагу періоду правління Директорії та її військовим лідерам. Узагальнюючу картину процесу елітотворення періоду української революції подано в навчальному посібнику О. Гончарової та О. Матети [1].

Становлення національних Збройних сил у 1917-1920 рр. було невіддільною частиною процесу українського державотворення. Саме збройні сили на всіх етапах національно-визвольної боротьби означеного періоду були вирішальним фактором існування української державності. У добу Директорії УНР армія була чи не єдиним фактором, який забезпечував існування української державності. Науковці стверджують, що якісний і кількісний склад генералів і адміралів українських військових формувань, насамперед доби Центральної Ради, генералітет якої повністю перейшов з російської армії, а також Української Держави, цілком відповідав вимогам тодішнього часу і давав можливість здійснити необхідне військово-будівництво та забезпечував кадрами розбудову національного війська в обороні відродженої української держави. Інший бік цього процесу становить військова політика керманічів Української держави на різних етапах державотворення, а також зовнішні чинники [2, с. 141].

Сьогодні вже достеменно відомо, принаймні історикам, про небажання українського керівництва, зокрема лідерів Центральної Ради, на початковому етапі державотворення створювати власні Збройні сили. Серед причин такого ставлення до розбудови національної армії дослідники називають прагнення тодішньої влади нейтралізувати політичних супротивників, зокрема військових. «Вкрай негативно позначилася на формуванні українських Збройних сил, – зазначає визнаний фахівець з військової історії Л. Дещинський, – недовіра з боку Центральної Ради до вищого офіцерського складу. Майже до усіх генералів, які перейшли на бік УНР і бажали проявити себе в створенні українських Збройних сил, вона ставилася як до потенційних контрреволюціонерів» [6, с. 158].

Домагання деяких військовиків створити боєздатну регулярну армію ігнорувалися. Повільно виконувалися постанови Всеукраїнських військових з'їздів про українізацію російської армії і формування національного війська. Лише після проголошення в листопаді 1917 р. УНР, під проводом Генерального

штабу, до якого увійшли досвідчені генерали Б. Бобровський, О. Березовський, М. Омелянович-Павленко, С. Дельвіг, Л. Дроздовський, військове будівництво набрало більш-менш організованих форм. В умовах відсутності своїх військових кадрів, особливо вищої ланки, постала необхідність використати досвід генералів і адміралів російської армії та флоту. Адже на території України восени 1917 р. перебували війська найчисленнішого в Росії Південно-Західного фронту (27 армійських корпусів), Румунського фронту, Київського і Одеського військових округів. Після більшовицького Жовтневого перевороту і в зв'язку з червоним терором в Росії, сотні генералів залишилися в Україні або прибули до Києва. У ті часи в армії і на флоті Росії служили 1500 генералів і адміралів, з них, за деякими даними, в 1919-1920 рр. емігрували з України і приєдналися до Збройних Сил Півдня Росії – Добровольчої армії генерала А. Денікіна – близько 800. Керманічі Центральної ради не змогли налагодити військову справу, не зуміли зберегти українізовані полки і дивізії. Народна міліція не виправдала їх сподівання. Приступивши, із значним запізненням, до створення регулярної армії, не використали великий потенціал командних кадрів старої армії.

Гетьман П. Скоропадський, який прийшов до влади в Україні в результаті перевороту 29 квітня 1918 р., був генерал-лейтенантом російської армії, мав прекрасну фахову військову підготовку, досвід двох воєн. Він чіткіше, ніж попереднє керівництво держави, розумів, що запорукою існування Української Держави є сучасна регулярна армія [2, с. 142-145]. Слід відзначити, що з усіх сфер державного будівництва створення збройних сил гетьманату було одним із найбільш складних. По-перше, П. Скоропадський узяв зобов'язання перед німецько-австрійськими союзниками не формувати без їхньої згоди повноцінної армії. По-друге, попри присутність в Україні значної чисельності вищого офіцерства, проблема їх залучення на службу гетьманові залишалася гострою. Із цього приводу останній писав: «Були, звичайно, в Києві, можу сказати, блискучі генерали і штабс-офіцери Генерального штабу,

але всі вони стояли виключно за добровольчу армію генерала Денікіна, проти якої я нічого не мав. Але ця орієнтація мені абсолютно не підходила, оскільки там проповідувалось повне заперечення України» [6, с. 160]. По-третє, Україна фактично не мала повноцінного військово-морського сегменту. По-четверте, у спадок від УНР дісталася досить аморфна військова інфраструктура. І нарешті, була відсутня відповідна нормативно-правова база функціонування збройних сил незалежної держави [5, с. 48].

Визначний військовий діяч розгорнув цілеспрямовану роботу щодо організації армії фактично з нуля, адже отримав незначну військову спадщину. За короткий час були створені Штаб Гетьмана (начальник – генерал Б. Стелецький), Генеральний штаб (полковник Генштабу О. Сливинський), багатоструктурне боездатне Військове міністерство. Його очолив генерал-полковник російської армії О. Рогоза, а заступниками стали генерали О. Лігнау, Ю. Корнієнко і контр-адмірал М. Максимів. Створений у складі міністерства Головний штаб (генерал О. Галкін) мав Управу персонального складу, яка вирішувала кадрові проблеми, зокрема приймала на службу генералів старої армії. Наявність достатньої кількості генералів дозволила укомплектувати ними, на відміну від попередньої армії, усі командні посади від командира бригади і вище. Значна кількість генералів була задіяна у Військовому міністерстві, Головному штабі, у різних комісіях і комітетах, де зосереджувались найдосвідченіші, серед них українці: О. Рогоза, О. Галкін, М. Юнаків, П. Єрошевич, А. Прохорович, В. Кирей [2, с. 145-146]. В умовах, коли функціонуючий генералітет армії не мав суттєвого впливу на політичне життя держави, гетьман уважав за доцільне керівництво цивільними управлінськими структурами доручати військовим, здебільшого генералам. Насамперед це стосувалося посад губернських старост, які отримали обсяги повноважень більші, ніж царські губернатори [5, с. 63].

Із поразкою Центральних держав у світовій війні військова еліта Української Держави усвідомила безперспективність новітнього гетьманського

проекту. Січові стрільці Є. Коновальця після проголошення Грамоти гетьмана П. Скоропадського від 14 листопада про федеративний зв'язок України з майбутньою не більшовицькою Росією, у кількості 1246 бійців перейшли на бік Директорії, а також військова організація залізничників генерала Олександра Осецького. Було створено Оперативний повстанський штаб на чолі з генералом О. Осецьким, до якого ввійшли полковники В. Тютюнник і В. Кедровський, сотники А. Мельник та Ф. Черник. На бік Директорії переходить і бере участь у протигетьманському повстанні П. Болбочан, який командував Запорізьким корпусом. Полковник Пелешук, командир Чорноморського коша з Бердичева, вступає також у Київ, щоб приєднатися до повстання [4, с. 41-42].

Із приходом до влади Директорії розпочався наступний етап боротьби українського народу за державність, безпосереднім учасником якого була національна армія. Політичне керівництво армією здійснював один із лідерів Директорії, колишній генеральний секретар з військових справ УЦР С. Петлюра, ставши Головним Отаманом, тобто верховним головнокомандувачем. Безпосередньо ж керувати бойовими діями повстанської Армії Директорії, яка дістала назву Дієвої Армії УНР, мав Наказний Отаман. На цю посаду був призначений генерал-майор О. Осецький. Внаслідок його усунення у липні 1919 р. від обов'язків Наказного Отамана та ліквідації цієї посади, командувачем Дієвої Армії УНР двічі протягом одного року був досвідчений військовик В. Тютюнник, згодом керівниками українського війська призначались генерали В. Сальський та М. Омелянович-Павленко. Високі національна свідомість та морально-психологічні якості в поєднанні із величезним військовим досвідом і знаннями, уміння діяти рішуче і знаходити вихід у складних тактичних умовах, безпосередня активна участь в галузі військового будівництва та у захисті УНР від внутрішніх і зовнішніх ворогів, інші вагомні чинники сприяли призначенню в часи існування Директорії командувачами армії О. Осецького, В. Тютюнника, В. Сальського та М. Омеляновича-Павленка. Характеризуючи їхню діяльність загалом, слід

звернути увагу на низку важливих аспектів. Насамперед варто відзначити, що їм доводилося діяти та керувати армією в надзвичайно складних умовах, коли воювати інколи доводилось на кількох напрямках [6, с. 161].

Політика Директорії не змогла об'єднати українські національні сили. Вже на початку січня 1919 р., незадоволена політикою Директорії, перейшла на бік більшовиків одна з найбільших повстанських груп під командуванням отамана М. Григор'єва на Херсонщині. Основним мотивом переходу було те, що «українська влада не дозволяла негайно рушити на Одесу і вигнати звідти французів і російських добровольців». Слідом за цією групою Дніпровська дивізія, що була розташована в Святошині біля Києва, переходить на бік більшовиків і під проводом отамана Д. Терпила (Зеленого) вирушає в район Трипілля. Україна вкрилася повстанськими загонами під командуванням отаманів, які не визнавали влади Директорії. Кожний з них діяв у своєму районі. На Чернігівщині діяв Ангел, на Літинщині (Поділля) – Я. Шепель і т.д. Вони міняли орієнтацію: то ставали на бік Директорії, то переходили на бік більшовиків і такими діями вносили анархію [3, с. 51].

Таким чином, в добу визвольних змагань 1917-1921 рр. питання військових кадрів мало високу актуальність, проте своєчасне звернення політичних лідерів до розбудови української армії та ігнорування військової еліти поставило у складні умови процес державотворення. Так чи інакше в цей період саме завдяки представникам військової еліти тримався процес розбудови української державності, адже часто виходило що військові лідери займались не тільки суто питаннями війська але і держави в цілому.

Література:

1. Гончарова О.С., Матета О. А. Політична еліта України: лекційний курс і практикум: Навчальний посібник. Харків: Антиква, 2018. 234 с.

2. Капелюшний В. П., Коваль О. Ф. Незламна і нескорена: національна еліта в Українській революції 1917-1921 років. Історіографічний нарис. К.: «Інтерсервіс», 2018. 480 с.
3. Мина Ж. В. Збройні сили Директорії на початку її існування (листопад 1918 р. – травень 1919 р.). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2000. № 408: Держава та армія. С. 49-54.
4. Мина Ж. В. Формування, склад і стратегічне становище Збройних сил Директорії УНР у період із листопада 1918 р. до початку грудня 1918 р. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2021. № 1. С. 40-45.
5. Пиріг Р. Військова еліта Української Держави: еволюція політичних лояльностей. *Український історичний журнал*. 2018. № 4. С. 46-67.
6. Стасюк І. М. Військова еліта України доби національно-визвольних змгань 1917-1921 рр.: командуючі дієвої армії УНР. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. С. 158-162.

Серік О. О.,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
історичний ф-т, ХНПУ ім. Г.С. Сковороди

ДЕРЖАВОТВОРЧА РОЛЬ НАУКОВО-ОСВІТНЬОЇ ЕЛІТИ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР.

Науковий керівник:

Гончарова О. С.,

канд. іст. наук, доцент, доцент кафедри історії України

В історії досить часто ми можемо спостерігати події, які в тій чи іншій мірі повторюють ті, що відбувалися раніше. Сьогодні, намагаючись знайти шляхи вирішення складних суспільно-політичних та соціально-економічних проблем, дослідники все частіше звертаються до подій Української революції 1917–1921 рр. До часу, коли українці, обравши шлях побудови власної незалежної держави, сконсолідували всі свої сили у боротьбі за неї. Глибоке осмислення процесу українського державотворення цього періоду неможливе без висвітлення діяльності особистостей, які очолювали український рух до незалежності, демократичності і соборності України. Вагому роль в реалізації цієї мети відіграла науково-освітня еліта. Поразка Української революції 1917–1921 рр., хоча й призвела до втрати державної незалежності, проте не спричинила занепаду національного руху. Революція стала джерелом духовного оновлення еліти, яка, залишаючись нескореною, продовжувала боротьбу за незалежність України в екзилі. Вивчення історичного досвіду державотворчої ролі національної науково-освітньої еліти без сумніву актуалізується тим фактором, що в сучасних умовах розбудови незалежної української держави знову її роль зростає.

В цілому, на сьогодні існує широке коло праць в яких розкрито окремі аспекти державотворчої діяльності національної науково-освітянської еліти в Україні 1917–1921 рр. Протягом останніх десятиліть було зроблено суттєвий прорив у відродженні імен провідних діячів української науки і освіти, встановлені наукові біографії багатьох із них. Зокрема, проблемі визначення і аналізу української політичної еліти революційної доби присвячено працю О. Реєнта. Роль інтелігенції, як суспільно-політичного явища, в українській революції було досліджено у окремих часових і територіальних розрізах у працях О. Балицької, Н. Візирякіної, О. Слободянюк та Н. Глушкової, Н. Сорочан. Об'єктом спеціальних досліджень стала й науково-освітянських еліт. Так, це дослідження Н. Ротар про діяльність українських національних урядів у галузі освіти; діяльності щодо українізації шкіл А. Боровика; боротьби за впровадження української мови у освітній процес за доби Центральної Ради А. Качури; діяльність українських університетів О. Завальнюка. Загальні роботи із проблеми розбудови української освіти у революційну добу належать І. Передерій, Н. Агафоновій, О. Завальнюк, Ю. Телячому та ін. Огляд численних публікацій з осначеної теми засвідчує, що сьогодні окремі питання, пов'язані з цим явищем, залишаються малодослідженими, навіть дискусійними.

Метою роботи є узагальнення ролі і значення науково-освітянської еліти у державотворчому процесі доби Української революції 1917-1921 рр.

Науково-освітянська еліта була однією із провідних сил Української революції 1917-1921 рр. Не важко побачити, що основною ознакою, за якою людину відносили до «інтелігенції», була наявність у неї освіти. В умовах України початку ХХ ст., освіта все ще не була поширеним явищем. «Освічений клас» визначав культурне і політичне обличчя країни, її суспільну і історичну динаміку.

На перших етапах розгортання Української революції, у 1917 – листопаді 1918 рр., провідну роль відігравала Всеукраїнська учительська спілка (ВУС). Вона об'єднувала українське учительство і знаходилася під сильним впливом

українських революційних партій. ВУС мала розвинену мережу організацій, включаючи губернські відділення – 78 організацій із близько 20 тис. членів, і виконуючи де факто роль профспілки вчителів початкової та середньої школи. Спілка мала власний друкований орган – «Вільну українську школу» і Центральне бюро із культурно-освітньою, фінансово-економічною, правничою і медичною комісіями, бюро праці [8, с. 49]. Діячі ВУС згодом відіграли провідну роль у створенні українського Генерального секретаріату і Міністерства освіти, а також низки інших організацій [4, с. 55-56]

Паралельно із відродженням ВУС, у березні 1917 р. було засноване Товариство розповсюдження шкільної освіти в Україні (ТШО). Першим його головою було обрано І. Стешенка [1, с. 131]. ТШО діяло у кооперації із ВУС, частково пересікався і персональний склад цих об'єднань. ТШО ініціювало скликання Першого Всеукраїнського вчительського з'їзду, де отримало підтримку своїх програмних вимог і завдань. Слід зазначити про відчутний вплив українських політичних партій на організації українських педагогів. Відзначається присутність діячів педагогічного руху у складі політичних партій. Тобто, відбувається взаємне переплетіння політичних та професійних, науково-педагогічних еліт у процесі вироблення позицій педагогічних організацій України часу Української революції 1917-1921 рр.

Перший Всеукраїнський вчительський з'їзд було скликано 5-6 квітня 1917 р. у Києві. Розвинена демократична культура громадської активності, характерна для української інтелігенції даного періоду, сприяла таким формам об'єднання і самоорганізації. На з'їзд зібралися близько 500 делегатів. За пропозицією ТШО з'їзд запропонував Центральній Раді створити Головну шкільну раду, запровадити дії із формування національної системи шкільної освіти [9, с. 857]. В цілому, Генеральний секретаріат освіти та згодом Міністерство освіти визначалися серед інших центральних органів влади УНР та Української Держави якістю свого професійного складу та рівнем взаємодії із громадськими об'єднаннями [2, с. 330].

Варто зазначити, що утворення мережі громадських організацій українського освітянства відбувалося не безпроблемно. Відбувалася боротьба, особливо помітна на східних теренах країни, поміж загальноросійською та українською орієнтаціями. Так, вже у квітні 1917 р. Харківський губернський з'їзд українських вчителів декларував готовність до українізації початкової школи [3, с. 115]. Суперником українському освітянству виступав Всеросійський учительський союз. У 1918 р. Всеросійський учительський союз був втягнутий у протистояння із більшовицьким урядом та розпущений декретом ВЦВК від 23 грудня 1918 р. Прихильники Всеросійського вчительського союзу намагалися об'єднатися і відновити його в Україні, через проведення з'їзду в Одесі [6, с. 136]. У 1917-1918 рр. існувала серйозна загроза консолідації російських науково-освітянських еліт і формулювання ними цілісного антиукраїнського проекту.

Другий Всеукраїнський вчительський з'їзд відбувся 10-12 серпня 1917 р. за участю близько 700 делегатів. На з'їзді обговорювалися питання українізації школи та утворення єдиної школи. З'їзд зажадав запровадження україномовного навчання у нижчій школі з 1 вересня 1917 р. Він схвалив пропозиції ТШО із цього приводу, а також, пропозиції щодо утворення Українського народного університету, Науково-педагогічної академії. Після Всеукраїнського вчительського з'їзду, у Києві відбувся також I Всеукраїнський професійний учительський з'їзд, який було скликано Центральним бюро Всеукраїнської учительської спілки, де обговорювалося утворення Всеукраїнської учительської спілки. На цьому з'їзді доповідь «Єдина школа» була представлена П. Холодним.

Наслідком діяльності ТОШ було відкриття у Києві двох українських гімназій: Першої української гімназії ім. Т. Шевченка (директор П. Холодний) та Другої української гімназії ім. Кирило-Мефодіївського товариства (директор Ф. Сушицький). Університет розпочав діяльність 5 жовтня 1917 р. У червні 1919 р. його було злито із Київським університетом Св. Володимира. 17 серпня

1918 р. гетьманом П. Скоропадським було ухвалено Закон про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету, університет було урочисто відкрито 22 жовтня 1918 р. Ректором університету було обрано І. Огієнка. На думку дослідника Е. М. Мельника, діяльність культурно-просвітницької комісії Київського українського народного університету суттєвим чином впливала на формування молодого покоління української еліти:

- рівень свідомості молоді зріс, молоді люди, які проходили курс освіти у комісії, ставали лідерами;
- свідомими захисниками національної справи [7, с. 41].

Умови революції сприяли активізації діяльності Українського наукового товариства (УНТ), утвореного у 1907 р., та реалізації проекту зі створення Української академії наук (УАН). Творення УАН зажадало УНТ. Конкретні дії у цьому напрямі вживало міністерство освіти Гетьманату. За зусиль міністра М. Василенка, із травня 1918 р. тривала робота очолюваної В. Вернадським комісії, яка мала виробити законопроект із заснування УАН. Закон було підписано гетьманом П. Скоропадським 14 листопада 1918 р., тоді ж було затверджено Статут і штати УАН. Урочисто відкрито академію було 24 листопада 1918 р. Академія була самоврядною установою, діяльність якої передбачала використання української мови та охоплювала усі етнічні українські землі.

Зайняття українських земель більшовицькими військами і подальша радянська Україна у рамках УРСР не мала швидкого і однозначного впливу на освітню сферу. Наявність досить сильного національного крила у КП(б)У політичний прагматизм і часткове співпадіння програмних цілей щодо єдиної трудової школи як основи системи освіти, примушувало більшовиків заgravати із українськими вчительськими елітами, представленими недержавними громадськими організаціями.

Під час другої радянської України у 1919 р. більшовики, послідовно знищуючи елітні навчальні заклади, не ставилися таким же чином до закладів

освіти і науки, утворених в ході українізації 1917-1918 рр. Так, було надано нове приміщення Українській академії наук, продовжував діяльність Кам'янець-Подільський український університет [5, с. 110-111].

Таким чином, можна побачити певне залучення української науково-освітянської еліти до процесу державотворення в добу Української революції 1917–1921 рр. Її інституційне оформлення відбулося протягом 1917 р. Тоді ж були артикульовані провідні програмні ідеї щодо політики у науково-освітянській сфері, бачення майбутньої системи української освіти і шляхи із її досягнення. У 1918 р., під час Гетьманату, національні науково-освітянські еліти отримують безпосередній доступ до важелів державної політики у освітянській сфері, це був період продуктивної реалізації зазначених ідей. У часи загострення громадянської війни національні науково-освітянські еліти провадили боротьбу за збереження досягнень попереднього етапу, у тому числі і за інкорпорування провідних здобутків у систему освіти УСРР.

Література:

1. Гончарова О.С., Матета О. А. Політична еліта України: лекційний курс і практикум: Навчальний посібник. Харків: Антиква, 2018. 234 с.
2. Дорошенко Д. І. Мої спомини про недавнє-минуле (1914-1920): В 4-х ч. Мюнхен: Українське видавництво, 1969. 543 с.
3. Качур А. М. Українська мова в українських школах Наддніпрянської України за часів Центральної ради: мрії чи реальність. *Педагогічний дискурс*. 2012. Вип.11. С. 113-116.
4. Коваленко Є.І., Пінчук І.М. Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової. Ніжин, 1998. 213 с.
5. Литовський Д.В. Діяльність всеукраїнської учительської спілки за перебування при владі радянських урядів у 1917-1921 роках. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія: «Історія та географія»*. 2011. Вип. 40. С. 108-111.

6. Литовський Д.В. Професійні вчительські організації за доби Гетьманату Павла Скоропадського. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету Сер.: Історія, економіка, філософія.* 2012. Вип. 17. С. 133-139.

7. Мельник Е. М. Діяльність Культурно-просвітньої комісії Київського українського народного університету (травень-липень 1918 р.). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Історія.* 2002. Вип. 62. С. 38-41.

8. Сорочан Н. А. Всеукраїнська учительська спілка і проблеми управління освітою в Україні в 1917-1920 рр. *Збірник Київського нац. лінгв. ун-ту. Серія «Історія, економіка, філософія».* 2005. Вип. 10. С. 48-55.

9. Янковська О.В. Стешенко Іван Матвійович. *Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України, Київ: Наукова думка, Т.9. (Прил – С), 2012. С. 857.*

Сизикова Н.,

здобувачка вищої освіти

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ Й ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ

Науковий керівник:

О. В. Воронянський

кандидат історичних наук, професор

Політична партія – особлива громадська організація (об'єднання), яка прагне досягти мети, загальної для її членів шляхом отримання і здійснення політичної влади. Інструментом партії є оволодіння політичною владою в державі або взяти в ній участь через своїх представників в органах державної влади та місцевого самоврядування.

Мета партії – як максимум підпорядкування собі державного механізму, а як мінімум отримання стійких каналів впливу на цей механізм.

Основна маса членів партії – це люди, які об'єднують свої ресурси в боротьбі за досягнення спільних інтересів через вплив партії на державу і суспільство.

За рівнем участі у владі партії поділяють:

- правлячі
- опозиційні
- що не набрали достатньої кількості голосів

За місцем у партійному спектрі партії поділяють:

- праві
- центристи
- ліві

- мішані

Стосовно влади партії поділяють:

- легальні
- нелегальні.

Партійна система – це складова частина інституційної підсистемою політичної системи суспільства, в її рамках визначаються параметри взаємодії різних партій між собою і механізмом держави.

Опозиція – протиставлення одних поглядів чи дій у політиці іншим; партія або група, що йде наперекір думці більшості або панівній думці й висуває альтернативну політику, інший спосіб вирішення проблем.

Опозиція діє в двох напрямках:

- протиставлення своєї політики політиці інших політичних сил;
- виступ проти думки більшості в законодавчих, партійних та інших структурах.

Варіанти партійної системи:

- однопартійна;
- двопартійна;
- трипартійна с-ма;
- багатопартійна с-ма

Ці варіанти формуються під впливом таких факторів як наявність організованих ресурсозабезпечених груп, що використовують партії в боротьбі за владу та електоральний ресурс самих партій.

Від партійної системи, як важливого складника політичної системи, безпосередньо залежить стабільність та ефективність діяльності політичної системи, зокрема, тривалість існування уряду в даному складі, відсутність політичних конфліктів тощо

Виходячи зі специфіки загальносистемних (тобто суто системних, не політичних) характеристик політичних систем, можуть бути запропоновані такі групи класифікацій цих систем:

- стабільні та нестабільні;
- здатні зберігати цілісність та такі, що розпадаються;
- що функціонують у нормальних чи при надзвичайних обставинах;
- поляризовані (точніше -- біполярні), багатополлярні та атомізовані;
- альтернативні та безальтернативні;
- молоді та такі, що мають досить тривалу історію і базуються на сталих традиціях;
- партійні системи, що знаходяться на етапі свого зародження.

Література:

1. Воронянський О. В., Зайончковський Ю.В., Романова С.С. Політологія з модулем «Україна, Європа, Світ». Харків, ХНТУСГ імені Петра Василенка, 2018. 180 с.

2. Партійних систем типи. *Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна.* Х.: Право, 2015.

Лузан А. Партійна система. *Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін.* К.: Парламентське видавництво, 2011.

Стренадко В.Р.,

здобувачка вищої освіти

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Науковий керівник:

О. В. Воронянський

кандидат історичних наук, професор

Інтерес до проблем політичного лідерства існував ще з давніх часів, а в сучасному глобалізованому світі він навіть посилюється. Політичне лідерство є могутнім джерелом і рушійною силою політичного процесу. Потреба в політичному лідерстві лежить в сутності, природі самої людини та суспільства, є способом суспільної самоорганізації, упорядкування суспільно-політичного життя.

Аналіз літератури свідчить, що еволюція поглядів на політичне лідерство в останні роки була пов'язана з виробленням методологічно нового погляду на владу. Термін „політична еліта” стали тлумачити значно ширше, ніж раніше. Якщо ще недавно політичною елітою вважали переважно закриту групу політичних лідерів, то нині цим терміном визначають соціальні суб'єкти, пов'язані з проблемами політичного розвитку, які потужно впливають на соціально-політичні процеси, на розвиток суспільства. Демократична модель суспільної організації виступає як форма контролю над елітами. Бо саме еліти виконують лідерські функції. Залежно від стану, в якому перебуває суспільство, на перший план виходить їх модернізаційний або стабілізуючий вплив на нього. Елітистський підхід до вивчення політичного лідерства пояснює залежність політичного лідерства від соціального статусу лідерів, тлумачить

лідерство в політиці як владу «згори», а також вказує на зв'язок демократичного типу лідерства з конфліктами в політиці. Проте цей підхід залишає за межами дослідження проблему самої природи політичного лідерства, динаміки його розвитку, зв'язку з політичним керівництвом.

За роки незалежності в Україні створені владні інститути, які, відповідно до Конституції держави та інших законодавчих актів, здійснюють управління суспільством, складають певний адміністративно – управлінський процес. Але політична практика цього періоду не висунула жодного загальнонаціонального лідера, який був би здатним об'єднати всі верстви українського суспільства в боротьбі за дійсну демократію, соціальну справедливість та всенародний добробут. Перші два десятиліття української державної незалежності пов'язані з глибокою соціально-економічною кризою в суспільстві, а також гострою внутрішньополітичною кризою в країні, яка, фактично, розколола український народ. Стан життя більшості населення країни неухильно погіршувався. В цьому контексті варто, на наш погляд, підкреслити, що багатовікова історія людської цивілізації свідчить, що за більшістю соціальних потрясінь, великих перемін у суспільстві стоять визначні особливості та їх політичне елітне оточення. Політичний регрес і занепад могутніх держав також зумовлені діями і постатями політичних лідерів.

Із процесом подолання тоталітаризму у світі, роль інституту індивідуального політичного лідерства зростає. Лідерство можна розглядати в широкому розумінні – як здатність впливати на інших і на стан спільної діяльності – і у вузькому, коли лідер радикально впливає на стан справ у колективі і за багатьма якостями переважає інших. Варто наголосити, що в чистому вигляді політичних лідерів практично не буває. Портрет будь-якого лідера з часом «ретушується», адже крім популярності та вроджених здібностей, потрібні і зусилля пропаганди, і сформована громадська думка, і багато іншого. Також важливими є такі психологічні дані як вміння працювати з людьми, комунікабельність, вміння обирати свою команду помічників. Проте

найнебезпечнішим у діяльності сучасного політика, лідера є гра в політику, що, як правило, призводить до непередбачених наслідків. Нових лідерів за ці роки практично не з'явилося. В Україні зберігається традиція лідерської поведінки вождистського типу, заснована на харизмі та особистій відданості до персони, що втілює верховну владу. Процеси, що відбуваються в Україні, значно відрізняються від тих, що здійснюються в інших посттоталітарних країнах Європи і колишніх республіках СРСР. Князі, гетьмани, полководці, провідні політики здебільшого відігравали домінуючу роль у виборі шляхів суспільно-політичного розвитку країни. Серед політичних лідерів сучасної України можна виокремити два типи: «поступливий» – лідер консервативного типу, тобто такий, що під певним тиском намагається зберегти в країні раніше існуючу систему; «інверсійний» – лідер, якого визнають і сприймають через переслідування його владою чи критику з боку інших лідерів або політичних сил. Хоча в Україні, як і в багатьох інших країнах з подібною суспільно-політичною ситуацією, надто мало жінок-політиків, варто зазначити і розглянути тендерні (статеві) стереотипи сприйняття політичних подій, явищ, політичних лідерів, у тому числі політиків жінок. У складний для України період лідери повинні проявляти себе, доводити суспільству, що вони гідні бути його орієнтиром. Україні не вистачає лідера, який не тільки запропонував би стратегію виходу з кризи, а зумів консолідувати суспільство на її виконання. Однак, нестача професіоналізму лідера не допомагає йому в політичному прогнозуванні наслідків того або іншого тактичного або стратегічного кроку, у виявленні переваг обраних шляхів вирішення конкретних проблем, у визнанні у разі потреби власних прорахунків і обдуманому їх виправленні. Ще однією проблемою залишається недовіра народу ні владі, ні опозиції. Люди збагнули, що формуванням політичного лідера займаються всі, це є як бренд. Над образом працюють іміджмейкери, піар – компанії і т.п. Тобто, зараз є проблема в тому, що політичний лідер не є справжнім. Лідери партій бояться втратити рейтинг, тому придурюються і заради.

У різні часи політичне лідерство мало здатність змінювати взаємини політичних лідерів і державно-правових структур. Адже відомо, що політична сфера визначає формування правил і стереотипів поведінки, способи дії, ідеологію і психологію керівників різних рівнів, політичної еліти. Цей нормативний кодекс (який виробляється в процесі взаємовідносин) не лише матеріалізується в інститутах і механізмах влади, але й відтворюється в адміністративно-управлінській, економічній, духовній та моральній сферах, в структурах суспільного життя. Політичне лідерство в політологічному аспекті є не тим чи іншим „стилем керівництва”, а, в першу чергу, способом організації влади в демократичному суспільстві, механізмом встановлення взаємозв'язків між лідерами держави, елітами, партіями і рухами, керівниками різних рівнів та народом, який обирає (наймає) та легітимізує передачу їм всієї повноти влади. Лідерство як одна з політичних універсалій відрізняється від інших (зокрема, керівництва) своєю ефективністю і роллю.

Особливість дії політичного лідерства як чинника суспільно-політичного розвитку проявляється у здатності за допомогою ідей об'єднувати великі спільноти, згуртовувати націю – або спричиняти поділ суспільства на конфліктуючі сторони (прошарки, класи, страти, групи). Водночас стрижневим питанням тут є модернізаційна орієнтація щодо джерел формування відповідних соціальних механізмів, опори на впливові суспільні групи, визначення серед них провідних та домінуючих, таких, що виступають в якості соціального підґрунтя в реалізації поставлених цілей. Наприклад, такою метою може бути створення так званого середнього класу як опори у виробленні механізмів дії громадянського суспільства. Серед основних властивостей українських еліт і тенденцій щодо динаміки їх зміни найбільш характерними є, по-перше, утвердження орієнтації на сильну державу, здатну виступати не лише в якості соціального арбітра, але й задавати тон, основні контури і механізми перетворенням, що здійснюються. По-друге, тимчасове посилення ролі індустріальних (регіональних) еліт в розподілі ресурсів, який

супроводжувався перерозподілом впливу між елітами, де головна увага зосередилася навколо вибору тієї моделі суспільного розвитку, яку необхідно втілити в життя. Наступне — це трансформація відносин між елітними групами на конфліктні відносини в суспільстві та спроможність цих груп у складні, кризові моменти на інструментальному рівні проявляти прагматичну модернізованість, здатність до політичного компромісу. Зрештою, позбавлення середовища національної еліти від елементів, які 32 себе найбільш дискредитували, просування нагору політиків, які краще розуміють і формулюють сучасні проблеми.

Тенденція ототожнювати політику з державою обертається недооцінкою (або неадекватною оцінкою) ролі цих та інших організацій у суспільстві, що характерно для будь-якого етатизму, особливо тоталітарного чи авторитарного. Такий підхід призводить до викривлення уявлень про громадянське суспільство. Обґрунтовано не включаючи до нього державу, з нього не виправдано виключають і будь-яку політику, всю її ототожнюючи з державою. Тим часом, держава опікується не лише політикою. Її функції значно ширші й різноманітніші — особливо коли державно-адміністративно-правову систему відрізнити від політики. Розуміти таку відмінність вкрай важливо за умов модернізаційного варіанту розвитку українського суспільства. Об'єктами політики є різноманітні політичні проблеми. Вони можуть міститися в будь-якій сфері суспільного розвитку — економічній, міжнаціональній, духовній, конфесійній, управління суспільством тощо. Якщо їх неможливо вирішити а ні в правовому полі, а ні шляхом адміністрування, а ні за рахунок моральності, тоді затребуваними стають політичні інститути. Їх злагодженість, потенційна здатність до саморозвитку в залежності від рівня складності проблем, які виникають у суспільстві, зумовлюють той чи інший результат вирішення питань модернізаційної стратегії. Здатність до інституціональних змін тісно пов'язана з динамікою суспільного розвитку. Між ними існує складний двобічний зв'язок. Він знаходить свій прояв у готовності до сприйняття та

продукування інновацій у різних сферах суспільного життя. Підтримка динаміки суспільно-політичних та інших перетворень значною мірою пов'язана з дією інституту політичного лідерства. Як відомо, він добре розвинений в країнах традиційної демократії. В контексті загальних політичних і 35 соціокультурних цивілізаційних змін, які переживає сучасний світ, його значення суттєво зростає. Актуальним є підхід до проблеми політичного лідерства як до самостійного явища. Виникає потреба визначити його роль і місце в суспільно-політичному житті, окреслити якісні параметри та механізми його практичної дії в умовах модернізації українського суспільства.

Література:

1. Безрук О. О., Денисенко І. Д. Українське суспільство: теорія та практика демократичного транзиту. *Сучасне суспільство*. 2013. № 2. С. 13-27.
2. Бунецький Л. В. Особливості і проблеми трансформації інституційної системи в Україні: системний аналіз та світовий досвід. *Вісник Київського нац. університету ім. Т. Шевченка: Сер.: Філософія. Політологія*. 07/2011. Вип. 104 . С. 32-38 .
3. Воронянський О. В. Політичні інститути: механізм формування в конкурентному середовищі. *Сучасне суспільство*. 2014. Вип. 1. С. 15-28.
4. Воронянський О. В. Проблема формування політичних інститутів у контексті конкурентної боротьби еліт. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. 2012. № 1013. Сер. Питання політології. Вип. 21. С. 75-79.
5. Воронянський О.В., Бурмака В. П. Становлення сучасної партійної системи України. *Проблеми державотворення України: історія і сучасність*. Зб. ст. . /За ред. В. П. Бурмаки. 2001. Вип. 2. С. 8-16.
6. Воронянський О. В. Неоконсервативна модель державного регулювання економічних процесів: сутність та досвід. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2016. №. 177. С. 51-60.

7. Воронянський О. В. Проблема формування політичних інститутів у контексті конкурентної боротьби еліт. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Питання політології*. 2012. № 1013. Вип. 21. С. 75-79.

8. Моїсєєва Н. І. Соціально-комунікаційна діяльність як історико-суспільна практика. Х. : ХНТУСГ, 2015. 392 с.

9. Моїсєєва Н. І. Людина та сучасний комунікаційний простір. *Філософія спілкування : Філософія. Психологія. Соціальна комунікація*. 2014. № 7. С. 89-94.

Сур Ю. В.,

здобувачка вищої освіти

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

ОСНОВНІ ІДЕОЛОГІЇ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ХХ СТ.

Науковий керівник:

О. В. Воронянський

кандидат історичних наук, професор

Витоки сучасних суспільно-політичних течій сягають у глибину історії. Розвиваючись і доповнюючись новими елементами, вони активно впливають одна на одну. Практично всі основні політичні партії розвинутих країн сьогодні являють собою певне поєднання соціал-демократичних, ліберальних і консервативних елементів. Серед значної кількості суспільно-політичних течій і вчень одне з провідних місць займає лібералізм (від лат. *liberalis* – вільний), витoki якого знаходимо в добі Ренесансу.

Лібералізм виходить із положення, що світ підпорядкований законам, які нам непідвладні, тому природним принципом поведінки людини має бути здоровий глузд, зважені дії. Значний вклад ліберали внесли у розроблення принципів політичної демократії. На межі 19 і 20 століть з розвитком західної цивілізації класичний лібералізм зазнав суттєвих змін, з'являється новий лібералізм – неолібералізм.

Що ж у неолібералізмі з'явилося нового?

– У зв'язку зі зростанням монополізму було прийнято законодавство про захист підприємництва, насамперед середнього, та підприємств-новаторів, які зазнавали особливого ризику.

Українське державотворення: історичний аспект

– В обов'язок держави ставилося розробити стратегію економічного розвитку для того, щоб запобігти кризі й стабілізувати фінансове становище в країні.

– Розширювалася державна власність, визнавався плюралізм форм власності.

– Визнавався обов'язок держави і громадських організацій брати активну участь у захисті не тільки політичних, а й економічних і соціальних прав громадян, особливо бідних верств, які не спроможні забезпечити собі необхідні умови життя.

Однією з поширених політико-ідеологічних течій сучасності є консерватизм, (від лат. *conserware* – зберігати, охороняти). Історія цієї політичної ідеології починається з кінця 18 ст.

Консерватизм з'явився як антиреволюційна феодально-клерикальна ідеологія, що ставила собі за мету зберегти незмінними встановлені раніше порядки. У зв'язку зі змінами, що сталися у світі в другій половині 20 ст., класичний консерватизм трансформувався в «неоконсерватизм».

Неоконсерватизм намагається пристосувати традиційні цінності консерватизму до реалій постіндустріального суспільства і відстоює такі принципи: в економічній сфері – звільнення приватного капіталу від надмірного державного втручання; у соціальній – економічний реалізм, скорочення соціальних витрат; у політичній – посилення елітарних тенденцій в управлінні державою, зміцнення законності та порядку. Неоконсерватизм являє собою своєрідний синтез ідей консерватизму і лібералізму, сутність якого містить заклик: “Розчистити місце від усього того, що було в суспільстві штучно створено, і створити таке, що варте збереження”.

У багатьох західних країнах ідеологія консерватизму є досить популярною, на її основі створено політичні партії. Успішно функціонують вони в США, Великій Британії, Франції, ФРН і в низці інших країн. В Україні спектр консервативних політичних партій поки що не склався.

У середині 19 ст. сталося різке загострення боротьби між пролетаріатом і буржуазією. Це викликало появу нової політичної ідеології – соціалізму, з майже одночасною появою в ній двох відгалужень – марксизму і соціал-демократизму.

В основу марксизму покладено такі постулати:

– Соціалізм є вищою порівняно з капіталізмом формою суспільної організації, перехід до якої можливий тільки шляхом революції.

– Побудова соціально справедливого суспільства неможлива без знищення приватної власності на засоби виробництва.

– Шлях до соціалізму пролягає через заміну буржуазного парламентаризму диктатурою пролетаріату.

На думку прихильників соціал-демократизму, соціалізм не означає якогось реального суспільного ладу, ідея соціалізму – це морально-політичний ідеал: «Кінцева мета ніщо, рух – усе». У центрі уваги соціал-демократії – ідея створення «соціальної держави» як інструменту формування «солідарного суспільства», де повинні з'єднатися два великі досягнення 20 ст. – індивідуальність творчості і колективна солідарність. Соціал-демократи замінили і частково удосконалили ідею класового протиборства концепцією «соціального партнерства». У країнах, уряди яких очолювали соціал-демократи, практично ліквідовано безробіття і бідність.

Позитивним чинником світового розвитку став Соціалістичний Інтернаціонал, який нині об'єднує близько 80 соціалістичних і соціал-демократичних партій, які налічують 20 млн членів.

Однією з дуже поширених ідеологій є християнсько-демократична. В її основу покладено. – синтез «миру любові» і «миру влади».

Однією з одіозних суспільно-політичних течій сучасності є фашизм. Він передбачає повний контроль усього суспільного життя з боку держави та силових структур правлячої партії, ліквідацію демократичних свобод та інституцій, мілітаризацію країни.

Одним із найреакційніших відгалужень ідеології фашизму є нацизм (націонал-соціалізм). Найхарактернішими рисами нацистської ідеології й політики є: панування расистської шовіністичної ідеології; культ вождя; встановлення однопартійної системи; ототожнювання партії з державою, зрощення їхніх апаратів; милітаризація й уніфікація всього суспільного життя тощо.

Фашистська ідеологія ґрунтується на ідеї расової винятковості панівної нації, а це зумовлює проведення антинаціональної за своєю суттю політики – шовінізму, расизму, геноциду та етноциду.

За умов панування фашизму неможливе легальне існування будь-яких опозиційних політичних партій або інших політичних об'єднань.

Ідеї фашизму і фашистські рухи мають місце і в сучасному світі, уже у вигляді неофашизму. Нині неофашистські організації діють у 80 країнах світу. Створено Всесвітній союз нацистів із штаб-квартирою в США. В основу неофашистської ідеології покладено все ті ж фашистські постулати. Але є й відмінності, що містяться в закликах неофашистів, – відмова від етнічного месіанства, пропаганда так званого гуманізованого фашизму і деякі інші.

Сучасні неофашисти виступають під гаслами «чистого» фашизму, вільного від спотворень, намагаються відмежуватися від злочинів гітлерівського фашизму. Сьогодні вони говорять про білу людину взагалі, яка протиставляється «кольоровим» народам. Неофашисти США, наприклад, твердять про перевагу «англосаксонської раси».

До крайніх поглядів і методів політичної діяльності відносять і політичний екстремізм. Ліве його відгалуження в теорії покладається на ідею негайної революції і боротьби, а правий напрям використовує ультранаціоналістичні гасла і виявляється у формі фашизму чи расизму.

Особливим проявом політичного екстремізму є релігійний екстремізм. Дуже великого поширення в наш час набув ісламський фундаменталізм. Для практики політичного екстремізму характерним є намагання досягнути

політичної мети шляхом використання будь-яких форм насилля, включаючи і політичний терор.

Таким чином, політичні ідеології формуються на основі певних соціально-економічних відносин і мають собі за мету активізацію суб'єктивного чинника. Плюралізм ідейно-політичних течій, підходів, методологічних принципів, терпимість до інакодумства є запорукою стабільності будь-якого політичного ладу.

Нині у світовій соціально-політичній думці все більше окреслюються контури планетарної ідеології гуманізму. Така синтетична ідеологія в майбутньому може мати перспективу, тому що вона буде ґрунтуватися на ідеї «знімання» суперечностей між свідомістю особи і суспільством через трансцендентальні суб'єкти: Всесвіт і знання. Нова епоха вже сформувала необхідність у такій ідеології, оскільки саме гуманізм як планетарна ідеологія зможе об'єднати всі нації в світове співтовариство, покликане забезпечити соціальний добробут та інтелектуальні й духовні потреби кожної людини.

Література:

1. Воронянський О. В. Концепт національного суверенітету як принцип реалізації політичних прав нації. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія.* 2011. №. 9. С. 255-260.

2. Воронянський О. В. Проблема формування політичних інститутів у контексті конкурентної боротьби еліт. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія: Питання політології.* 2012. №. 21. С. 75-79.

3. Воронянський О., Міщенко Н. Всесвітня історія: Довідник. Харків: Вид-во «Ранок», 2009. 480 с.

4. Воронянський О. В., Зайончковський Ю. В. Політична філософія в умовах кризи традиційної методології: глухий кут чи гносеологічний прорив. *Гуманітарний часопис*. 2018. № 3. С. 39-51.

5. Воронянський О. В. Неоконсервативна модель державного регулювання економічних процесів: сутність та досвід. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2016. № 177. С. 51-60.

6. Моїсєєва Н. І. Людина та сучасний комунікаційний простір. *Філософія спілкування : Філософія. Психологія. Соціальна комунікація*. 2014. № 7. С. 89-94.

7. Моїсєєва Н. І. Соціально-комунікаційна діяльність як історико-суспільна практика. Х. : ХНТУСГ, 2015. 392 с.

8. Моїсєєва, Н. І. Становлення системної методології досліджень соціальної комунікації. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 4. С. 38-41. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/vkr_2015_4_16.pdf. (Дата звернення 10.04.2021)

Сюсюк Д.С.,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
історичний ф-т, ХНПУ ім. Г.С. Сковороди

**ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО
(БЕРЕЗЕНЬ 1917 – КВІТЕНЬ 1918 РР.)**

Науковий керівник:

Гончарова О.С.

канд. іст. наук, доцент, доцент кафедри історії України

Питання формування громадянського суспільства, побудови України як суверенної, демократичної та правової держави виносять на перший план проблему сутності та змісту сучасного українського конституціоналізму, особливостей його зародження та можливих напрямків подальшого розвитку. Формування та розвиток конституційно-правової думки в Україні – цікава та дискусійна проблема сучасної історичної науки. На жаль, вона не отримала значного вивчення. Тож на сучасному етапі розвитку України набуває актуальності дослідження і переосмислення того вагомого історичного досвіду, який був накопичений у цьому напрямку в попередні роки.

У тисячолітній історії державотворчого процесу України, М. С. Грушевський посідає визначне місце, саме з його ім'ям пов'язані події періоду 1917-1918 років. Роль Михайла Сергійовича у розбудові Української народної республіки – є беззаперечною, бо Центральна рада, під його головуванням стає ваговою політичною установою. Саме Грушевський взяв на себе роль новатора-державотворця. Як він писав після революційних процесів, метою його наукової і громадсько-політичної діяльності наприкінці XIX ст. було, «служити національному українському відродженню» [2].

Лютнева революція 1917 року дозволила Михайлу Сергійовичу Грушевському уникнути царського нагляду, він повертається до України і занурюється в політичне життя. Зі створенням на початку березня 1917 року в Києві Української Центральної Ради, Грушевський стає її головою. Саме під керівництвом визнаного авторитетного лідера українського руху, Центральна Рада за досить невеликий час пройшла шлях від гасел національно-культурної автономії до проголошення суверенної Української Народної Республіки, а у січні 1918 року і її Конституції [6, с. 76]. Михайло Грушевський був автором головних політичних документів УЦР та основних концептуальних положень української революції. Головною світоглядною доктриною Михайла Сергійовича, у цей період, була ідея консолідації слабо організованих національно-політичних сил, їх перетворення в орган конституційної влади в Україні. Він зробив великий крок до згуртованості й консолідації 700 делегатів конгресу навколо ідеї повної автономії України.

Братання на з'їзді представників різних народностей України, політичних партій і соціальних верств, писав історик, давало надію на майбутнє будівництво нового автономного ладу в Україні. Від моменту обрання головою УЦР Михайла Сергійовича, він зайняв позицію критичної налаштованості до екстремістських націоналістичних елементів [7]. В основу перших законодавчих актів Центральної ради лягли ідеї автономності України у складі федеративної республіки.

З самого початку свого існування Українська Центральна Рада почала приймати рішення, спрямовані на відродження української державності. Це знаходило своє відображення у цілій низці її документів [5, с. 129]. Поступова еволюція державотворчої діяльності М.С. Грушевського та ЦУР чітко простежується при прийнятті кожного з Універсалів. Починаючи від I, головна ідея якого відповідає змісту ключової фрази «Автономія України!», та закінчуючи прийняттям 22 січня 1918 року IV Універсалу, ідейною основою якого слугує проголошення незалежної України, не автономної, як зазначалося

у I та II Універсалах, а саме незалежної. Завдяки цьому документу Українська Центральна Рада забезпечила собі статус світочі національного державотворення, проголосивши УНР незалежною державою. «Віднині, – говорилося в Універсалі, – Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу» [1, с. 40].

Виходячи з вище сказаного, можна дійти до висновку, що під керівництвом Михайла Грушевського, Центральна Рада еволюціонувала від вимог національно-культурної автономії до проголошення незалежної Української Народної Республіки.

Свої ідеї на майбутній розвиток України він виклав в численних публіцистичних статтях, що були опубліковані впродовж 1917-1918 років. Серед найвідоміших: «Українська самостійність і її історична необхідність», «Якої ми хочемо автономії і федерації», «Хто такі українці і чого вони хочуть» та ін. У цих роботах, Михайло Сергійович викладає особисте розуміння національно-територіальної автономії, розглядає її як реальний крок до незалежності України.

У період, коли Центральна Рада відмовилася визнавати виконавчим комітетом Тимчасовий уряд, вона видала декларацію про надання Україні повної автономії. Спроби порозумітися з Тимчасовим урядом були безуспішними. Повернувшись до Києва, на засіданні Ради Грушевський наполягав на скликанні Всеукраїнського національного конгресу, який відбувся 6-8 квітня 1917 року і об'єднав безліч партійних представників, наукових товариств, кооперативних організацій не лише України, але й Кубані, і Бессарабії, Москви та інших міст. Михайло Сергійович зіграв вирішальну роль в консолідації конгресу навколо ідеї повної автономії України. Це був пік його політичної діяльності [3, с. 130].

Грушевський стверджував, що в часи Революції 1917 року «справа суверенності українського народу й незайманості його волі стала гарячою,

дражливою й вилилась у домаганні повної самостійності й незалежності України у першу чергу військовими колами, а далі – прийняте всім національно-свідомим громадянством..., ще тоді провідники українського життя стояли під владою гасел (федералізму) і я сам не відрікаюся їх» [4, с. 201].

Історична постать Михайла Сергійовича Грушевського у сьогоднішні – видатний вчений-енциклопедист, громадський та державний діяч, який започаткував у період революційних зрушень українську державність. Вивчення наукового та громадсько-політичного доробку М. С. Грушевського, одне з головних джерел сьогоденного відродження незалежної України. Перший голова Центральної ради, перший Президент України він багато доклад зусиль до згуртування, доти роз'єданого імперською політикою, народу України, його політичних представників [1, с. 204].

Вінцем державотворчої діяльності М.С. Грушевського – стала прийнята Конституція УНР.

Література:

1. Винар Л. Михайло Грушевський історик і будівничий нації. Нью-Йорк – Київ – Торонто, 1995. 304 с.
2. Внесок Михайла Грушевського у розвиток історії та культури України. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/biograf/23730/> (дата звернення 01.04.2021)
3. Гончарова О. С., Матета О. А. Політична еліта України: лекційний курс і практикум: Навчальний посібник. Харків: Антиква, 2018. 234 с.
4. Грушевський М. Автобіографія, 1906. *Великий Українець: Матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського / Упоряд. та підгот. текстів та фотоматеріалів, комент. та приміт. А.П. Демиденка.* К.: Веселка, 1992. С. 197-213.
5. Історія конституційного законодавства України: Зб. док. / Упоряд. В. Д. Гончаренко. Х.: Право, 2007. 256 с.

6. Лавринович М. І. Українська національна ідея в діяльності М. С. Грушевського. *Історія України: маловідомі імена, події і факти : збірник статей / ред. П. Т. Пугонько та ін.* Київ, 1999. Вип. 5. С. 76.
7. Центральна рада. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/history/4744/> (дата звернення 01.04.2021)

Твердохліб П. О.,

здобувачка вищої освіти

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

ВИБОРИ В СУЧАСНІЙ ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ

Науковий керівник:

Н. І. Моїсеєва

доктор економічних наук, професор

Влада народу реалізується передусім шляхом проведення виборів і референдумів і вона є вихідною базою для становлення і розвитку відповідного законодавства. Саме від народного волевиявлення залежить правове майбутнє нашої держави. Ст. 1 Конституції України визначає Україну як суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу. Демократичність держави і суспільства насамперед визначається рівнем розвитку народовладдя, тобто тим, наскільки реально існуючі процедури виявлення і здійснення волі народу впливають на управління державними та суспільними справами.

Визнання народу верховним носієм державної влади є вираженням народного суверенітету. Адже саме народний суверенітет є основним принципом демократичної організації і діяльності держави та її відповідальності перед суспільством. Це означає, що народ, не поділяючи ні з ким своєї влади, здійснює її самостійно і незалежно, виключно у своїх інтересах. Право народу на встановлення і здійснення влади є його природним правом, а відтак народний суверенітет - невідчужуваний і недоторканий. Іншими словами, як проголошено у ст. 5 Конституції України, ніхто не може узурпувати державну владу.

Вибори - це форма безпосередньої демократії, народного волевиявлення, в процесі яких шляхом голосування формуються державні органи та органи

місцевого самоврядування, а також заповнюються вакантні виборні посади, зокрема, пост глави держави.

Готовність населення до виборів є ознакою його демократичності, здатністю мирними засобами вирішувати всі назрілі та наболілі в суспільстві питання. Вибори являють собою своєрідний політичний ринок, де претенденти пропонують виборцям свої програми і обіцянки в обмін на посади.

Перші вибори проводилися в давньогрецьких полісах вже в V-VI століттях до н. е., але досі являють собою найбільш функціональну модель формування органів державної влади. На сучасному етапі роль виборів велика в умовах сучасних демократій, так як вони є головною формою прояву суверенітету народу, а також каналом вираження інтересів різних соціальних груп.

Класифікувати вибори можна за різними підставами: залежно від обрання представників до законодавчих або виконавчі органи влади; залежно від територіального фактора (місцеві, регіональні, федеральні, міжнародні); залежно від періодичності (чергові і дострокові).

Відмінність виборів може полягати і в типі голосування.

Існують наступні види голосування:

- Альтернативне голосування – припускає наявність у активного виборця одного голосу, який він віддає «за» чи «проти» кандидата;

- Комулятивний – ґрунтується на тому, що число голосів у виборця більше, ніж кількість зареєстрованих кандидатів. Він може віддати всі голоси одному кандидату або розподілити їх між кандидатами в будь-якій пропорції;

- Лімітоване голосування – навпаки, передбачає, що кількість голосів у виборця менше кількості зареєстрованих кандидатів, при цьому право розпорядження голосами таке ж, як і при комулятивний голосуванні.

Вибори, таким чином, завжди пов'язані з голосуванням, але при всій близькості цих понять вони мають суттєві відмінності, оскільки голосування не завжди пов'язано з виборами.

В основі законодавчої регламентації виборів лежать три основних принципи:

Українське державотворення: історичний аспект

забезпечення рівних можливостей для всіх учасників; принцип лояльності (прояв терпимості до своїх суперників); нейтралітет державного апарату (його невтручання в хід передвиборної боротьби).

В основу сучасного виборчого права закладені принципи загальних, прямих, таємних і рівних виборів. Проте повною мірою ці принципи не дотримуються. При наявності загального виборчого права для багатьох країн характерно маніпулювання виборчими округами для збільшення представництва консервативних сільських районів.

Прийнято розрізняти активне і пасивне виборче право.

Активне виборче право передбачає особисту участь громадян у виборах на всіх рівнях представницької влади.

Пасивне виборче право – це право бути обраним, також припускає обмеження і вимоги до претендентів на обрання.

Поширеним явищем в ході виборчої кампанії є абсентеїзм, тобто ухилення виборців від участі в голосуванні. Причинами неявки можуть бути: аполітичність, байдужість до результатів, протест частини виборців проти існуючих порядків, невіра в обіцянки.

Виборам притаманні такі відмінності:

- Вони використовуються у формах, передбачених даної виборчою системою;

- Закріплені в Конституції та інших законодавчих актах;

- Носять відносно регулярний, періодичний характер. Голосування має свої особливості:

- Використовується в різних формах (референдум, опитування, прийняття колективного рішення на зборах);

- Юридично не обов'язково зафіксовано;

- Використовується в міру необхідності

Вплив виборів на життя сучасного суспільства різноманітний і виявляється в їхніх найважливіших функціях. У науковій літературі виділяються такі функції

виборів:

- легітимація і стабілізація політичної системи а також легітимація конкретних інститутів влади: парламенту, уряду, президента і т. п. Участь громадян у виборах звичайно означає прийняття ними даного типу політичної системи, політичного режиму і правил формування органів влади, незалежно від ставлення населення до конкретних посадових осіб, уряду і правлячих партій. Вибори дають громадянам шанс переобрати уряд, який їх не влаштовує, чи ряд депутатів, замінити їх людьми, які користуються довірою. Тим самим криза конкретного уряду і його політики не призводить до відторгнення громадянами всього політичного ладу і до дестабілізації політичної системи, не переростає в прагнення зруйнувати існуючий політичний порядок шляхом революції;

- створення функціуючої представницької системи. Вибори до органів влади створюють відносини представництва громадян у цих органах і дають їм змогу впливати на діяльність цих органів. Представницька система влади, впливаючи на суспільство, модифікує його відповідно до інтегральних інтересів представників його соціальних груп, і так забезпечує процес суспільного розвитку;

- мобілізація виборчого корпусу на рішення актуальних суспільних завдань. Роз'яснюючи громадянам свої програми, переконуючи людей у необхідності прийняти і підтримати відповідні політичні цінності і цілі, вказуючи шляхи реалізації їх, партії й окремі депутати тим самим мобілізують громадян на важливі для країни політичні дії;

- розширення комунікацій, відносин представництва між інститутами влади і громадянами. У ході виборчого процесу кандидати регулярно зустрічаються з громадянами, вислуховують їхні думки і прохання, вносять корективи у свої виборчі платформи. Вибори – найважливіший канал зворотних зв'язків між громадянами і владою. Від їхньої дієвості дуже багато в чому залежить характер стосунків між керівниками держави і населенням, виникнення довіри чи недовіри, політичної участі чи відчуження, підтримки чи боротьби;

- рекрутування політичної еліти. Вибори – найважливіший канал входження громадян до складу політичної еліти, здійснення політичної кар'єри. У результаті виборів оновлюється склад правлячої й опозиційної еліт, змінюється політична вага партій та їхніх представників;

- генерування оновлення суспільства за допомогою конкурентної боротьби альтернативних політичних програм. Вибори – це своєрідне вікно, відкрите для упорядкованих, інституційованих впливів на державу і суспільство. Вони дають можливість різним політичним силам подати власне бачення суспільних проблем і висунути програми, як їх розв'язати. Тим самим стимулюється пошук оптимальних шляхів розвитку, забезпечується конкурентний добір політичних цінностей і альтернатив, створюються сприятливі можливості для подолання неефективної політики і утвердження нових, життєздатних ідей і політичних платформ;

- артикуляція, агрегація і представництво різноманітних інтересів населення. У період виборів створюються найсприятливіші можливості для усвідомлення громадянами своїх інтересів і включення їх у виборчі програми партій та окремих депутатів. Під час виборів, прагнучи одержати масову підтримку, депутати та їхні довірені особи особливо сприйнятливі до запитів і побажань населення. Це активізує процес усвідомлювання і представлення громадянами своїх інтересів. У виборчих платформах інтереси артикулюються, одержують чітке формулювання й агрегуються, звільняються від крайнощів і усереднюються, набувають несуперечливої, придатної для реалізації форми. І хоч після перемоги на виборах багато депутатів забувають про свої обіцянки, депутатський корпус у цілому, не тільки керуючись моральними мотивами, а й піклуючись про престиж партії й підтримку виборцями на майбутніх виборах, орієнтується на свої зобов'язання і запити електорату;

- каналізація, переклад політичних конфліктів у русло інституційованого мирного врегулювання їх. Вибори дають змогу відкрито і привселюдно представити суперечливі інтереси, цінності й ідеї на суд народної думки,

визначити реальну підтримку позицій тієї чи іншої сторони конфлікту, за допомогою авторитету громадської думки і державних інститутів переконати конфліктуючих відмовитися від найрадикальніших вимог і незаконних форм боротьби. Уже сама орієнтація учасників конфлікту на те, щоб його розв'язали виборці, як правило, спонукає їх відмовитися від крайнощів, пом'якшити свою позицію, шукати компроміси і рішення, прийнятні для більшості;

- конституювання ефективної опозиції та її підготовка до виконання функцій політичного керівництва. Ефективність опозиції передбачає виконання нею функцій критики і контролю за урядом, а також її здатність виробляти альтернативну політику. Вибори, спонукаючи різні політичні сили до відкритого зіставлення своїх програм, до компромісів і коаліцій, сприяють консолідації опозиції. Крім того, будучи представленою в результаті виборів у парламенті, а нерідко й очолюючи уряд, опозиція готується до відповідального і компетентного керівництва державою після приходу до влади;

- інтеграція різноманітних думок і формування загальної політичної волі. Плюралізм сучасного суспільства має свої межі. Щоб не привести до анархії, хаосу і гострих руйнівних конфліктів, він має потребу в державному регулюванні, що відображає загальні цінності й інтереси громадян;

- політична соціалізація населення, розвиток його політичної свідомості і політичної участі. У ході виборчого процесу громадяни особливо інтенсивно засвоюють політичні цінності і норми, здобувають політичні навички і досвід, переглядають чи уточнюють свої політичні позиції. Роблячи вибір, виборці більш-менш ототожнюють себе з відповідними політичними силами;

- контроль за інститутами влади. В результаті виборів створюється найважливіший інститут контролю за урядом – парламент, а також оформляється опозиція, яка звичайно ретельно стежить за дотриманням конституції і закону. Парламентський контроль спирається як на власні права, судові інстанції, так і безпосередньо на думку виборців. Побоюючись поразки на найближчих виборах,

уряд звичайно змушений прислухатися до критики. Крім того, самі вибори являють собою найважливіший інститут контролю, оскільки вони дають виборцям змогу регулярно виносити свій вердикт про уряд і опозицію, змінювати склад органів влади, коригувати політичний курс. Таким чином, найважливіша функція виборів відповідно до суспільного договору – трансформація політичної системи в напрямі пошуку для країни оптимального політичного курсу.

Отже, вибори є важливим інститутом у будь-якій державі. Вони відіграють визначальну роль у формуванні політичної еліти держави; є способом надання легітимності державній владі; способом формування представницьких органів держави. Не менш важливою, на нашу думку, є здатність виборів змінювати партійну систему в країні, що є не досить важливою функцією в умовах нестабільної політичної та економічної ситуації в Україні. Адже існування понад 100 політичних партій з одного боку робить вибір більш багатшим, а з іншого боку велика кількість політичних партій, які прагнуть заволодіти владою, вносить дисбаланс у нормальне життя суспільства. Тому за допомогою виборів політично слабкі партії зникають, а сильні залишаються, формуючи партійну систему в країні.

Література:

1. Воронянський О. В. Політичні інститути: механізм формування в конкурентному середовищі. *Сучасне суспільство*. 2014. № 1. С. 15-28.
2. Воронянський О. В. Проблема формування політичних інститутів у контексті конкурентної боротьби еліт. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія: Питання політології*. 2012. № 21. С. 75-79.
3. Моїсєєва Н. І. Людина та сучасний комунікаційний простір. *Філософія спілкування : Філософія. Психологія. Соціальна комунікація*. 2014. № 7. С. 89-94.
4. Моїсєєва Н. І. Соціально-комунікаційна діяльність як історико-суспільна

практика. Х. : ХНТУСГ, 2015. 392 с.

5. Моїсєєва, Н. І. Становлення системної методології досліджень соціальної комунікації. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 4. С. 38-41. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/vkr_2015_4_16.pdf. (Дата звернення 10.04.2021)

Целуйко А.О.,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
історичного ф-т, ХНПУ ім. Г.С. Сковороди

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ ЗА ДОБИ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917-1921 РОКІВ

Науковий керівник:

Гончарова О.С.

канд. іст. наук, доцент, доцент кафедри історії України

Дослідження шляхів формування політичної еліти у період української революції 1917-1921 років було і є актуальною темою зараз, в період формування сучасних політичних еліт незалежної України. Еліта є одним з основних суб'єктів суспільно-політичного процесу і її поведінка, так само, як і детермінанти цієї поведінки, стають важливим фактором, який впливає на хід політичного розвитку і функціонування політичної системи. Політична еліта може виступати у ролі як ключового рушійного фактора. Аналіз діяльності української політичної еліти доби визвольних змагань досить красномовно демонструє, що криза відносин між різними її течіями та угрупованнями обернулася кризою всієї політичної системи країни і втратою незалежності України. Тож, досить важливим є з'ясування причин, які унеможливили створення незалежної української держави в період української революції 1917-1921 рр., серед яких домінуюче місце становлять чвари тодішньої політичної еліти, брак єдності в її колах та неспроможності утримати політичну владу.

В українській соціально-філософській і політичній думці проблема еліти почала розглядатися на початку ХХ століття. Саме у працях Д. Донцова і В. Липинського вперше ідея еліти оформилася в концепцію, яка особливу популярність отримала у вітчизняній науці тільки наприкінці ХХ століття у

зв'язку з радикальними змінами в суспільстві і набула виняткової актуальності саме після здобуття Україною незалежності. Окремо потрібно виділити низку вчених, які досліджували процеси становлення політичної еліти України в період її визвольних змагань першого десятиліття ХХ століття. Це В. Босий, В. Горський, І. Гусар, Р. Десняченко, Р. Єндик, М. Забаревський, С. Квіт, І. Лисяк-Рудницький, Є. Маланюк, Ю. Русов, М. Сосновський, Д. Чижевський та інші [4, с. 25].

Формування еліти – вузлова точка стратегії держави. Особливого значення набуває ця проблема в перехідні періоди, коли руйнуються старі уявлення та цінності і формуються нові. Одним з таких переломних періодів в історії України і стали визвольні змагання 1917 – 1921 років. Вихідною точкою процесу відродження української державності у ХХ ст. вчені вважають створення Центральної Ради 17 березня 1917 р. на спільному засіданні представників різних українських організацій, товариств і груп [2, с. 131]. Одразу ж після свого заснування Рада надіслала вітання голові російського тимчасового уряду Г. Львову і міністру юстиції О. Керенському. 1 квітня відбулася багаточисельна «українська маніфестація», яка засвідчила величезну популярність Центральної Ради. 19-21 квітня відбувся Національний з'їзд. Його делегати ухвалили резолюцію, в якій висловлювалася вимога автономії України і федеративного устрою самої російської республіки. З'їзд також обрав близько 150 депутатів Центральної Ради та її голову – М. Грушевського [1, с. 248]. Після завершення організаційного етапу Центральна Рада зробила спробу врегулювати відносини з центром. Однак, Тимчасовий уряд поставив під сумнів її право виступати від імені народу України. Непоступлива позиція російського уряду стала поштовхом до перетворення Центральної ради з національно-політичного в національно-державний орган. Так народився Перший Універсал, який 23 червня було урочисто оголошено на українському військовому з'їзді [1, с. 248].

У цей період Рада опиняється на роздоріжжі: або уособити «єдність і неподільність» політичної влади, як згодом зробили більшовики, або піти «іншим шляхом». Центральна Рада обрала саме цей інший шлях. 28 червня було створено Генеральний Секретаріат, який фактично був органом виконавчої влади. Тобто, було покладено початок розмежування влади на законодавчу та виконавчу. Керівником Генерального секретаріату було обрано В. Винниченка. Рада всіляко підкреслювала вірність ідеї створення «федерації вільних народів колишньої Російської імперії» [3, с. 99].

Після більшовицького перевороту в Петрограді 7 листопада 1917 р. розпочався новий етап в історії Центральної Ради. 20 листопада М. Грушевський оголосив Третій універсал Центральної Ради, сповістивши про народження УНР. Вчені вважають, що цим актом в Україні було встановлено «демократичну, народоправну державу», яка характеризувалася «автономною, себто самостійною верховною владою, нічим необмеженою щодо всіх без винятку справ внутрішнього державного ладу, законодавства, суду й управління» [3, с. 99]. Тільки у відношенні до інших держав УНР була формально обмежена положеннями Третього Універсалу щодо федеративного зв'язку з Росією. Проте, вже 22 січня 1918 р. Четвертий Універсал проголосив УНР самостійною, ні від кого не залежною державою. Таким чином протягом дуже короткого терміну часу була встановлена незалежність України.

З різних причин Україна змушена була відступити від демократичних норм державного правління у 1918 році. В ніч з 29 на 30 квітня прибічники гетьмана П. Скоропадського зайняли всі державні інституції й найважливіші об'єкти в Києві. Гетьман звернувся до українського народу з грамотою, в якій проголошувалася Українська Держава. П. Скоропадський декларував ідею сильної влади заради політичних і соціальних реформ. До управління державою були покликані фахівці колишньої імперської адміністрації, представники російської еліти, багато з яких втекло в Україну від більшовицької революції. Вони безумовно здійснювали тиск на гетьмана і зрештою це призвело до

проголошення ним федеративного зв'язку з майбутньою постбільшовицькою Росією [6, с. 135].

Слід зазначити, що гетьман зробив чималий внесок у формування нової української еліти. Йдеться зокрема про заснування Української академії наук, Кам'янець-Подільського українського університету, ряду українських гімназій. 13 листопада 1918 року в приміщенні Міністерства шляхів відбулися таємні збори, на яких було ухвалено розроблений раніше план повстання проти гетьмана [1, с. 248]. Були також намічені соціальні й національні гасла, під якими мала проходити революція, а також обрана Директорія. До її складу увійшли: В. Винниченко, С. Петлюра, Ф. Швець, А. Макаренко та П. Андрієвський. 19 грудня війська Директорії вступили до Києва. Так почався ще один період історії новітньої української державності [6, с. 135].

У той час в Україні проростала нова сила – капіталізм, який повинен був принести поступ і розвій, бо ще жодна країна не могла прогресувати без промисловості, без буржуазії. Відштовхнути буржуазію від керування життям України було неможливо [6, с.135].

Останніми епізодами Визвольних змагань були бої української армії на Правобережжі проти переважаючих сил червоної армії. Вичерпавши всі ресурси оборони, армія відступила за кордон. І хоча 1921 року українські війська здійснювали партизанські рейди з території Польщі і тривав антибільшовицький повстанський селянський рух, основні бої були позаду.

Та ж сама доля спіткала й Західноукраїнську Народну Республіку. Нагадаємо, що в ніч на 1 листопада 1918 року українські військові частини взяли під свій контроль всі стратегічно важливі об'єкти Львова. В цей же день Українська Національна Рада оприлюднила звернення до населення міста Львова і до українського народу [3, с. 99]. У них повідомлялося, що волею Українського народу на українських землях Австро-Угорської монархії утворилася Українська держава, що вищу владу в ній до скликання парламенту здійснює Українська Національна Рада, що старі органи влади й управління

ліквідовуються, а владу на місцях до утворення постійної системи органів влади й управління повинні взяти у свої руки у містах, селах (громадах) і повітах українські організації. Всіх військовослужбовців, все цивільне населення українських територій, закликали стати на захист своєї держави. 9 листопада 1918 року Українська Національна Рада сформувала уряд – Державний секретаріат. До його складу увійшли представники західноукраїнської державницької еліти: К. Левицький, Л. Цегельський, В. Панейко, Д. Витовський, С. Голубович, Я. Литвинович, С. Баран, І. Мирон, О. Писецький, А. Чернецький, І. Куровець, О. Барвінський, І. Макух, С. Федак. 3 січня 1919 р. Українська Національна Рада прийняла постанову про об'єднання ЗУНР із УНР [6, с.135].

Важливий період у розвитку української еліти у першій пол. ХХ ст. пов'язаний з постаттю Д. Донцова. Публіцист, літературний критик та ідеолог українського націоналізму. В 1902 році вступив на юридичний факультет Санкт-Петербурзького університету. З утворенням УСДРП став її членом. Брав активну участь у революційних подіях 1905 р. в столиці імперії. Був заарештований, потім звільнений за амністією, а з 1906 року працював у Київському комітеті УСДРП. Після нового арешту влітку 1907 року – знову у в'язниці. Звільнений під грошову заставу, він утікає до Львова, а 1909 року переїжджає до Відня, де продовжує навчання. З того часу починається його активна публіцистична діяльність у соціал-демократичних виданнях Росії та Австро-Угорщини [5, с. 134-138].

Не зупиняючись на творчості Д. Донцова з точки зору теорії еліт погляди Д. Донцова покладені в основу діяльності цілого покоління націоналістів, які були реальною українською політичною елітою на західноукраїнських землях. В V томі Енциклопедії Українознавства відомий дослідник І. Лисяк-Рудницький у статті, де йдеться про програмові засади однієї з гілок націоналізму, а саме інтегрального націоналізму, пише: «Основою політичного ладу в майбутній українській державі мала бути влада одного руху та

провідницький принцип. У майбутній Україні відводилося місце тільки на одну політичну організацію (ОУН), що мала становити орден «кращих людей», а апарат влади повинен творити ієрархію провідників з вождем на чолі, що сполучатиме функції лідера та голови держави» [5, с. 136].

Тернистими виявилися шляхи українства до відродження національної державницьке. Поразку визвольних змагань спричинила також деструктурованість суспільства, слабкість соціальної бази УНР. Усе це призвело до національної катастрофи – ліквідації нетривалої незалежності України [5, с. 145].

Представниками української еліти, які намагалися втілити в життя націоналістичні ідеї були: С. Бандера, Р. Шухевич, О. Теліга та ін.

Підсумовуючи 1917-1920 рр., перш за все, слід пам'ятати всі ті випробування, які випали на долю української еліти. Українська нація мусила дати відповідь на питання, чи має вона право на існування взагалі. У ХХ століття Україна входила, маючи величезний елітний потенціал але зовнішні умови та небажання об'єднуватися навколо спільної ідеї, не дозволили його зреалізувати. Те, що українці, залишились на етнічній карті світу і здобули на початку 90-х рр. ХХ ст. державну незалежність, є свідченням колосальної внутрішньої сили нації та діяльності еліт, в тому числі, як би парадоксально це не звучало, і радянської.

Література:

1. Верстюк В. Україна Центральної Доби. Київ: Заповіт, 1997. 344 с.
2. Гончарова О. С., Матета О. А. Політична еліта України: лекційний курс і практикум: Навчальний посібник. Харків: Антиква, 2018. 234 с.
3. Дорошенко Д. Історія України. 1917 – 1923 рр. Доба Гетьманщини. Нью-Йорк: Булава, 1954. Т. 2. 351 с.

4. Капелюшний В., Коваль О. Національна еліта в Українській революції 1917-1921 років: інтерпретації вітчизняних та зарубіжних дослідників. Етнічна історія народів Європи. 2009. Вип. 30. С. 23-26.
5. Лисяк-Рудницький І. Між історією і політикою. Мюнхен, 1973. 441 с.
6. Шаповал М. Ю. Гетьманщина і Директорія: спогади. Нью-Йорк: Українська громада ім. М. Шаповала, 1958. 126 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000014507> (дата звернення: 21. 03.2021)

Чернікова І.В.,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України

Харківський національний педагогічний університет

імені Г.С. Сковороди

ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ ХАРКІВЩИНИ ЗА ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

На жаль, під час першої світової війни культурний фонд всієї України був значно розграбований, знищений та вивезений за кордон. Поодинокі спроби рятування пам'яток представниками церковних, історико-археологічних та наукових товариств, ученими архівних комісій, окремими особистостями та навіть релігійними діячами не мали дієвих результатів, бо були позбавлені ґрунтовної допомоги від уряду, координації зусиль та фінансування. Звичайно, в умовах військових дій, ці потреби висувалися урядом на другий план. Але саме в цей час був закладений належний фундамент для ефективної діяльності пам'яткоохоронців у подальший час.

Мета публікації: дослідити політику Української Центральної Ради щодо збереження пам'яток історії та культури та простежити стан культурної спадщини Харківщини за часів її діяльності.

Проблему збереження пам'яток історії та культури України та Харківщини зокрема за часів Української Центральної Ради у своїх працях розглядали такі дослідники: В. А. Акуленко [1-2], В. В. Болдирев [4], В. В. Вечерський [5], О. А. Денисенко [6], Ю. Н. Жуков [9], С. З. Заремба [10], С. І. Кот [11], Р. В. Маньковська [12-13], О. О. Нестуля [11, 14-17], С. І. Нестуля [18], В. В. Романовський [19-20], Г. Я. Рудий [21], В. Шандра [22], Є. С. Ярошенко [23].

Звичайно, революційний період також негативно вплинув на стан пам'яток. За спогадами В.В. Дубровського, без відповідного догляду й ремонту пам'ятки псувалися від снігу, дощів, грабіжників, бандитських наскоків тощо. Але більшість пам'яток псувалося й гинуло не стільки від стихійних явищ, скільки від людської несвідомості та іноді від формального бюрократичного ставлення до цієї справи урядових службовців [8, с. 15]. Але з іншого боку, революція 1917–1920 рр. надала значний стимул розвитку пам'яткоохоронних процесів в Україні та на Харківщині зокрема. Революційні події відкрили нову сторінку в пам'яткоохоронному русі Харківщини. Націоналізація пам'яток мистецтва й старовини, вилучення історично-художніх цінностей з церков та монастирів, порушення питання про повернення цінних пам'яток з закордону, вивезених під час бойових дій сприяли пропаганді та популяризації пам'яток історії та культури.

У квітні 1917 р. гасла щодо охорони пам'яток почали здійснюватися на практиці. Зокрема, ініціативна група з числа діячів культури Києва приступила до організації Центрального комітету охорони пам'яток старовини і мистецтва в Україні (ЦКОПСІМУ), представники якої розробили і обґрунтували проект статуту ЦКОПСІМУ. Згідно затвердженому у травні 1917 р. статуту, ЦКОПСІМ мав широкі повноваження: реєстрація громадських і приватних колекцій пам'яток, рятування від нищення та ушкодження археологічних пам'яток, знайдених під час відповідних експедицій тощо. Представники Комітету також мали ґрунтовні плани дій, щодо боротьби з вивезенням національних пам'яток художнього та історичного значення закордон, пропаганди ідеї шанобливого ставлення до пам'яток серед населення тощо.

Цікаво відзначити, що в цей час також буда започаткована мережа музейних установ Харківщини, центрів збереження культурної спадщини регіону. За ініціативою відомого художника С. Васильківського, влітку 1917 р. у Харкові було засновано товариство для створення музею на Слобожанщині. С. Васильківський подарував музею понад 600 картин Українського тематики,

колекцію старовинної зброї та інших рухомих пам'яток. Частину своїх картин з іноземними пейзажами художник також передав музею для продажу на прибуток.

Лідери національно-визвольного руху, провідні діячі Української Центральної Ради приділяли значну увагу питанням збереження пам'яток історії та культури. Зокрема, 28 липня 1917 р. був заснований державний пам'яткоохоронний орган – відділ охорони пам'яток старовини і музеїв у структурі Генерального секретарства народної освіти. Фактично, саме ця установа почала виконувати функції вищого наукового та адміністративного догляду за пам'ятками, розробивши єдину програму охорони пам'яток [16, с. 151].

Восени 1917 р. пам'яткоохоронці Харкова спробували налагодити справу збереження пам'яток в регіоні через заснування відповідного координаційного осередку. 2 вересня 1917 р. при Харківському історико-філологічному товаристві було створено пам'яткоохоронну комісію, до складу якої ввійшли Є.Іванов, С. Таранушенко, О. Федоровський, Ф. Шміт. Члени комісії розробили програму місцевих дій з охорони пам'яток історії та культури Слобожанщини, яку не вдалося реалізувати за причини нестабільної політичної ситуації.

Вперше питання повернення культурних цінностей в українсько-російських відносинах було порушено у 1917 р. Українською Центральною Радою. Комісар по охороні пам'яток Києва і губернії М. Біляшівський та генеральний секретар народної освіти І. Стешенко в жовтні 1917 р. звернулись з листом до комісара в справах України при Тимчасовому уряді з проханням про повернення українських пам'яток історії та культури з Росії. Проте політична нестабільність завадила українському уряду домогтися позитивного вирішення цього складного питання.

Значним зрушенням в пам'яткоохоронній справі регіону, можна вважати складений комісією реєстр культурних цінностей Слобожанщини, що потребували термінового захисту [22, с. 113].

“Наш обов’язок, – зазначав у 1918 р. видатний діяч пам’яткоохоронного руху М. Біляшівський, – перш за все, зробити вагомими ці дорогоцінні залишки, убезпечити їх від загибелі і шляхом детального дослідження виробити на основі історичних підвалин форми самостійної національної культури в різних галузях народного і державного життя” [3, с. 50].

Революція 1917 р. спричинила розгром поміщицьких садиб. Багато з них були відомі, як приватні музеї, архіви та сховища найцінніших пам’яток історії та культури. Історико-філологічне товариство при Харківському університеті утворило особливу комісію охорони пам’яток мистецтва й старовини. Члени цієї Комісії зуміли вивезти в Харків і передати в університетський музей та Історичний архів значну кількість пам’яток. Зокрема, з маєтку Каразіна було вивезено в бібліотеку Харківського університету 1452 найменування книг та періодичних видань [7, арк. 3]. Але всі пам’яткоохоронні заходи Товариство здійснювало за відсутності офіційних санкцій з боку влад, що змінювалися. В цілому, незважаючи на військово-політичну ситуацію в Україні в період Української революції питання охорони пам’яток історії та культури розглядалися в контексті державотворчих процесів.

Отже, організаційні засади пам’яткоохоронних державних та громадських установ часів Української Центральної Ради створювалися важко, у нестабільній обстановці, в умовах боротьби і протистояння. Зважаючи на те, що переважна більшість діячів відповідних установ, що існували в 1917-1918 рр. увійшла до складу пам’яткоохоронних інституцій 1920-х рр., подальша діяльність місцевих пам’яткоохоронних установ, їх стосунки з владою залежали від того, наскільки вони змогли врахувати досвід своєї діяльності за часів національно-визвольних змагань українського народу.

Література:

1. Акуленко В.І. Охорона пам’яток культури в Україні (1917–1990). Монографія. К.: Вища школа, 1991. 274 с.

2. Акуленко В.І. Проблеми становлення і розвитку законодавства про охорону пам'яток культури на Україні (1917-1991 рр.): Автореф... дис. д-ра юрид. наук у формі наук. доповіді. К., 1992. 51 с.
3. Біляшівський М.Ф. Справи українського мистецтва. *Шлях*. 1918. Ч.1. С. 48–52.
4. Болдирєв В.В. Архівна справа в Україні 1917–1921 рр. *Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917 – 1921 рр.)*. К., 1998. С. 76–79
5. Вечерський В.В. Втрачені святині. К.: Техніка, 2004. 174 с.
6. Денисенко О.А. Охорона і збереження пам'яток історії та культури в Українській державі (1918 р.): Автореф. ...дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / КНУ ім. Т.Г. Шевченка. К., 2002. 18 с.
7. Державний архів Харківської області. Ф. Р – 4365. оп. 1. спр. 11. Арк. 1 – 6.
8. Дубровський В. Історично-культурні заповідники та пам'ятки України. Х.: Державне видавництво України, 1930. 76 с.
9. Жуков Ю.Н. Становление и деятельность советских органов охраны памятников истории и культуры, 1917 – 1920. М.: Наука, 1989. 304 с.
10. Заремба С.З. Нариси з історії українського пам'яткознавства /Центр пам'яткознавства НАН України, УТОПК. К.: ТОВ «Видавництво Аратта», 2002. 204 с.
11. Кот С. І., Нестуля О. Українські культурні цінності в Росії. Перша спроба повернення, 1917-1918. К.: Соборна Україна, 1996. 300 с.
12. Маньковська Р. В. Музейництво в Україні: питання теорії і практики (1917 – червень 1941 рр.): Автореф. ... дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України, Інститут історії України. К., 1997. 21 с.
13. Маньковська Р.В. Музейництво в Україні. К.: Б. в., 2000. 140 с.

14. Нестуля О. Доля церковної старовини в Україні. 1917–1941 рр. Ч. I. 1917 р. – середина 20-х років. К.: Вид. Інституту Історії України НАН України, 1995. 280 с.
15. Нестуля О. Доля церковної старовини в Україні. 1917–1941 рр. Ч.2. Кінець 20-х – 1941 рр. К.: Вид. Інституту історії України НАН України, 1995. 216 с.
16. Нестуля О.О. Особливості пам'яткоохоронного руху в Україні 1917 – 1991 рр. та актуальні завдання збереження історико-культурної спадщини на сучасному етапі. *Стратегія українського державотворення. Філософсько-політологічний та економічний аналіз. Філософія. Економіка. Політика. Освіта: Зб. наук. пр.* Київ – Полтава: «АСМІ», 2000. С. 147–160.
17. Нестуля О.О. Охорона культових пам'яток за доби Української Центральної Ради. *Краєзнавство*. 2001. № 1–4. С. 90 – 94.
18. Нестуля С.І. З історії перших пам'яткоохоронних центрів України в період національно-визвольних змагань (1917 – 1921). *Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст.* Вип. 10. К., 2000. С. 310–320.
19. Романовський В.С. Пам'яткознавча діяльність українського архітектурно-мистецького відділу Харківського літературно-художнього гуртка (1912–1918 рр.). *Культурна спадщина Слобожанщини. Культура і мистецтво: Збірка наукових статей за матеріалами міжнародної наукової конференції «Шості Слобожанські читання»*. Х.: Курсор, 2004. Число 2. С. 3–14.
20. Романовський В.С. Розвиток пам'яткознавства на Харківщині в ХІХ – на початку ХХ ст.: Автореф. ...дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Х., 2007. 19 с.
21. Рудий Г.Я. Становлення державної системи охорони історико-культурної спадщини в Україні (за матеріалами української періодики 1918 – 1920 рр.). *Краєзнавство*. 2001. № 1 – 4. С. 95–101.

22. Шандра В. Охорона старовини в ретроспективі до 1917 р. та нереалізовані тогорічні проекти. *Пам'ятки України*. 1996. № 3. С.112 – 117.
23. Ярошенко Є.С.Формування системи охорони культурних цінностей в Україні (XIX – поч. XX ст.): Дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Х., 2004. 197 с.

Чурилова Г. В.,

здобувачка вищої освіти

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

СУВЕРЕНІТЕТ ДЕРЖАВИ І НАЦІОНАЛЬНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ

Науковий керівник:

Н. І. Моїсеєва

доктор економічних наук, професор

Проблема національного суверенітету здавна є предметом пильної уваги політологів, соціологів, юристів, філософів. Незважаючи на різні сучасні процеси, суверенітет залишається найважливішою якістю для держави і фундаментальним принципом для всієї справжньої міжнародно-правової системи.

Потрібно відразу зазначити, що вчені завжди визначали термін суверенітет по-різному. В нині часи також відсутнє таке розуміння суверенітету, яке було б універсальним і було б прийнято усіма фахівцями в цій галузі. Така ситуація багато в чому склалася через те, що з усіх юридичних принципів, суверенітет є найбільш політизованим. Слід також окремо зупинитися на типах суверенітету. Так, вітчизняний дослідник М. Марченко, маючи на увазі існування повного суверенітету, пише про існування ще двох видів суверенітету: *формальний і обмежений*. Формальний суверенітет являє собою юридичне і політичне проголошення суверенності, в той час як фактичний, «в силу поширення на державу впливу інших країн», суверенітет не здійснюється. Обмеження ж суверенітету може бути як добровільним, так і примусовим. Виділяються також суверенітет *нації* (повновладдя нації, її можливість і здатність визначати характер свого життя, здійснювати своє право на самовизначення аж до

відокремлення та утворення самостійної держави) і суверенітет *народу* (що означає його верховенство в рішенні корінних питань організації свого життя)

С. Черниченко писав про суверенітет як про «верховенство держави в межах його кордонів і незалежності на міжнародній арені», і він говорить про те, що суверенітет держави - це символ його особистості, і порівнює його з державним прапором. Д. Левін відзначає, що «суверенітет є стан повновладдя держави на своїй території і його незалежності від інших держав. Британський вчений Р. Джексон визначає суверенітет як юридичну ідею і інститут права, який характерний для політичного порядку, що спирається на незалежні держави і забезпеченого верховенством влади як всередині країни, так і в зовнішній політиці. Джексон також пише, що саме на основі суверенітету в доступному для огляду майбутньому буде продовжувати функціонувати вся система міжнародних відносин і з чого ми можемо зробити висновок про те, що автор не поділяє концепцію «відмирання» суверенітету в найближчому майбутньому. О.Воронянський відзначає, що політичні характеристики цієї категорії належать до сфери не тільки міжнародних відносин, а значною мірою детерміновані динамікою відносин суб'єктів влади в даній політичній системі. Перш за все, автор вважає помилковим сам підхід до спроб виведення національного суверенітету в площину абстрактно-політичного або тим більш культурно-мовного «національного інтересу». Як показує світовий досвід, кожне суспільство будує свої політичні інституції (в тому числі й політичну ідеологію) саме навколо проблеми суспільного розподілу. Основним механізмом такого розподілу є держава, яка акумулює значну частину ресурсів і здійснює контроль і владне забезпечення порядку доступу до них. Таким чином, реальна участь суб'єкта політики в реалізації державної влади означає, перш за все, його доступ до контролю над розподілом ресурсів. Отже, принцип суверенітету нації повинен передбачати для всіх громадян не лише політичну рівноправність, але й рівноправність у доступі до контролю над розподілом через механізм держави ресурсів і цінностей. Відповідно національною може

вважатися лише така держава, яка не просто носить назву т.зв. “титульної” нації, а повністю забезпечує здійснення суверенітету нації в даному розумінні.

Ми можемо стверджувати, що суверенітет - це все якість, яка не зникне в майбутньому, оскільки будь-яка країна, в певні моменти своєї історії, готова піти на багато що, відстоюючи свою суверенність, а значить і право на незалежну зовнішню політику в своїх інтересах. На підтвердження цього можна навести слова англійського дослідника Б. Мендельсона, який визначає суверенітет як основоположний принцип міжнародного суспільства, джерело порядку і заперечення принципу державного суверенітету рівнозначно запереченню міжнародного суспільства як такого.

Суверенітет залишається найважливішим принципом, що забезпечує існування держави і незважаючи на різницю в підходах і різне уявлення про майбутнє суверенітету, більшість авторів визнає значимість принципу як такого, відзначаючи його фундаментальний характер для розвитку міжнародних відносин. Наразі національний суверенітет є джерелом державної влади. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який має виражати свою волю через вибори та референдуми, а президент виступає гарантом державного суверенітету.

Література:

1. Воронянський О. В. Концепт національного суверенітету як принцип реалізації політичних прав нації. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія.* 2011. №. 9. С. 255-260.
2. Воронянський О. В. Роль національного суверенітету в легітимації державної влади. *Актуальні проблеми державного управління.* 2012. №. 2. С. 216-221.
3. Воронянський О. Проблема суб'єктності суверенітету в контексті технології здійснення влади. *Evropsky politicky a pravni diskurz.* 2015. Vol. 2, Iss. 4. С. 205-

209. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2015_2_4_32. (Дата звернення 10.04.2021)
4. Моїсєєва Н. І. Людина та сучасний комунікаційний простір. *Філософія спілкування : Філософія. Психологія. Соціальна комунікація*. 2014. № 7. С. 89-94.
5. Моїсєєва Н. І. Соціально-комунікаційна діяльність як історико-суспільна практика. Х. : ХНТУСГ, 2015. 392 с.
6. Моїсєєва, Н. І. Становлення системної методології досліджень соціальної комунікації. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 4. С. 38-41. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/vkr_2015_4_16.pdf. (Дата звернення 10.04.2021)
8. Voronyanskyi O. Суверенітет: проблема суб'єктності. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*. 2018. №. 3. С. 15-19.